

Офіційні видання Національного банку України: достовірно, оперативно, надійно

► "Вісник Національного банку України"

Щомісячний повнокольоровий науково-практичний журнал.

Виходить у комплекті з електронною версією додатка "Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності" на CD-диску.

Тематична спрямованість – висвітлення діяльності НБУ, питань функціонування банківської системи України, актуальних фінансово-кредитних проблем.

Постановою президії ВАК України від 10.02.2010 р. № 1-05/1 журнал внесено до "Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук" (економічні науки).

Передплатний індекс комплекта – 74132

► "Бюлетень Національного банку України"

► "Bulletin of the National Bank of Ukraine"

Щомісячні аналітично-статистичні повнокольорові видання Національного банку України.

Містять ексклюзивну і достовірну інформацію про реальний стан економіки, грошовий, кредитний та валютний ринки, грошово-кредитну та банківську статистику.

Видаються україномовний та англomовний варіанти, у комплектах – електронні версії журналів на CD-дисках.

Передплатні індекси:

українською мовою – 22602; англійською мовою – 08197

► "Платіжний баланс і зовнішній борг України"

► "Ukraine: Balance of Payments and External Debt"

Щоквартальні аналітично-статистичні повнокольорові видання Національного банку України.

Містять табличні дані щодо платіжного балансу, аналітичні матеріали з розвитку зовнішнього сектору економіки України, аналіз його впливу на стан макроекономічних індикаторів.

Видаються україномовний та англomовний варіанти, у комплектах – електронні версії журналів на CD-дисках.

Передплатні індекси:

українською мовою – 22601; англійською мовою – 08196

► "Банкноти і монети України" / "Banknotes and Coins of Ukraine"

Інформаційно-довідковий повнокольоровий журнал НБУ, додаток до журналу "Вісник НБУ".

Містить вичерпну інформацію про паперові грошові знаки, розмінні та пам'ятні монети, введені в обіг Національним банком України. Для нумізматів, колекціонерів та масового читача.

Видається один раз на рік у квітні.

Передплата приймається до 10 березня.

Двомовний (українська та англійська мови).

Виходить у комплекті з електронною версією журналу на CD-диску.

Передплатний індекс – 90664

№ 11 (189) Листопад 2011

Здано до друку 31.10.2011 р.

Засновник і видавець:
Національний банк України

Адреса: вул. Інститутська, 9,
Київ-8, 01008, Україна

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України
09.06.1994 р., свідоцтво KB № 691

Постановою президії ВАК України
від 10.02.2010 р. № 1-05/1
журнал "Вісник Національного банку України"
внесено до "Переліку
наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора
і кандидата наук" (економічні науки)

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана та
Вченою радою Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)

Видається у комплекті з електронною версією
на CD-диску додатка "Законодавчі
і нормативні акти з банківської діяльності"

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
тел./факс: (044) 524-96-25
тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 525-38-25
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http: //www.bank.gov.ua

Передплатний індекс 74132

© Вісник Національного банку України, 2011

ВІСНИК

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року

ЗМІСТ

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

Р.Підвисоцький	
Ювілей увінчали визнанням професіоналізму та державними нагородами	4
Державні нагороди України.....	6
Низький уклін вам, ветерани!	53

МАКРОЕКОНОМІКА

Т.Богдан	
Сучасні підходи до управління ризиками державного боргу	10
М.Діба, Є.Осадчий	
Вплив глобалізації на банківську систему України	19
О.Лапко	
Прискорення інфляції як виклик стабільному розвитку світової економіки	59

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

Ю.Матвійчук	
Тут готують найкращих банкірів	17

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

О.Бережний, Т.Медвідь	
Феномен тероризму: сучасні форми, економічні аспекти й основні шляхи запобігання	24

БАНКНОТИ І МОНЕТИ

Р.Підвисоцький	
Погоджено ескізи пам'ятних монет, присвячених "Євро-2012"	31
Про випуск пам'ятних банкнот з нагоди 20-ї річниці створення Національного банку України.....	38
Про введення в обіг пам'ятної монети "Михайло Янгель"	39
Про введення в обіг пам'ятної монети "Чайка Дніпрова"	39

БАНКИ УКРАЇНИ

А.Скрипник, О.Ткаченко

Інформаційна складова підвищення ефективності кредитування аграрного сектору..... 32

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у вересні 2011 р. 47

В.Герасименко

Удосконалення економіко-правового механізму регулювання ризиків вкладних операцій банку..... 48

Т.Шалига

Індикативні засоби управління операційною ефективністю системи дистанційного банківського обслуговування..... 54

Динаміка фінансового стану банків України на 1 жовтня 2011 року 66

Основні показники діяльності банків України на 1 жовтня 2011 року 68

Доповнення до Переліку осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків, внесені у жовтні 2011 р. 69

Перелік осіб, чий сертифікат на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків втратили чинність (за станом на 01.11.2011 р.) 69

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

О.Берегуля

Можливості вирішення проблем розвитку іпотечного кредитування в Україні 40

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за вересень 2011 року)..... 63

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за вересень 2011 року) 64

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у вересні 2011 року..... 70

Ринок державних цінних паперів України у вересні 2011 року..... 71

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

В.Лепушинський

Зустріч нобелівських лауреатів з економіки в м. Ліндау: новий погляд на актуальні проблеми глобального розвитку 44

АНОТАЦІЇ 72

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КІРЄВ О.І. (голова)	ПАТРИКАЦЬ Л.М.
БАЖАЛ Ю.М.	ПЕТРИК О.І.
БАРАНОВСЬКИЙ О.І.	РАЙЗЕР Мартін
БОРОВЕЦЬКИЙ Рішард	РАЄВСЬКИЙ К.Є.
ВОЖЖОВ А.П.	РИЧАКІВСЬКА В.І.
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.	САВЛУК М.І.
ГЕСЦЬ В.М.	СЕНИЩ П.М.
ГРУШКО В.І.	СМОВЖЕНКО Т.С.
КОЗЬМЕНКО С.М.	СТЕЛЬМАХ В.С.
КРОТЮК В.Л.	СТЕПАНЕНКО А.І.
КРУГЛИК С.В.	ТРИДІД О.М.
ЛЮТИЙ І.О.	ШАРОВ О.М.
МІТТНІК Стефан	ШЕВЧУК А.В.
МІЩЕНКО В.І.	ШУЛЬГА Н.П.
МОРОЗ А.М.	ШУМИЛО І.А.

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор	ПАТРИКАЦЬ Л.М.
Заступник головного редактора	КРОХМАЛЮК Д.І.
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"	ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
Заступник начальника відділу	ЗАЄЦЬ О.С.
Редактори:	МАТВІЙЧУК Ю.Г., ПАЦЕРА М.М.
Відповідальний секретар	ЛІПІНСЬКА С.М.
Головний художник	КОЗИЦЬКА С.Г.
Дизайнер	ХАРУК О.В.
Коректори	ТРИФОНОВА О.М., ЛОТОЦЬКА П.В.
Оператор	ЛИТВИНОВА Н.В.
Реклама:	ГРИЦЕНКО М.Р.
Розповсюдження:	НЕВСЬКИЙ Д.О.
Фото:	ДОМАНСЬКИЙ О.П., НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С., ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
Черговий редактор	МАТВІЙЧУК Ю.Г.

Дизайн: редакція періодичних видань НБУ
Надруковано з готового оригінал-макета відділом забезпечення друкованою продукцією головного управління господарського забезпечення та організації будівництва Національного банку України

Адреса друкарні:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8
Друк на цифровому обладнанні
Фіз. друк. арк. 9.0
Умовн. друк. арк. 9.0
Обл.-вид. арк. 11.2

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на "Вісник Національного банку України" обов'язкове.

Редакція може публікувати матеріали в порядку обговорення, не поділяючи думку автора. Відповідальність за точність викладених фактів несе автор, а за зміст рекламних матеріалів – рекламодавець.

Національному банку України – 20 років /

Ювілей увінчали визнанням професіоналізму та державними нагородами

Двадцятилітній ювілей колектив Національного банку України відзначив 14 жовтня – на Покрову Пресвятої Богородиці, отже, свято було подвійним. В операційній залі того дня зібралися керівники банку та працівники центрального апарату, гості й запрошені. З нагоди ювілею кращим працівникам системи Національного банку вручено державні нагороди та відзнаки НБУ, присвоєно почесні звання.

В ід імені Президента України Віктора Януковича та Прем'єр-міністра України Миколи Азарова було зачитано звернення до працівників Національного банку України та вітчизняної банківської системи.

З привітанням з нагоди свята виступив Голова Національного банку України Сергій Арбузов. “Шановні колеги, – звернувся він до колективу, – щиро вітаю вас із двадцятою річницею створення НБУ, бажаю успіхів, натхнення і плідної праці, впевненості в тому, що ви робите важливу роботу, від якої залежить сталий економічний розвиток держави, добробут населення. Також вітаю вас із 15-ю річницею впровадження національної валюти – гривні. Це головний інструмент, з яким ми працюємо на грошово-кредитному ринку з метою виконання основної функції НБУ. Для історії 20 і 15 років – це лише мить, для людини та установи – ціле життя. За цей час було чимало викликів, які НБУ разом з економікою держави успішно подолали”.

Голова НБУ також привітав колектив з виходом у світ книги “Гроші України” – ґрунтового видання, в якому проаналізовано історію становлення в Україні грошового обігу та його засобів від витоків до сьогодення. Перший примірник цього видання Сергій Арбузов подарував попередньому Голові НБУ Володимир Стельмаху, який привітав колег зі святом, а також підкреслив, що написати книгу і працювати з грошима – непросте справу, тому для досягнення вагомих результатів необхідно наполегливо трудитися і ще раз трудитися. Володимир Стельмах коротко окреслив основні етапи становлення й розвитку грошово-кредитної та банківської системи України в новітню добу, наголосивши, що наша держава починала розбудову системи практично з чистого аркуша, долаючи при цьому перепони та економічні негаразди. Важлива роль у процесі цього розвитку належала саме Національному банку України, який, незважаючи на складні правові, інституційні та соціально-економічні умови, впроваджував нові регулятивні механізми й розробляв ефективну нормативну базу, втілював новачі в практичну діяльність. “За ці 20 років були й важкі періоди в роботі, не обходилося й без по-

милок, але ми все робили для того, щоб забезпечити високоефективне функціонування системи. Всі фахівці та експерти визнають, що НБУ — одна з найпрофесійніших державних інституцій у країні. Пишаюся тим, що довгі роки пліч-о-пліч працював з вами і впевнений у тому, що ви, шановні колеги, й надалі продовжуватимете наші традиції, відстоюватимете бездоганну ділову репутацію НБУ. Це — основа для високого рівня довіри до грошової одиниці України”, — наголосив Володимир Стельмах.

Під час урочистостей з нагоди 20-річчя Національного банку України групі працівників було вручено державні нагороди, відзнаки НБУ та присвоєно почесні звання. Зокрема за значний особистий внесок у соціально-економічний розвиток держави, вагомі трудові здобутки, багаторічну сумлінну працю орденом “За заслуги” I ступеня нагороджено постійного представника НБУ у Верховній Раді України Петра Германчука. Орденом “За заслуги” III ступеня нагороджено директора департаменту платіжного балансу Генерального економічного департаменту НБУ Тетяну Гальчинську, головного бухгалтера — директора департаменту бухгалтерського обліку НБУ Богдана Лукасевича, заступника головного бухгалтера — начальника управління організації бухгалтерського обліку, фінансів та звітності Головного управління Національного банку України у місті Києві і Київській області Олену Шацьку. Почесного звання “Заслужений економіст України” удостоєний начальник Операційного управління НБУ Сергій Подік.

За значний особистий внесок у розбудову центрального банку держави, розвиток банківської справи, вагомі трудові здобутки та з нагоди двадцятиліття створення НБУ нагрудні знаки — “Почесна відзнака НБУ” — було вручено заступнику директора фінансового департаменту НБУ Людмилі Івашкевич, директору Центру наукових досліджень НБУ Володимиру Міщенку, заступнику директора Генерального економічного департаменту, директору департаменту економічного аналізу та прогнозування Олександру Петрику, заступнику директора департаменту методології грошово-кредитної політики Генерального департаменту грошово-кредитної політики Людмилі Чепінозі.

Співробітники від щирого серця вітали нагороджених колег оплесками. У святковій залі панувала урочиста атмосфера непересічної події.

Роман Підвисоцький,

“Вісник НБУ”.

Фото **Владислава Негребецького.**

Вітаємо!/

Державні нагороди України

За значний особистий внесок у соціально-економічний, науково-технічний, культурно-освітній розвиток Української держави, вагомі трудові здобутки, багаторічну сумлінну працю та з нагоди 15-ї річниці Конституції України Президент України своїм указом від 24 червня 2011 року № 708/2011 відзначив державними нагородами та почесними званнями велику групу співвітчизників. Серед них – Сергій Подік, начальник Оперативного управління Національного банку України. Щиро вітаємо колегу з високою оцінкою професійної діяльності.

Почесне звання “Заслужений економіст України” присвоєно

Сергію ПОДІКУ,

начальникові Оперативного управління Національного банку України.

Моряк-підводник Сергій Подік уже 20 років успішно підкорює бурхливе фінансове море. Родом із Житомирщини, з мальовничого села Омелянівка Коростенського району, Сергій Михайлович ще підлітком був змушений заробляти на хліб, працюючи різноробочим на заводі залізобетонних виробів. Та юнака не полишали романтичні мрії про море, далекі походи, невідомі землі і незвідані глибини. Аби втілити їх у реальність, йде навчатися до військово-морського училища, по закінченні якого проходить службу на Червонопрапорному Північному флоті, на атомних підводних човнах, що базуються у Мурманську, бере участь у двох бойових далеких океанських походах.

Життя, як і море, сповнене несподіванок. От і в житті Сергія Михайловича з 1991 року почався відлік абсолютно нового етапу, пов'язаного з фінансами і банківською діяльністю. Закінчивши з відзнакою економічний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, розпочав свою трудову діяльність у банківській сфері на посаді економіста кредитного відділу. Вже наступного року він — керівник районного відділення Акціонерного комерційного агропромислового банку “Україна”. У 1996 році бере активну участь у проведенні грошової реформи, що стало своєрідним випробуванням організаторських та професійних здібностей Сергія Подіка. На відділення банку, в якому він працював, було покладено завдання із забезпечення трьох сусідніх районів грошовою готівкою. З цим завданням відділення банку впоралося успішно.

У 1997 році Сергія Подіка було переведено до об-

ласної дирекції банку на посаду заступника директора — начальника оперативного відділу. Упродовж наступних років він обіймав посади заступника голови правління банку; виконувача обов'язків голови правління банку; директора регіонального департаменту у центральній і східній Україні, представника правління Західноукраїнського комерційного банку. Поступово життєві шляхи привели Сергія Михайловича до Національного банку України, в якому він працює із серпня 2000 року.

Важко однозначно сказати, чи ми обираємо долю, чи доля обирає нас. Невідомо, що втратив військово-морський флот в особі Сергія Подіка, але банківська сфера, безсумнівно, здобула високопрофесійного фахівця, вмілого організатора, ініціативного новатора, який завжди активно сприяє впровадженню нових технологій. Це його заслуга, що Коростишівське відді-

лення АКАБ “Україна”, подаючи приклад іншим банкам, першим впровадило електронну систему розрахунків “Операційний день банку” (ОДБ), і в подальшому на базі відділення вивчали новітні технології працівники інших банків. Сергій Подік брав безпосередню участь і в упровадженні міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, приведенні балансів відділень та філій банку у відповідність до європейських вимог.

Сергій Подік у 1996 році захистив кандидатську дисертацію за двома спеціальностями: кредит, банківська справа, грошовий обіг, а також теорія макроекономіки. У його творчому доробку 29 наукових та навчально-методичних праць, кілька навчальних та методичних посібників, написаних особисто та у співавторстві. Низку публікацій присвячено питанням підвищення рентабельності, прибутковості банківських установ і в цілому банківської системи держави.

За значний особистий внесок у становлення незалежності України, утвердження її суверенітету і міжнародного авторитету, заслуги у державотворчій, соціально-економічній, науково-технічній, культурно-освітній діяльності, сумлінне та бездоганне служіння українському народові та з нагоди 20-ї річниці незалежності України Президент України своїм указом від 23 серпня 2011 року № 845/2011 відзначив державними нагородами велику групу співвітчизників. Серед них і працівники Національного банку України. Приєднується до щирих вітань колегам з нагоди високої оцінки їхньої діяльності.

Орден "За заслуги" I ступеня нагороджено

Петра ГЕРМАНЧУКА,

постійного представника Національного банку України у Верховній Раді України.

Заслужений економіст України Петро Кузьмович Германчук — високодосвідчений Професіонал з великої літери, вже понад 34 роки плідно працює у фінансовій сфері. А все починалося з трудового гарту слюсарем на київському заводі "Точелектроприлад", куди прийшов учнем сімнадцятилітнім юнаком із села Андріївка Макарієвського району Київської області. Далі, як і в більшості його ровесників, ще одна школа життєвого досвіду — служба в армії. Потяг до навчання, до здобуття вищої освіти привів юнака у Київський інститут народного господарства, де він опанував спеціальність "фінанси і кредит". І з 1977 року, від-

коли отримав диплом, Петро Германчук обраному фаху не зраджує. За цей час набув цінного практичного досвіду організації роботи фінансових установ усіх рівнів, пройшовши шлях від економіста фінансового відділу виконкому Київської обласної Ради народних депутатів до міністра фінансів України. Принциповий і цілеспрямований, він не боїться брати на себе відповідальність за не завжди популярні, але стратегічно правильні рішення.

В одному зі своїх інтерв'ю серед найяскравіших сторінок трудової біографії Петро Германчук згадував 1995 рік, коли він очолював Міністерство фінансів. Тоді завдяки спільним заходам економічного блоку уряду та Національного банку вдалося приборкати інфляцію, держава почала розраховуватися з кредиторами. Фактично було підготовле-

но ґрунт до проведення грошової реформи 1996 року. Той вікопомний рік ознаменований ще однією вагомою віхою в історії державотворення — ухваленням Конституції України. Петро Германчук, певно, ніколи не забуде так званої "конституційної ночі", у якій брав безпосередню участь як народний депутат України. У парламент він прийшов з міністерського крісла, та вже наступного, 1997 року, скучивши за практичною роботою, повернувся у Мінфін на посаду першого заступника міністра. Петро Германчук завжди там, де важко. Чи не тому у 2001 році його призначили головою Головного контрольно-ревізійного управління України. У його послужному списку також членство у Раді національної безпеки, Координаційному комітеті по боротьбі з корупцією та організа-

ною злочинністю при Президентові України.

У 2005 році Петра Германчука запросили на роботу до Національного банку України, і до сьогодні він обіймає посаду постійного представника Національного банку у Верховній Раді України. А з 2010 року став ще й позаштатним радником Президента України, входить до складу правління Пенсійного фонду України. Це вкотре підтверджує: багатющий досвід професіонала затребуваний, до нього прислухаються. У парламентських, урядових, банківських колах цінують його відповідальність, значний особистий внесок у розвиток фінансової системи країни та державної контрольно-ревізійної служби, зміцнення економічного, фінансового та банківського потенціалу України, активну участь у законотворчій діяльності.

Орден "За заслуги" III ступеня нагороджено:

Тетяну ГАЛЬЧИНСЬКУ,

директора департаменту платіжного балансу Генерального економічного департаменту Національного банку України.

"Цифри правлять світом", — стверджував Піфагор. Можливо, саме прагненням пізнати наш багатогранний світ, розшифрувати закони буття, закодовані у цифрах, можна пояс-

нити захоплення Тетяни Гальчинської з юних літ математикою. Вона усвідомлено і цілеспрямовано обрала собі спеціальність "економічна кібернетика" у Київському державному

університеті. До речі, слово "кібернетика" з грецької перекладається як "мистецтво керманіча". А економічні кібернетики — це справжні лідери зі знаннями економічних дисциплін

та інформаційних технологій, аналітики, фахівці у сфері прогнозування та моделювання економічних процесів, що стає особливо цінним у нинішньому інформаційному суспільстві. З 1979 року здобути теоретичні знання Тетяна Гальчинська почала втілювати на практиці – в Інституті кібернетики АН УРСР. Спочатку інженером, потім старшим інженером, математиком другої та першої категорій. З кожним кроком поповнювала свій професійний багаж, накопичувала практичний досвід.

Більше вісімнадцяти років, з липня 1993-го, Тетяна Гальчинська працює у Національному банку України. У трудовій книжці за-

лишилися пам'ятні записи про кар'єрні сходінки: економіст першої категорії відділів аналітичного, валютного резерву, провідний економіст відділу методології валютного регулювання департаменту валютного регулювання. Одночасно підвищувала свій фаховий рівень у Вищій банківській школі Міжнародного центру ринкових відносин та підприємництва Центру “Ринок”, де опанувала спеціальність “фінанси і кредит”. Із серпня 1995 року Тетяна Гальчинська вже працює в економічному департаменті: спочатку головним економістом відділу статистики платіжного балансу, завідувачем сектору методології та складання балансу між-

народних інвестицій, начальником відділу міжнародної інвестиційної позиції, заступником директора департаменту – начальником управління платіжного балансу. Із грудня 2003 року вона – директор департаменту платіжного балансу.

Про Тетяну Гальчинську коротко можна сказати: кваліфікований професіонал, компетентний керівник, толерантний колега. Очолюваний нею підрозділ відповідає за складання, аналіз та прогнозування статистики зовнішнього сектору економіки країни. Завдяки цьому забезпечується ефективне та якісне виконання Національним банком України однієї з його функцій: надання органам державної

влади та суспільству якісної статистичної та аналітично-прогнозої інформації щодо стану зовнішнього сектору України. Це неодноразово відзначалося як керівництвом НБУ, так і міжнародними експертами. Тетяна Гальчинська активно сприяє новачкам, саме вона була ініціатором того, що Україна однією з перших серед країн СНД почала публікувати дані статистики зовнішнього сектору відповідно до Спеціального стандарту поширення даних. Під її керівництвом та за її безпосередньої активної участі започатковано розробку, публікацію та поширення даних щодо статистики зовнішнього боргу.

Богдана ЛУКАСЕВИЧА,

головного бухгалтера – директора департаменту бухгалтерського обліку Національного банку України.

Комусь професія бухгалтера може видатись нудною і нецікавою, наповненою самими лише цифрами і позбавленою романтики. Але ж у житті має бути, як казав поет, “красиве і корисне”, а корисність і важливість бухгалтерії нікому не треба доводити, без неї не обходиться жодне підприємство. До того ж бухгалтерський облік – це не тільки податкова звітність, а й основа для прийняття управлінських рішень. Юрій Богдан Лукасевич прагнув бути корисним суспільству, а тому обра-

спеціальність “бухгалтерський облік” у Львівському торгово-економічному інституті. В усякому разі, ще навчаючись, у лютому 1977 року він уже розпочав свою трудову діяльність на посаді заступника головного бухгалтера з фінансів Новоселицького райпо Чернівецької облспоживспілки, де працював майже рік, поки його не призвали до армії. Після служби повернувся на рідну Львівщину, роботі на різних підприємствах області присвятив більшу частину своєї трудової біографії. Три роки відпрацював економістом-контролером тресту “Львів-спецкомунбуд”, потім була посада головного бухгалтера Львівського обласного управління “Медтехніка”. У бурхливих 1990-х вісім років очолював бухгалтерію спільного підприєм-

ства “Галінвест” та за сумісництвом працював генеральним директором аудиторської фірми “Укрзахід-аудит”.

Із 1998 року Богдан Лукасевич працює в системі Національного банку України. Спочатку у Львівському обласному управлінні НБУ заступником головного бухгалтера відділу організації бухгалтерського обліку. Та вже у червні 2000 року його запрошують до центрального апарату на посаду заступника директора департаменту бухгалтерського обліку Національного банку України. Із січня 2005 року він очолює департамент аудиту, а з березня 2011-го Лукасевича як досвідченого фахівця призначають головним бухгалтером – директором департаменту бухгалтерського обліку НБУ.

За понад тринадцять років роботи у Національному банку Богдан Лукасевич виявив глибокі знання та розуміння банківської справи. Брав активну участь у впровадженні міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Зробив значний внесок у розвиток та підвищення ефективності внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю у банківській системі України. Під його керівництвом у роботу департаменту аудиту активно впроваджувалися міжнародні стандарти внутрішнього аудиту та кращі практичні напрацювання інших центробанків, у тому числі у сфері внутрішнього контролю та ризик-менеджменту, що було відзначено експертами Міжнародного валютного фонду та Міжнародного інституту внутрішніх аудиторів.

Юрія ЧИФІЛЬОВА,

начальника управління Національного банку України у Донецькій області.

Для росіянина Юрія Чифільова, який народився у Смоленській області Росії, Донецьк став справді рідним містом, з яким міцно пов'язала його доля. У Донецьку сімнадцятирічним він почав свою трудову діяльність учнем машиніста холодильного устаткування, у Донецькому інституті радянської торгівлі здобу-

вав вищу економічну освіту. І саме в цьому місті майже 40 років він працює у банківській системі. Проїшов шлях від бухгалтера, старшого бухгалтера, економіста, начальника відділу з обслуговування торгівлі, заступника головного бухгалтера міськуправління до головного ревизора при Донецькій обласній конторі Держбанку, де працював до 1988 року. Наступні майже два роки був заступником начальника Донецького управління Житлосоцбанку, але в жовтні 1989 року знову повернувся до Держбанку на по-

саду заступника начальника обласної контори, яка незабаром отримала статус управління Національного банку України у Донецькій області. Останні десять років Юрій Чифільов очолює територіальне управління НБУ у Донецькій області.

Висококваліфікований, досвідчений керівник з великим практичним досвідом Юрій Чифільов та очолюваний ним колектив впроваджують у життя кращі здобутки банківського менеджменту, докладають зусиль для вдосконалення структури банківської системи та забезпечення її ста-

більності. Завдяки цьому за останні п'ять років прибуток банків регіону зріс у півтора раза, а доходи банків, зобов'язання за депозитами фізичних та юридичних осіб і кредитний портфель банківських установ Донецької області збільшилися втричі.

За багаторічну плідну працю, сумлінне виконання службових обов'язків та вагомий особистий внесок у розвиток банківської справи у 2007 році указом Президента України Юрію Чифільову було присвоєно почесне звання "Заслужений економіст України".

Олену ШАЦЬКУ,

заступника головного бухгалтера – начальника управління організації бухгалтерського обліку, фінансів та звітності Головного управління Національного банку України у місті Києві і Київській області.

Обираючи після школи дорогу у самостійне життя, юна киянка Олена Шацька вирішила отримати вищу освіту у Київському інституті народного господарства й опанувати спеціальність "планування промисловості". На промисловому підприємстві, в об'єднанні "Укрцемент" вона і розпочинала свою трудову діяльність у 1981 році на посаді економіста. Та з розвитком

банківської системи у незалежній Україні вирішила спробувати свої сили у банківській справі. Тож з грудня 1992 року Олена Шацька працює у системі Національного банку України, в його столичному управлінні. Обіймала посади економіста другої категорії відділу зворотних оборотів по міжбанківських розрахунках розрахунково-касового центру; економіста першої категорії відділу касового виконання держбюджету; завідувача сектору касового виконання держбюджету та операцій із цінними паперами; заступника начальника відділу розрахунково-

касового обслуговування; заступника головного бухгалтера та головного бухгалтера операційного відділу. З кожним роком набувала нового досвіду, вдосконалювала свої ділові якості, менеджерські здібності. З початку 2001 року вже понад десятиліття працює на посаді заступника головного бухгалтера – начальника управління організації бухгалтерського обліку, фінансів та звітності.

Інтелігентна та порядна, Олена Шацька користується заслуженим високим авторитетом у колективі. За час роботи у Головному управлінні НБУ по місту Києву і

Київській області вона зробила вагомий внесок у поліпшення організації ведення бухгалтерського обліку, його відповідності вимогам нормативних документів Національного банку, загальноприйнятим у міжнародній практиці принципам, міжнародним і національним стандартам. Високий професіоналізм Олени Шацької, її вагомий внесок у розвиток банківської справи, організацію та вдосконалення бухгалтерського обліку було відзначено ювілейною срібною медаллю "Національний банк України", почесною грамотою НБУ з нагрудним знаком.

Дослідження/

Тетяна Богдан

Доктор економічних наук,
головний науковий співробітник
ДУ "Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України",
радник міністра фінансів України

Сучасні підходи до управління ризиками державного боргу

У статті узагальнено уроки глобальної фінансово-економічної кризи та подано сучасні підходи до управління ризиками державного боргу. Пропонуються рекомендації щодо вдосконалення структури державного боргу України за видами валют, відсоткових ставок і термінів погашення. Також обґрунтовано необхідність зменшення ліміту державного та гарантованого державою боргу України до рівня 40% від ВВП. Запропоновано кількісні орієнтири обсягу й структури державного боргу України, які можуть бути відображені в середньостроковій стратегії управління ним.

УРОКИ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ТА МІЖНАРОДНІ ТЕНДЕНЦІ БОРГОВОЇ ДИНАМІКИ

Нині на міжнародному рівні активно обговорюється питання модернізації боргової політики держави й удосконалення управління державним боргом з урахуванням уроків світової фінансово-економічної кризи [1]. Такі дискусії мають об'єктивну основу: високий рівень боргового навантаження й підвищення фіскальних ризиків у багатьох країнах, слабкі місця й поглиблення зон вразливостей у суверенних балансах, усвідомлення ризиків умовних зобов'язань держави і ролі боргових портфелів.

В економічно розвинутих країнах державний борг продовжує зростати високими темпами, що загрожує їх економікам і фінансовим системам виникненням чергового витка фінансової кризи. Статистичні дані свідчать про надмірний рівень боргового навантаження у багатьох країнах. Згідно з даними МВФ, державний борг економічно розвинутих країн у середньому збільшився з 72.6% ВВП за станом на кінець 2007 року до 98.7% ВВП — на кінець 2010 року. Найвищий рівень боргового

навантаження у Бельгії — 97.1% ВВП, Греції — 142% ВВП, Ісландії — 96.6% ВВП, Ірландії — 96.1% ВВП, Італії — 119% ВВП, Японії — 220.3% ВВП, Сінгапурі — 97.2% ВВП і США — 96.1% ВВП (для розрахунків використано дані з [2]).

У країнах, що розвиваються, і в країнах з ринками, що формуються, на кінець 2010 року середній рівень державного боргу становив 35.1% ВВП. У регіональному розрізі найнижчий рівень боргового наванта-

ження у країнах СНД — 13.1% ВВП, Близького Сходу і Північної Африки — 30.6% ВВП, азійських країнах — 31% ВВП, країнах Африки на південь від Сахари — 31.4% ВВП (див. таблицю 1). Водночас у країнах Центральної і Східної Європи та країнах Латинської Америки і Карибського басейну рівень державного боргу був доволі значним — 46.9% ВВП і 50.4% ВВП. Причому саме у цій групі країн показники боргового навантаження за кризовий період зросли найбільше.

Таблиця 1. Середній рівень державного боргу за групами країн

Країна	У % до ВВП			
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Розвинуті економіки	72.6	79.5	93.2	98.7
Зона євро	66.2	69.8	79.3	85.0
Країни "Великої сімки"	81.9	90.0	105.3	112.2
Індустріалізовані азійські економіки	33.0	34.5	38.9	37.9
Інші розвинуті економіки (без "Великої сімки" та зони євро)	34.2	35.6	39.0	39.2
Європейський Союз	59.4	63.7	73.9	79.5
Країни з ринками, що формуються, та країни, що розвиваються	35.1	33.6	35.9	35.1
Центральна і Східна Європа	39.0	40.1	45.8	46.9
СНД	9.1	9.3	13.5	13.1
Азія	35.0	31.6	31.6	31.0
АСЕАН – 5	40.2	38.5	40.6	38.8
Латинська Америка і Карибський басейн	47.8	50.4	51.0	50.4
Близький Схід і Північна Африка	33.0	27.8	34.7	30.6
Африка на південь від Сахари	29.9	28.8	32.1	31.4

Джерело: International Monetary Fund [2].

Як свідчать дані таблиці 1, у групі країн із ринками, що формуються, рівень боргового навантаження в цілому прийнятний, а в багатьох із них державні борги з часом зменшуються. У більшості країн активно проводяться заходи податково-бюджетної консолідації, котрі сприяють скороченню бюджетних дефіцитів. У країнах — виробниках сировинних товарів, які виграють від високих експортних цін, економічне зростання набирає обертів, і органи макроекономічного регулювання змушені стримувати “перегрів” економіки.

Незважаючи на вказані позитивні чинники, структури боргових портфелів урядів країн із ринками, що формуються, здебільшого залишаються слабкими, а їх вразливість до впливу макроекономічних шоків (змін обмінних курсів, товарних цін, інфляційних сплесків тощо) є високою.

У кризовий період у практику управління державними боргами було запроваджено нові інструменти боргової політики — розміщення нових цінних паперів, зміна процедур і механізмів розміщення позик, проведення операцій із борговими зобов’язаннями на відкритому ринку. Наприклад, у США і Канаді почали розміщувати трирічні позики, в Австралії було запроваджено облігації, прив’язані до темпів інфляції. Аналогічно у багатьох країнах із ринками, що формуються, набули поширення облігації з плаваючими відсотковими ставками.

У більшості країн органи, відповідальні за управління державним боргом, під час кризи проводили також спеціальні операції для підвищення ліквідності ринку. Такі операції включали передусім обмін боргу і викуп боргу. Використання механізмів підтримки ринку, таких, як операцій РЕПО, стало масовим. Незважаючи на ці зусилля, ліквідність вторинного ринку цінних паперів, особливо у сегменті неконтрольованих випусків, залишалася низькою.

Нині значні потреби у рефінансуванні боргу країн із високим рівнем боргового навантаження і слабкою базою інвесторів у державні цінні папери негативно впливають на оцінку суверенних ризиків ринковими суб’єктами і посилюють загальний ступінь непевності на фінансових ринках.

В умовах посилення нестабільності міжнародних фінансових ринків і підвищення вартості державних запозичень необхідно розробити якісну нову боргову політику, в центрі

якої має бути:

- 1) сильна система ризик-менеджменту;
- 2) активне використання структури державного боргу для протидії впливу шоківих ситуацій;
- 3) формування резервних фондів і буферів ліквідності;
- 4) розширення бази інвесторів у державні цінні папери і задоволення попиту у фінансових активах найменш мінливих категорій інвесторів.

ЗМЕНШЕННЯ БОРГОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ – КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

Глобальна фінансово-економічна криза засвідчила: за наявних зон вразливості, породжуваних борговими процесами, уряди мають створювати ефективні системи управління національними боргами і враховувати складні взаємозв’язки між борговою політикою і ступенем фінансової стабільності. Провідні фахівці в галузі міжнародних фінансів вважають, що рівень державного боргу, стійкість національної економіки до впливу зовнішніх шоків, а також курс економічної політики та її оцінка ринковими суб’єктами є основними факторами, які визначають імовірність виникнення боргової кризи й загострення боргових проблем у конкретній країні.

У таких умовах проблеми визначення допустимого рівня боргового навантаження набувають особливої актуальності. Державні позики можуть допомогти прискорити темпи економічного зростання за рахунок фінансування продуктивних інвестицій та пом’якшити наслідки дії несприятливих зовнішніх факторів у економіці. Проте якщо нація або уряд накопичують боргові зобов’язання понад рівень, який вони спроможні обслуговувати, то з високою ймовірністю може виникнути боргова криза, яка призведе до значних економічних і соціальних втрат.

В останнє десятиріччя з метою забезпечення довгострокової фінансової стабільності, посилення фінансової дисципліни на всіх рівнях державної влади та підтримання довіри суб’єктів ринку до економічної політики багато держав прийняло певні бюджетні правила і ввело їх до національного законодавства. Бюджетні правила покладають певні обмеження на фінансову політику і на практи-

ці приймають форму кількісних лімітів для бюджетних агрегатів чи індикаторів фінансової стабільності — таких, як дефіцит бюджету, розмір державного боргу чи окремі їх складові.

Статтею 18 Бюджетного кодексу України визначено, що загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60% річного номінального обсягу ВВП України. Фактична сума державного боргу України (з урахуванням гарантованого) становила 34.8% ВВП на кінець 2009 року і 39.5% ВВП на кінець 2010 року.

Тобто Бюджетний кодекс, по суті, створює можливості для півторакратного зростання відносної величини державного боргу України. Проте нині держава вже балансує на межі боргової стійкості, а тому продовження зростання державного боргу у середньостроковому періоді може спровокувати кризу державної заборгованості.

Розробники Бюджетного кодексу України не враховували, що ступінь вразливості до дії зовнішніх шоків країн із ринками, що формуються, вищий, ніж економічно розвинутих країн. Це зумовлено тим, що економіки країн з ринками, що формуються, менш диверсифіковані, рівень заощаджень нижчий, а національні фінансові системи — менш розвинуті. При накопиченні значного обсягу боргових зобов’язань дані країни, до числа яких належить і Україна, більшою мірою підпадають під дію “ефектів зараження”, пов’язаних із нестабільністю міжнародних потоків капіталу.

Високі рівні державного боргу вимагають від урядів уключення запобіжних механізмів для стримування високих темпів інфляції і в екстремальних випадках — застосування схем реструктуризації боргу. Крім того, платоспроможність держави стає менш гарантованою в очах міжнародних інвесторів, що може викликати труднощі з рефінансуванням державного боргу й порушити хистку фінансову стабільність.

Події 2008–2009 рр. засвідчили, що економіки країн із високим ступенем боргової залежності найбільше постраждали від проявів світової фінансової кризи. Крім того, глобальна фінансова криза показала: для того, аби отримати належний простір для застосування стимулюючих заходів у період економічних негараздів, уряд повинен мати досить

низький рівень державного боргу в докризовий період.

Нижчий розмір державного боргу визначає менші потреби в його рефінансуванні. Глобальна фінансово-економічна криза продемонструвала переваги невисоких потреб уряду в рефінансуванні накопичених боргів:

1) зниження вірогідності різких стрибків дохідності боргових зобов'язань уряду під впливом психологічних настроїв інвесторів;

2) зменшення негативного впливу перетікання іноземних капіталів на обмінний курс національної валюти;

3) скорочення витрат на обслуговування державного боргу при погіршенні ступеня кредитоспроможності уряду в очах інвесторів;

4) розширення потенціалу для проведення стимулюючої фіскальної політики й поглинання фінансових шоків, пов'язаних зі скороченням податкових доходів бюджету.

У міжнародній практиці вважається, що показники державного боргу та показники обслуговування державного боргу досягають небезпечного рівня тоді, коли вони наближаються до позначки, за якої інші держави в історичному ракурсі змушені були припинити обслуговування боргу і ставили перед кредиторами питання про його реструктуризацію чи списання.

Фахівці Міжнародного валютного фонду і Світового банку встановили, що "поворотним пунктом" для країн із низьким і середнім рівнем доходів є досягнення державним боргом (його поточної дисконтованої вартості) рівня 43% ВВП, 192% експорту товарів і послуг (для сумарного зовнішнього боргу) і 288% доходів бюджету [3].

За результатами останнього дослідження МВФ, яке враховує наслідки глобальної фінансово-економічної кризи, критичне значення відношення державного і місцевого боргу до ВВП для країн із ринками, що формуються, становить 42.8% [4].

Результати емпіричних досліджень, проведених міжнародними фінансовими організаціями для визначення критичних рівнів боргового навантаження в країнах із низьким і середнім рівнем доходів, наведено в таблиці 2.

Отже, більшість емпіричних досліджень підтвердила, що для зниження ступеня нестабільності й створення адекватних умов для економічного зростання країни, котрі розвиваються, і країни з перехідною економікою

Таблиця 2. Показники боргового навантаження за результатами досліджень міжнародних фінансових організацій

Боргові індикатори	Відсотки	
	Оцінки Світового банку	Оцінки МВФ
Державний борг / ВВП	21 – 49	26 – 58
Зовнішній сумарний борг / експорт товарів і послуг	79 – 300	83 – 276
Державний борг / доходи бюджету	142 – 235	138 – 264

Джерело: [5].

повинні добиватися зменшення відносних показників боргового навантаження до рівня щонайменше 40% від ВВП.

Для створення достатнього запасу міцності фінансової системи у випадку дії зовнішніх шоків і забезпечення відповідності рівня державного боргу України економічному потенціалу країни погашати й обслуговувати боргові зобов'язання, вважаємо, що **ліміт державного і гарантованого державою боргу, відображений у Бюджетному кодексі України, має бути знижений до рівня 40% ВВП.**

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ, ПОВ'ЯЗАНИМИ З ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ, І ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ БОРГОВОГО ПОРТФЕЛЯ

Одним із важливих завдань управління державним боргом є пошук оптимального співвідношення між витратами на обслуговування боргу і ризиками, пов'язаними з державним боргом, при здійсненні адекватної оцінки масштабів і джерел ризиків. Ключовими факторами, які впливають на це співвідношення, є розмір державного боргу, "фіскальний простір" і можливості коригування доходів/видатків бюджету, гнучкість монетарної і валютної політики, ймовірність матеріалізації умовних зобов'язань і постійність чи нестабільність доступу до ринкових позик.

З урахуванням уроків глобальної фінансово-економічної кризи на міжнародному рівні було переглянуто базові підходи й принципи управління ризиками, пов'язаними з державним боргом. Нові ідеї було втілено у "Керівних принципах управління суверенними ризиками і високим рівнем державного боргу", які згодом дістали назву "Стокгольмських принципів". "Стокгольмські принципи" стали результатом консультацій МВФ і Шведської боргової агенції та були оприлюднені у вересні 2010 року.

Згідно з цими принципами ризики

боргового портфеля держави мають утримуватися на розумному рівні, а витрати на обслуговування державного боргу повинні бути мінімізовані у середньо- та довгостроковому періодах. На відміну від традиційних підходів до управління державним боргом, більший акцент пропонується зробити на пом'якшенні впливу макроекономічних і фінансових ризиків, з огляду на високий ступінь вразливості боргових позицій до таких ризиків у сучасному світі. При цьому головні джерела ризиків, на які наражаються суверенні баланси, повинні бути чітко визначені й підлягати пильному моніторингу.

Фахівці МВФ зазначають, що традиційний аналіз витрат-ризиків (англ.: CAR — cost-at-risk analysis), який до початку кризи широко використовувався для визначення "оптимальної" структури державного боргу, може виявитися неадекватним при врахуванні повного набору ризикових факторів [1].

Зокрема, більшість моделей цього аналізу абстрагуються від впливу макроекономічних чинників на рівень і структуру боргу та розглядають відсоткові ставки й обмінні курси як незалежні змінні. При використанні таких моделей втрачаються важливі взаємозв'язки між слабкими місцями (зонами вразливості) макроекономічної сфери і структурою державного боргу. Крім того, моделі, відкалібровані на основі історичних даних, не можуть передбачити екстремальні події, які виникатимуть у майбутньому.

При розробці нових моделей і методик необхідно враховувати всі потенційно можливі джерела ризиків. Передусім варто включати шоки, які виникають унаслідок реверсу потоків капіталу чи ерозії бази інвесторів, а також фінансові шоки, спричинені перекладенням неочевидних умовних зобов'язань уряду на державний бюджет (таких, як підтримка фінансового сектору в кризових умовах, рятування від дефолтів місцевих органів влади і державних підприємств).

Експерти провідних боргових

агенцій рекомендують борговим менеджерам у різних країнах світу поєднувати традиційний аналіз CAR з інструментарієм стрес-тестів, який враховує особливості макроекономічного середовища, фінансової системи і боргових процесів у відповідній країні. Стрес-тестування є методом оцінки чутливості фінансової позиції уряду, обсягу боргових зобов'язань держави та розміру боргових виплат до впливу “виняткових, але правдоподібних” потрясінь.

Стрес-тести є гнучким і ефективним інструментарієм, який може використовуватися борговими менеджерами для оцінки впливу багатьох ризикових факторів, включаючи матеріалізацію умовних зобов'язань уряду. Стрес-тести можуть ґрунтуватися на допущеннях одиничних і множинних шоків. Побудова сценаріїв одиничного шоку має на меті оцінити вразливість фінансової системи і стану державного боргу до впливу конкретної макроекономічної змінної – дефіциту бюджету, відсоткових ставок, валютних курсів, реального ВВП. А сценарії множинних шоків покликані оцінити вплив на боргову стійкість кількох факторів, взаємопов'язаних між собою. Сценарії множинних шоків, як правило, враховують комплексні взаємозв'язки і природу сучасних фінансових криз.

Стрес-тести можуть мати форму спрощених імітаційних моделей, які враховують, наприклад, вплив двох стандартних відхилень кривої доходності на процентні витрати за державним боргом при утриманні інших змінних на сталому рівні. Можуть використовуватися й складніші моделі, які включають взаємозв'язки між процентними ставками і ВВП країни та бюджетним дефіцитом чи проєктують динаміку попиту інвесторів залежно від рівня відсоткових ставок.

Таким чином у реаліях сучасного світу система управління ризиками державного боргу має бути істотно посилена, а роль стрес-тестів як методичного інструментарію повинна суттєво зрости. Комплексний підхід до управління ризиками потребує врахування:

- нестабільності макроекономічного середовища;
- вразливості суверенних балансів до стабільності банківської системи;
- можливості матеріалізації інших умовних зобов'язань – боргів місцевих органів влади і державних підприємств;

- мінливості бази інвесторів і раптової зупинки надходження іноземного капіталу;

- ризиків поширення на національну економіку “ефектів зараження” від інших країн чи регіонів світу.

Традиційно вважалося, що мінімізація ризиків боргового портфеля уряду має досягатися через оптимальне структурування боргових зобов'язань держави в розрізі валют, термінів запозичення, відсоткових ставок та конкретних інструментів запозичення. Досвід врегулювання фінансово-економічної кризи 2007–2009 рр. засвідчив необхідність формування структури державного боргу з урахуванням ще й таких чинників, як рівень боргу, ступінь гнучкості макроекономічної політики, ємність фінансового ринку й стабільність бази інвесторів.

Більшість країн підлягає впливу численних макроекономічних і фінансових шоків – шоків попиту, пропозиції, умов торгівлі, платіжного балансу та інших. Структура боргового портфеля держави може нівелювати чи посилити негативний вплив зазначених шоків на бюджетні показники. Наприклад, боргові зобов'язання з фіксованими відсотковими ставками захищають від негативного впливу шоків пропозиції, які підвищують відсоткові ставки. Державні облигації з доходністю, прив'язаною до темпів інфляції, дають змогу досягти високої кореляції витрат на обслуговування боргу з доходами бюджету і можуть сприяти зниженню ризиків рефінансування боргу.

Зважена структура боргового портфеля уряду може також певною мірою захищати від зростання суверенних кредитних ризиків. Якщо підвищення відсоткових ставок за державними позиками відображає очікування суб'єктів ринку щодо зростання суверенних кредитних ризиків, довгострокові позики з фіксованими відсотковими ставками мінімізують вплив поточного рівня відсоткових ставок на витрати держави з обслуговування боргу. Емісія ж короткострокових облигацій чи облигацій із плаваючими відсотковими ставками, навпаки, посилюватиме вплив кредитних ризиків і будь-яке погіршення ринкових очікувань миттєво трансформуватиметься у більші витрати на обслуговування державного боргу.

За “Керівними принципами управління суверенними ризиками і високим рівнем державного боргу” органи,

відповідальні за управління державним боргом, повинні ідентифікувати основні джерела ризиків, на вплив яких наражаються суверенні баланси. Тому невід'ємним елементом системи управління ризиками у сфері державного боргу мають бути аналіз і моніторинг макроекономічних ризиків, які впливають на стан державних фінансів і боргову спроможність уряду. Такі ризики можуть вимірюватися за допомогою показників реального сектору, платіжного балансу, грошово-кредитної сфери і державного бюджету.

Згідно з нашими оцінками індикаторами макроекономічних і фінансових ризиків у економіці України є: сальдо поточного рахунку платіжного балансу; зміна індексу споживчих цін; зміна індексу номінального обмінного курсу гривні й індексу реального ефективного обмінного курсу гривні; міжнародні резерви України, відсотки до короткострокового зовнішнього боргу; валовий зовнішній борг у відсотках до ВВП та відсотках до експорту товарів і послуг; державний та гарантований державою борг; дефіцит державного бюджету України; валові річні потреби у позиковому фінансуванні бюджету; фінансові результати діяльності підприємств України; дебіторсько-кредиторська заборгованість між підприємствами України; банківські вимоги за кредитами у відсотках до ВВП; співвідношення між банківськими кредитами і депозитами; частка проблемних кредитів у банківських портфелях; зміна індексів фондового ринку.

На наш погляд, перелік зазначених індикаторів доцільно включити до “Положення про управління ризиками, пов'язаними з державним боргом” з метою проведення адекватної оцінки макроекономічних і фінансових ризиків, а також аналізу їх потенційного впливу на стан державного боргу і державних фінансів України.

Згідно зі “Стокгольмськими принципами” необхідно аналізувати боргові портфелі урядів на основі проведення відповідних економічних і фінансових стрес-тестів, які включають оцінку витрат і ризиків альтернативних стратегій управління державним боргом. Стрес-тести динаміки державного боргу в рамках макроекономічних сценаріїв мають поєднати перспективні макроекономічні прогнози з оцінкою чутливості державного боргу (його загального обсягу, структурних складових, боргових ви-

плат) до вірогідних потрясінь у економіці й фінансовій сфері.

Обсяги витрат державного бюджету на погашення й обслуговування державного боргу та рівні ризиків, пов'язаних із державним боргом, мають оцінюватися передусім на основі припущень про суттєву девальвацію національної валюти, значне зростання відсоткових ставок, прийняття урядом умовних зобов'язань чи різке зростання витрат бюджету на виконання гарантованих зобов'язань, а також погіршення макроекономічних показників України і скорочення дохідної частини державного бюджету. За результатами проведених стрес-тестів слід визначати орієнтовні заходи з управління державним боргом, які можуть вживатися у разі виникнення шоків ситуацій.

УДОСКОНАЛЕННЯ СТРУКТУРИ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ ЗА ВИДАМИ ВАЛЮТ, ВІДСОТКОВИХ СТАВОК І ТЕРМІНІВ ПОГАШЕННЯ

Структура державного боргу має гарантувати стійкість державних фінансів до впливу макроекономічних і фінансових шоків, а вдосконалення структури державного боргу України за видами валют, відсоткових ставок, строковістю й термінами погашення боргу дасть змогу мінімізувати основні ризики у сфері управління державним боргом.

Теорія та практика міжнародного кредитування свідчать про те, що надмірне залучення позик у іноземній валюті породжує загрози для макроекономічної стабільності, оскільки зростає вразливість національної фінансової системи до дії зовнішніх шоків. При накопиченні значних обсягів зовнішньої заборгованості підвищуються кредитні й валютні ризики зовнішньоборгових операцій, а також зростає вразливість до ризиків рефінансування боргу, що підвищує ймовірність виникнення фінансових криз.

Згідно з даними Міністерства фінансів України за станом на 31.05.2011 р. у загальній сумі державного і гарантованого державою боргу України — 460.6 млрд. грн. — на заборгованість у національній валюті припадало 36.2% загальної суми боргу, а на заборгованість в іноземних валютах — 63.8%. Серед іноземних валют найбільшу частку в структурі державного й гарантованого державою боргу займав долар США — 30.6%, упритул до нього наближалася частка СПЗ —

Таблиця 3. Структура боргу центрального уряду країн — нових членів ЄС

Країна	Відсотки		
	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Частка боргу в національній валюті, %	64.0	55.0	52.0
Болгарія	24.3	25.4	24.1
Чехія	90.8	86.0	83.5
Естонія	...	8.9	5.7
Латвія	62.7	54.7	33.4
Литва	...	14.5	6.8
Угорщина	69.6	61.5	...
Польща	75.8	73.7	73.3
Румунія	...	48.4	42.0
Словенія	...	99.4	99.8
Словаччина	72.7	77.3	99.7
Частка боргу в іноземних валютах, %	36.0	45.0	48.0
Болгарія	75.7	74.6	75.9
Чехія	9.2	14.0	16.5
Естонія	...	91.1	94.3
Латвія	37.3	45.3	66.6
Литва	...	85.5	93.2
Угорщина	30.4	38.5	...
Польща	24.2	26.3	26.7
Румунія	...	51.6	58.0
Словенія	...	0.6	0.2
Словаччина	27.3	22.7	0.3

Джерело: Eurostat.

29.3%. На євро припадало лише 3.71%, а на японську єну — 0.29%.

У країнах із низьким і середнім рівнем доходів, які надають звітність МВФ щодо розміру й структури боргу центрального уряду, частка внутрішнього боргу за станом на кінець 2009 року становила 53.7%, а частка зовнішнього боргу — 46.3%. До групи країн із найвищою часткою внутрішнього державного боргу належали Бразилія (95.1%), Чехія (70%), Індія (96%), Казахстан (79.7%), Непал (100%), Сінгапур (100%) (розрахунки зроблено на основі [6]).

У країнах — нових членах ЄС частка боргу в національній валюті за станом на кінець 2009 року в середньому становила 52%, а частка боргу в іноземній валюті — 48% (див. таблицю 3). У Словаччині й Словенії на заборгованість у національній валюті припадало майже 100% від загального боргу центрального уряду. В Чехії цей показник досягав 83.5%, у Польщі — 73.3%. Найменше позик у національній валюті залучали уряди Естонії, Литви, Латвії й Болгарії.

Тобто в Україні частка боргу в національній валюті відставала як від середнього показника країн — нових членів ЄС — 52%, так і країн із низьким і середнім рівнем доходів — 53.7%. Цей висновок справджується для частки боргу в національній валюті у складі прямого державного

боргу (44.3%) та у складі загального боргу держави з урахуванням гарантованого (36.2%).

Отже, міжнародні порівняння засвідчили наявність певних деформацій у структурі боргових зобов'язань уряду України, які потребують вжиття адекватних заходів з метою вдосконалення боргової політики держави та повноцінного розвитку внутрішнього фінансового ринку. Хоча слід вказати на те, що впродовж останніх років структура державного боргу України за видами валют помітно змінилася на краще.

Середньостроковою стратегією управління державним боргом на 2011–2013 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2011 року № 170, передбачається, що частка державного внутрішнього боргу у загальній сумі прямого державного боргу становитиме не менш як 46, 46 і 48 відсотків на кінець 2011, 2012 і 2013 років відповідно.

Для з'ясування того, наскільки вказані показники можуть вважатися оптимальними, скористаємося результатами розрахунків, проведених міжнародними фінансовими організаціями.

МВФ розробив методику розрахунку індексу фіскального стресу, що виконує роль сигналу для оцінки ризиків порушення фіскальної стійкості

ті і дає змогу визначити перелік факторів, які лежать в основі фінансових стресів. У рамках цієї методики експерти МВФ розраховували критичні значення дванадцяти бюджетних і боргових показників, які ґрунтуються на здобутках “системи раннього попередження” [4].

За результатами цього дослідження, для країн із ринками, що формуються, критичне значення частки боргу, деномінованого в іноземній валюті, у загальній сумі державного боргу становить 40.3%. Відповідно — мінімально допустиме значення частки боргу, деномінованого в національній валюті, становить 59.7%.

Імітаційне моделювання валютної структури боргового портфеля уряду України, проведене В.Федосовим і О.Колот, дало такі результати: зменшення чутливості боргових виплат у кожній із валют за позичення до коливань відповідних курсів валют потребує збільшення частки зобов’язань у гривні до 53% [7].

Отже, результати проведених досліджень указують на те, що частка боргу в національній валюті у загальній сумі державного і гарантованого державою боргу України має бути збільшена з нинішніх 36.2% до щонайменше 50%.

Розширення емісії боргових зобов’язань уряду в національній валюті до вказаного співвідношення та їх розміщення на ринкових умовах серед внутрішніх інвесторів дасть змогу зменшити негативний вплив валютної компоненти ринкових ризиків, власних борговому портфелю уряду.

Крім розподілу валют за видами “національна — іноземна”, важливим завданням у процесі управління державним боргом є оптимальна композиція за видами валют зовнішньоборгових зобов’язань уряду.

При розміщенні ринкових позик вибір валюти деномінації зовнішніх зобов’язань здійснюється на основі таких чинників:

- глибини й ліквідності ринків, на яких обертаються цінні папери у певній валюті;
- вартості запозичень у різних валютах;
- валютних диспаратів дохідної і видаткової частин державних фінансів;
- валюти надходжень від зовнішньоторговельних операцій;
- валюти деномінації зовнішніх боргів і прямих іноземних інвестицій;
- бази інвесторів, на яку націле-

ний певний випуск державних облігацій, та їх валютних уподобань [8].

У міжнародній практиці широко застосовується теорія оптимального складу портфеля, згідно з якою валюта деномінації зовнішніх державних позик має кореспондуватися з валютою експортних надходжень до економіки країни та з валютою прив’язки обмінного курсу національної валюти. Наближення валютної структури боргових зобов’язань держави до валютної структури валютних надходжень в економіці дає змогу мінімізувати валютні ризики на макрорівні.

Слід зазначити, що при прийнятті рішень щодо валюти деномінації зовнішніх державних боргових зобов’язань необхідно аналізувати не лише структуру зовнішньої торгівлі, а й структуру розрахунків (надходжень і виплат) за різними статтями платіжного балансу, оскільки в Україні існує разюча різниця між обсягами товарообороту з Євросоюзом і платежами в євро, а також між обсягами торгівлі з Росією і платежами в рублях.

У складі валютних надходжень за операціями поточного рахунку платіжного балансу України переважають надходження у доларах США — 73% загальної суми надходжень у 2010 році. Набагато меншою є питома вага євро — 14% і російського рубля — 12%. У складі надходжень за товари і послуги частки вказаних валют є ідентичними — відповідно 74%, 13% і 13% (див. таблицю 4).

Отже, при виборі валюти деномінації зовнішніх зобов’язань уряду необхідно брати до уваги структуру валютних надходжень до економіки України і технологію валютно-курсової політики держави. Теоретично основними валютами деномінації зовнішніх боргових зобов’язань України можуть виступати долар США, євро та російський рубль. Помітне домінування долара у структурі валютних потоків до національної економіки і прив’язка обмінного курсу гривні до долара свідчать на користь державних

запозичень переважно у доларах США. Можливе також проведення разових запозичень у євро, оскільки частка євро у складі боргових зобов’язань уряду України істотно відстає від надходжень у євро за операціями поточного рахунку платіжного балансу України. Варто також враховувати, що частка ЄС у зовнішньоторговельному обороті України за 2010 рік становила майже 30%.

Від позик у російських рублях, на наш погляд, у найближчі роки слід утримуватися, оскільки в середньостроковій перспективі можливе зміцнення курсу російського рубля щодо долара США і євро (в умовах нестабільності міжнародних фінансових ринків і надмірної девальвації російського рубля у кризовий період), що збільшуватиме гривневий еквівалент погашення й обслуговування зовнішнього боргу, деномінованого в рублях.

Вирішення завдання мінімізації відсоткових ризиків для боргових зобов’язань уряду передбачає здійснення державних запозичень переважно за фіксованими відсотковими ставками. Державний борг, що обслуговується за плаваючими відсотковими ставками, вважається більш ризиковим порівняно з фіксованими, оскільки підвищення рівня відсоткових ставок призводить до зростання видатків бюджету на обслуговування боргових зобов’язань із плаваючою ставкою, тоді як видатки на обслуговування зобов’язань із фіксованою ставкою залишаються стабільними.

Однак у кризових умовах застосування фіксованих ставок пов’язане з високими витратами: навіть при зниженні темпів інфляції, враховуючи негативний минулий досвід, інвестори включатимуть інфляційні ризики при визначенні бажаної номінальної ставки дохідності. У такий період доцільно, хоча б частково, емітувати державні зобов’язання із плаваючими відсотковими ставками, прив’язаними до темпів інфляції. Такі ставки з часом, вірогідно,

Таблиця 4. Валютна структура розрахунків за операціями поточного рахунку платіжного балансу України за 2010 рік, % до загального обсягу

	Долар США	Євро	Російський рубль	Українська гривня	Інші валюти
Надходження за операціями поточного рахунку	73	14	12	0	1
Виплати за операціями поточного рахунку	69	23	6	0	2
Надходження за товари і послуги	74	13	13	0	0
Виплати за товари і послуги	68	25	7	0	1

Джерело: Національний банк України, власні розрахунки.

знижуватимуться.

За даними Міністерства фінансів України, за станом на 31.05.2011 р. зобов'язання з фіксованою відсотковою ставкою становили 60.9% загальної суми державного та гарантованого державою боргу. 9.3% зобов'язань мали плаваючу відсоткову ставку, прив'язану до LIBOR; 29.3% зобов'язань — ставку, прив'язану до відсоткової ставки МВФ; 0.4% зобов'язань — ставку, прив'язану до ставки рефінансування НБУ.

В Україні при виключенні заборгованості МВФ (яка обслуговується за плаваючою ставкою МВФ) із загальної суми державного й гарантованого державою боргу частка зобов'язань із фіксованою відсотковою ставкою становитиме 86%. Такий показник свідчить про низький рівень відсоткових ризиків, властивих структурі державного боргу України.

Однією з важливих функцій боргових менеджерів у країнах із ринками, що формуються, є управління ризиком рефінансування державного боргу. Втрата можливостей його рефінансування в кризових умовах може серйозно поглибити наслідки економічних і фінансових негараздів.

К.Котареллі показав, що ризики дестабілізації державних фінансів унаслідок неспроможності уряду рефінансувати наявні боргові зобов'язання залежать істотним чином від:

- поточного рівня й прогнозованих значень базових фіскальних показників — доходів, видатків бюджету, бюджетного дефіциту, рівня державного боргу тощо;
- впливу макроекономічних і фінансових шоків на вказані показники (включаючи матеріалізацію умовних зобов'язань);
- впливу інших факторів, зокрема несприятливої динаміки показників, безпосередньо не пов'язаних із бюджетом (значний дефіцит поточного рахунку й високий рівень приватного боргу), і факторів глобального характеру [9].

МВФ на основі стандартизованої оцінки ризиків рефінансування боргу в світовому масштабі зробив висновки, що такі ризики залишаються досить високими для економічно розвинутих країн унаслідок погіршення бюджетних показників, зростання державних боргів та негативного впливу старіння населення на збалансованість їх бюджетів у довгостроковому періоді. На думку фахівців МВФ, ризики рефінансування

боргу для більшості країн із ринками, що формуються, нижчі, ніж для економічно розвинутих країн, що пов'язано з їх сильними фіскальними позиціями, меншими розмірами державного боргу, сприятливішими демографічними умовами і позитивними перспективами зростання [10].

Величина ризиків рефінансування державного боргу визначається як строковістю боргових зобов'язань уряду, так і розподілом боргових платежів у часовому вимірі. При аналізі динаміки платежів за державним боргом України у 2012–2022 роках привертає увагу зростання обсягу таких платежів у 2013 році. Лише за зовнішнім державним боргом у цьому році з бюджету необхідно буде виплатити 5.1 млрд. доларів США. Пік боргових платежів спричинений настанням терміну погашення облігацій зовнішньої державної позики 2003 року та початком погашення кредитів МВФ. Слід зазначити, що в сумі 5.1 млрд. доларів не враховано планові виплати Національного банку України на користь МВФ, які в 2013 році становитимуть 3.8 млрд. СПЗ, або 5.6 млрд. доларів США.

За таких умов слід завчасно подумати про вирівнювання профілю боргових виплат за допомогою операцій з управління зобов'язаннями (англ.: liability management operations). Такі операції в світовій практиці зазвичай мають форму викупу боргу або обміну непогашених боргових зобов'язань. За останні два десятиріччя вони активно застосовувалися борговими менеджерами як важливий інструмент управління ризиками.

Отже, з метою зменшення ризиків рефінансування державного боргу уряд має спрямовувати свої зусилля на забезпечення рівномірного розподілу тягара боргових виплат у часі. Крім того, для управління ризиками рефінансування уряд повинен подбати про максимальне подовження термінів державних зобов'язань. При цьому необхідно враховувати, що подовження терміну боргових зобов'язань і зниження ризику рефінансування боргу може потребувати суттєвого зростання відсоткових ставок за позиками. З огляду на зазначені вище обґрунтування, уряду слід забезпечувати оптимальне поєднання тривалого терміну й низької доходності цінних паперів держави.

Для подовження строковості боргових зобов'язань уряду й зниження ризиків рефінансування державного

боргу першочергове значення має підвищення ліквідності внутрішнього ринку державних цінних паперів і оздоровлення державних фінансів. Останнє неможливе без проведення надійної фіскальної політики, що застосовує на довіру суб'єктів ринку, і посилення інститутів, відповідальних за впровадження такої політики.

ВИСНОВКИ

В умовах посилення загального ступеня непевності на міжнародних фінансових ринках і підвищення вартості державних запозичень необхідно розробити якісно нову боргову політику, в центрі якої знаходяться: досягнення економічно безпечно-го рівня державного боргу України; сильна система ризик-менеджменту; активне використання структури державного боргу для протидії впливу шоків ситуацій; формування резервних фондів і буферів ліквідності; розширення бази інвесторів у державні цінні папери і задоволення попиту у фінансових активах найбільшій інвесторів.

За результатами проведеного дослідження, економічно обґрунтований рівень державного і гарантованого державою боргу України не перевищує 40% ВВП. Для попередження боргових ускладнень і стримування нарощування відносної величини державного боргу України вважаємо за необхідне зменшити ліміт державного й гарантованого державою боргу, відображений у Бюджетному кодексі України, з 60% ВВП до 40% ВВП.

У сучасних умовах система управління ризиками державного боргу має бути істотно посилена, а роль стрес-тестів як методичного інструментарію повинна суттєво зрости. Для оцінки ризиків, пов'язаних із державним боргом України, слід проводити стрес-тестування портфеля боргових зобов'язань держави, виходячи з економічних і фінансових потрясінь, на які потенційно може наражатися країна. Невід'ємним елементом системи управління ризиками у сфері державного боргу мають бути аналіз і моніторинг макроекономічних ризиків, які впливають на стан державних фінансів і боргову спроможність уряду.

Поліпшення валютної структури державного боргу та структури за строковістю боргових зобов'язань має досягатися передусім шляхом розвитку внутрішнього ринку дер-

жавних цінних паперів. Надзвичайно важливе значення для розвитку ринку внутрішніх запозичень має формування бази інституційних інвесторів. Широка і диверсифікована база внутрішніх інвесторів підвищує ліквідність і поглиблює ємність внутрішнього ринку державних цінних паперів, а також виконує роль "інвестора останньої інстанції" для уряду у випадку закриття зовнішнього ринку капіталів.

З урахуванням результатів проведеного дослідження, вважаємо, що в Середньостроковій стратегії управління державним боргом на 2014–2016 роки мають бути відображені такі цільові орієнтири обсягу й структури державного боргу:

- відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до внутрішнього валового продукту — на рівні не більш як 40%;
- частка державного внутрішнього боргу — не менш як 50%;
- частка державного боргу з фіксованою ставкою — не менш як 80%;
- середньозважений строк до погашення державного боргу — не менш як 5 років;
- частка державного боргу, що рефінансується в наступному році, — не більше 15% загальної суми боргу на кінець відповідного періоду.

Зміна валютної структури державного боргу України на користь грив-

невих зобов'язань, збереження високої частки позик у доларах США в структурі зовнішнього позичкового фінансування, збільшення запозичень із фіксованими ставками, тривалими термінами погашення боргу і забезпечення рівномірного розподілу боргових платежів у часі дасть змогу мінімізувати основні ризики, властиві структурі боргового портфеля держави, та гарантуватиме прийнятний запас міцності державних фінансів України.

Література

1. International Monetary Fund. *Managing Sovereign Debt and Debt Markets through a Crisis — Practical Insights and Policy Lessons* / Prepared by the Monetary and Capital Markets Department. — April 18, 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org>.
2. International Monetary Fund. *World Economic Outlook Database, April 2011* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org>.
3. International Monetary Fund and International Development Association. *Debt Sustainability in Low-Income Countries — Proposal for an Operational Framework and Policy Implications*. — February 3, 2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/pdr/sustain/2004/020304.htm>.
4. IMF Working Paper. *Assessing Fiscal Stress* / Prepared by Emanuele Baldacci,

Iva Petrova, Nazim Belhocine, Gabriela Dobrescu, and Samah Mazraani. — May 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org>.

5. UNDP. *DEBT SUSTAINABILITY FRAMEWORK FOR LOW INCOME COUNTRIES* / Paper presented at the Workshop on Debt, Finance and Emerging Issues in Financial Integration, London, March 6–7, 2007.

6. International Monetary Fund. *Government Financial Statistic* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org>.

7. Федосов В.М., Колот О.А. Управління державним боргом у контексті ризик-менеджменту // Фінанси України. — 2008. — № 3. — С. 3–33.

8. IMF Working Paper. *Strategic Considerations for First-Time Sovereign Bond Issuers* / Prepared by Udaibir S. Das, Michael Papaioannou, and Magdalena Polan. — November 2008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org>.

9. C. Cottarelli. *The Risk Octagon: A Comprehensive Framework for Assessing Sovereign Risks*. — January 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.imf.org/external/np/fad/news/2011/docs/Cottarelli1.pdf

10. IMF Working Paper. *Measuring Fiscal Vulnerability and Fiscal Stress: A Proposed Set of Indicators* / Prepared by Emanuele Baldacci, James McHugh, and Iva Petrova. — April 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org>.

Подія/

Тут готують найкращих банкірів

Підбито підсумки I Всеукраїнського конкурсу "Кращий вищий навчальний заклад з підготовки фахівців банківсько-фінансової сфери – 2011 р." Урочиста церемонія нагородження лауреатів конкурсу відбулася 28 вересня у Кришталевому залі готельного комплексу "Київ". Серед кращих – навчальні заклади Національного банку України: Університет банківської справи НБУ та Українська академія банківської справи НБУ.

Побуває думка, що в Україні — надлишок юристів та економістів. Водночас для багатьох банків залишається актуальною проблема підбору кваліфікованих кадрів. Отже, справа не у кількості, а у якості. Високий рівень підготовки фахівців у сфері банківсько-фінансової діяльності здатні забезпечити ті профільні вищі навчальні заклади (ВНЗ), які швидко реагують на виклики мінливого сучасного світу, застосовують творчий підхід до вдосконалення навчально-методичної, науково-дослідної ді-

Головний редактор журналу "Вісник НБУ" Людмила Патрікаєв вручила нагороди виконувачу обов'язків ректора Університету банківської справи НБУ Володимир Хиленку.

яльності, сприяють інтеграції у міжнародний освітній простір, поліпшенню іміджу українських вишів на світовому ринку праці. З метою визначення найдостойніших і було проведено I Всеукраїнський конкурс "Кращий вищий навчальний заклад з підготовки фахівців банківсько-фінансової сфери – 2011 р."

Організували конкурс міжнародне видавництво "КБД-Видав", яке випускає щорічний довідник-каталог "Банки України, СНД, Балтії, Грузії" і спеціалізований журнал "Банкір".

“Понад 20 років працюючи з банками, спілкуючись із посадовими особами фінансово-кредитних установ, відповідальними за персонал, ми приділяємо підвищену увагу вирішенню кадрової проблеми”, – сказав організатор конкурсу, директор Видавництва “КБД-Видав”, шеф-редактор журналу “Банкір” Олег Капралов. У цьому зв’язку, зазначив він, було проведено дослідження, вислухано думки представників банків, регуляторів, вищих навчальних закладів, їх випускників. За результатами оргкомітет визначив кращих у кількох номінаціях. На урочистій церемонії дипломи і пам’ятні відзнаки лауреатам конкурсу вручала головний редактор журналу “Вісник Національного банку України” Людмила Патріац.

Закономірно, що серед кращих ВНЗ з підготовки фахівців фінансово-банківської сфери відзначено навчальні заклади Національного банку України. Так, **Університет банківської справи Національного банку України** визнаний кращим одразу у двох номінаціях – “Кращий вищий навчальний заклад за якістю підготовки фахівців для банківсько-фінансової сфери” та “Вищий навчальний заклад – лідер із впровадження інноваційних технологій у навчальний процес”. Університет, який цього року відзначив п’ятиріччя, співпрацює з 37 ВНЗ, багатьма банківськими установами, консалтинговими фірмами різних країн, здійснює підготовку за всіма банківсько-фінансовими спеціальностями. УБС НБУ сертифікований за міжнародними стандартами системи управління якістю ISO 9001, це єдиний в Україні ВНЗ, з яким співпрацює Міжнародна фінансова корпорація. “Якщо надійним банківським установам, лідерам різних рейтингів громадяни довіряють свої гроші, то Університету банківської справи люди можуть довірити значно більші цінності, а саме – своїх дітей і онуків, які у цьому навчальному закладі здобудуть якісну освіту і добре виховання”, – запевнив присутніх виконувач обов’язків ректора УБС НБУ Володимир Хиленко, приймаючи нагороди.

У номінації “Кращий вищий навчальний заклад за якістю перепідготовки фахівців для банківсько-фінансової сфери в Україні” звання лауреата отримала **Українська академія банківської справи НБУ (м. Суми)**. Цей ВНЗ входить до десятки кращих вищих економічних навчальних закла-

дів держави, за 15 років тут створено не лише міцну матеріально-технічну базу, а й сформовано потужний науково-педагогічний колектив, започатковано власні науково-освітні традиції. Проректор академії Лев Чижов, отримуючи пам’ятний диплом і відзнаку, подякував за високе визнання нелегкої праці професорсько-викладацького складу академії у галузі підготовки фахівців для фінансово-банківської сфери та пообіцяв, що колектив і надалі докладатиме всіх зусиль, аби рівень підготовки слухачів академії зростав.

Лауреати й організатори конкурсу.

Луцький національний технічний університет реалізує масштабні наукові проекти, здійснює пошук ефективних сучасних технічних і технологічних рішень, підтримує зв’язки з науковцями і студентами різних країн світу. А ще цей науково-освітній центр тісно і плідно співпрацює з банківськими установами свого регіону. Тому університет став лауреатом конкурсу в номінації “Кращий вищий навчальний заклад зі співробітництва з банківськими установами Волинської області”.

У номінації “Кращий вищий навчальний заклад з підготовки аспірантів і докторантів” відзначено **Тернопільський національний економічний університет**. У цьому ВНЗ значну увагу приділяють розвитку власного кадрового потенціалу, що є запорукою успішної освітньо-професійної та наукової діяльності, конкурентоспроможності на вітчизняному та міжнародному ринках освіти.

“Кращим вищим навчальним закладом за якістю післядипломної освіти” визнано **Навчально-науковий інститут магістерської підготовки та післядипломної освіти Університету економіки та права “КРОК”**. Цей ВНЗ один з небагатьох, де за договором з Національним банком України здійснюється підготовка фахівців з проведення дилінгових операцій на валютному ринку.

Навчальний заклад повного циклу (від дитячого садка до університету) створив переможця у номінації “Кращий керівник вищого навчального закладу” **ректор Приватного вищого навчального закладу “Європейський університет” Іван Тимошенко**. 20 років тому, коли зароджувалася приватна освіта в Україні, він започаткував один з перших приватних ВНЗ. Тепер очолювана ним Асоціація навчальних закладів України приватної форми власності об’єднує кілька сотень різних приватних навчальних закладів: університетів, академій, інститутів, коледжів, шкіл, ліцеїв, гімназій, дитячих садків, навчально-виховних комплексів, у яких здобуває освіту понад півмільйона учнів і студентів.

Організатори I Всеукраїнського конкурсу “Кращий вищий навчальний заклад з підготовки фахівців банківсько-фінансової сфери – 2011 р.” сподіваються, що його результати стануть у пригоді фінансовим структурам при прийнятті на роботу нових співробітників та укладенні договорів із ВНЗ для навчання та підвищення кваліфікації свого персоналу. Для навчальних закладів і їх керівників участь у конкурсі стала ще однією об’єктивною оцінкою рівня відповідності їх діяльності загальноновизнаним міжнародним критеріям якості підготовки фахівців. А потенційним абітурієнтам результати конкурсу можуть слугувати своєрідною підказкою, рекомендацією, які ВНЗ країни обирати для отримання спеціальної банківсько-фінансової освіти.

Додам також, що, крім представників навчальних закладів, 28 вересня у Кришталевому залі готельного комплексу “Київ” також було вшановано лауреатів I Міжнародного конкурсу “Банк року СНД, Балтії, Грузії – 2010 р.” за версією журналу “Банкір” (організатори цього конкурсу проаналізували якісні показники діяльності 1220 банківських установ різних країн), відбулося нагородження переможців I Всеукраїнського конкурсу “Лідер у сфері автокредитування, автострахування та супутніх послуг – 2011 р.” Також було нагороджено українських художників, скульпторів, галеристів – лауреатів I Всеукраїнського конкурсу “Мистецтво як інвестиція – 2011 р.”

Юрій Матвійчук,

“Вісник НБУ”.

Фото Олександра Доманського.

Дослідження/

Михайло Дибя

Доктор економічних наук, професор, декан
кредитно-економічного факультету ДВНЗ
"Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана"

Євген Осадчий

Кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри
менеджменту банківської діяльності ДВНЗ
"Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана"

Вплив глобалізації на банківську систему України

У статті йдеться про вплив глобалізації на українську банківську систему. Автори аналізують проблеми, пов'язані з процесами глобалізації та інтеграції банківської системи країни у світову економіку, досліджують шляхи збільшення рівня власного капіталу та напрямки його ефективного функціонування, зростання обсягів іноземного банківського капіталу та його вплив на вітчизняну банківську систему. Оскільки в недалекій перспективі глобалізація визначатиме стан фінансової системи світу й окремих країн, аналіз сучасних тенденцій міжнародного руху капіталу, зокрема й банківського, є важливим фактором формування стратегії інтеграції України у міжнародний фінансовий простір.

тивів впливу глобалізації на вітчизняну банківську систему.

Оскільки в найближчому майбутньому саме глобалізація визначатиме стан світової фінансової системи та фінансовий стан окремих країн, аналіз сучасних тенденцій міжнародного руху капіталу й насамперед – банківського, є важливим фактором формування стратегії інтеграції України у міжнародний фінансовий простір, а також застосування запобіжних економічних заходів щодо недопущення негативних наслідків у банківській сфері. Тому першочергові завдання, що постають перед вітчизняною банківською системою, – це нарощування її фінансового потенціалу, створення груп потужних банків, зменшення податкового тиску, упорядкування фінансових потоків, реорганізація підприємств, структурно-інституційні перетворення у банківській системі. Останні тенденції розвитку світової банківської індустрії слід розглядати як визначальний чинник формування стратегії розвитку української банківської системи, котрий дасть змогу задіяти всі механізми динамічного економічного зростання.

Проблеми глобалізації фінансового сектору вивчали зарубіжні науковці В.Агабальян, Дж. Гелбрейт, П.Вахтель, Л.Вейлл, Р.Робертсон, В.Кувалдін, Дж. Маклін, К.Мере, Дж. Стігліц та інші. Українські вчені М.Алексєєнко, О.Барановський, В.Геєць, О.Дзюблюк, В.Міщенко, А.Мороз та інші переважно зосереджували увагу на окремих питаннях впливу глобалізації на вітчизняну банківську систему.

Уперше термін "глобалізація" використав у своїх працях Дж. Маклін (1981 р.), а згодом – американський соціолог Р.Робертсон (1983–1992 рр.) [1, с. 225]. Зазвичай науковці визначають глобалізацію як взаємозалежний і взаємопов'язаний розвиток господарств різних країн або як якісно новий рівень інтернаціоналізації ресурсних ринків, ринків праці, фінансових та інформаційних ринків. Автори розглядають поняття "глобалізація" як взаємointegraцію та злиття національних фінансових ринків у загальний глобальний ринок, що призвело до появи нового світового фінансового ландшафту. При цьому ми погоджуємось із твердженням Н.Савчук, що

Процеси глобалізації впливають на всі сфери життєдіяльності українського суспільства, у результаті економіка країни поступово інтегрується до міжнародних фінансових ринків. Дані процеси дедалі відчутніше позначаються на вітчизняній фінансовій системі, насамперед посилюють загрози, що виникають на шляху проведення державою макро-економічної політики. З огляду на відкритість вітчизняної економіки її банківська система в числі перших інтегрується до світового економічного простору. В українському банківстві помітно активізувався іноземний капітал. Усі ці чинники зумовлюють необхідність ретельного дослідження як позитивів, так і нега-

“глобалізація світового фінансового простору — це одна із складових глобалізації економіки” [2, с. 347], адже в історії економіки можна знайти низку прообразів глобалізації окремих елементів економічної системи. На нашу думку, характерною рисою сучасних глобалізаційних процесів є формування цілісного фінансово-інформаційного простору, котрий охоплює не лише комерційну діяльність, а й усю діяльність людини. Основним у доктрині глобалізму є концепція глобальних змін, котрі призводять до суттєвої трансформації принципів соціального життя і світового порядку [3, с. 7].

Глобалізація відіграє значну роль у сенсі надання можливості ринковим агентам вибирати місце здійснення угод. Вільніший потік товарів, послуг, капіталу, праці за межі національної юрисдикції сприяв зростанню конкуренції на національних ринках. Особливо це стосується комерціалізації інтелектуального капіталу (information-based business). Технологічний переворот 80–90 рр. минулого століття створив глобальну систему зв'язків, яка дедалі більше полегшує обіг фінансових інструментів. З'єднані у глобальну мережу інформаційні системи й електронні канали доставки полегшують координацію і управління банківським бізнесом у світовому масштабі. Конкуренція посилюється, оскільки її контекст стає глобальнішим.

Глобалізація фінансових ринків пропонує величезні можливості ефективним і інноваційним учасникам і водночас загрожує неефективним інститутам та тим, хто опирається змінам.

Отже, наслідками і водночас суттю глобалізаційних процесів у банківському бізнесі, на наш погляд, стали: посилення міжбанківської конкуренції; дистанціювання один від одного таких важливих параметрів, як валюта, юрисдикція, управління банком; створення умов для управління банківським бізнесом у глобальному масштабі.

У багатьох індустріально розвинутих країнах світу мали місце процеси ослаблення або відміни безпосереднього державного втручання у діяльність банків. Зокрема, в банківському бізнесі дерегулювання торкнулося таких сфер, як процентні ставки, продуктове, організаційне, географічне та податкове обмеження.

Як наслідок глобалізації ринки стають більш взаємозалежними, в усіх сферах постійно зростають масштаби і

поглиблюється міжнародна інтеграція, що перетворюється на багатоканальний процес. Загалом процеси глобалізації охоплюють різні сфери світової економіки: міжнародну торгівлю товарами, послугами, технологіями, об'єктами інтелектуальної власності; міжнародний рух засобів виробництва (робочої сили, капіталу, інформації); міжнародні фінансово-кредитні та валютні операції; співпрацю у виробничій, науково-технологічній, інжиніринговій та інформаційній сферах.

Досить нетрадиційним є визначення глобалізації як антиподу процесу інтернаціоналізації. Прихильники такої позиції стверджують, що обидва процеси характерні сучасній світовій економіці як полярно протилежні, що перебувають у стані протидії, оскільки їх підґрунтя антагоністичні. На думку вчених, основна відмінність між ними в тому, що інтернаціоналізація об'єднує, а глобалізація роз'єднує і зіштовхує [4, с. 17]. Такий підхід викликає певні заперечення, адже з погляду історичного розвитку суспільно-економічних процесів глобалізація постає продовженням міжнародного розподілу праці й водночас — процесом поетапного формування цілісного і взаємозалежного всесвітнього господарства, окремі ланки якого органічно поєднані фінансово-економічними, виробничо-технологічними, інформаційними та іншими зв'язками, значно численнішими й глибшими, ніж на попередніх етапах. Отже, глобалізація як новий феномен характеризує якісно нову фазу інтернаціоналізації економічного життя, що супроводжується лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків, зменшенням або зняттям різноманітних бар'єрів між країнами для транскордонного руху товарів, послуг, капіталів, робочої сили і посиленням міжнародного інформаційного обміну. За таких умов зростає ступінь відкритості національних економік. Відтак глобалізація тлумачить світ як пов'язаний, взаємозалежний і безмежний ринок, який постійно інтегрується. На відміну від цього, інтернаціоналізація, про яку говорили і писали економісти до 1980-х рр., визнає світ за активними взаєминами між незалежними національними і регіональними ринками. За сутністю глобалізацію слід визнати вищою стадією інтернаціоналізації чинників виробництва, що охоплює національні економіки і поступово формує цілісну економічну систему світу.

Важливою сферою сучасних про-

цесів є фінансова глобалізація, що визначена як вільний рух капіталів між країнами і регіонами, функціонування глобального фінансового ринку, формування системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів, реалізація глобальних фінансових стратегій транснаціональних корпорацій (ТНК) і транснаціональних банків.

Близькою є позиція авторів, за якою до сутнісних чинників глобалізації віднесено такі, як рух товарів, капіталу і людей між країнами і секторами, спричинений потребою реалізації економічних функцій, валютні операції і рух інтелектуальної продукції між дослідницькими осередками. Не завжди, однак, безперешкодне функціонування міжнародного ринку капіталів і зняття обмежень у фінансовій сфері активізують фінансову інтеграцію ринків, зокрема, на основі значного відхилення внутрішніх норм інвестицій від норми заощаджень. Це пояснюється тим, що між внутрішніми заощадженнями і внутрішніми інвестиціями існує високий ступінь кореляції, а тому фінансові ринки прагнуть не до експорту надмірного капіталу, а до споживання надлишку заощаджень на внутрішньому ринку, що частково спростовує твердження про всеосяжну фінансову інтеграцію ринків [5, с. 14].

Дослідники зазначають, що глобалізація визначається за кількісним виміром рівня інтенсивності зв'язків економік окремих країн та за якісним — щодо формування глобального рівня економічної організації. Отже, глобалізацію можна розглядати як процес безперешкодного руху капіталу, послуг, робочої сили й універсалізації господарського життя, що перетворює економіки окремих країн на однорідний економічний простір.

Стосовно окремої країни інтеграційні процеси розвиваються за внутрішнім і зовнішнім напрямками: 1) внутрішній розвиток визначає спрямування процесів на розширення використання іноземного капіталу, товарів, послуг, технологій та інформації у сфері внутрішнього споживання окремої країни; 2) зовнішній характеризується пріоритетною орієнтацією країни на світовий ринок і глобальною експансією економічних суб'єктів у всі сфери економіки інших країн. Результатом такого двостороннього руху виявляється інтеграція ринків, тобто поєднання окремих частин (економік окремих країн) в єдине ціле — глобальну економічну систему зі зближенням

національних ринків у міжнародному масштабі.

Зі зняттям законодавчих і регулятивних обмежень та зростанням операцій як міжнародних позичальників, так і міжнародних кредиторів відбувається поступове розмивання меж, що розділяли різні сектори і сегменти світового фінансового ринку (зокрема унаслідок зміни регулятивних вимог щодо розподілу інвестиційного і комерційного банківського бізнесу в США і деяких інших країнах, зняття перешкод для виходу іноземних позичальників на локальні ринки, зменшення тиску антимонопольного законодавства стосовно створення фінансових холдингів, що об'єднують різні напрями інвестиційної, комерційної і страхової справи), тобто відбувається реальне злиття міжнародного банківського ринку і міжнародного ринку боргових цінних паперів.

Принаймні втрачається сегментація серед інших великих міжнародних кредиторів інституційних інвесторів, які через використання високоструктурованих фінансових інструментів (наприклад, кредитних деривативів і сек'юритизації) починають вкладати капітал у нетрадиційні для них боргові інструменти (міжнародні синдиговані кредити). Наразі стає очевидним, що інтеграція міжнародних фінансових відносин як досить складне й багатогранне явище потребує дослідження і відповідної структуризації із застосуванням сучасного аналітичного інструментарію.

Нині чинниками стимулювання розвитку фінансової глобалізації є: 1) нерівномірність економічного розвитку і розподілу фінансових ресурсів; 2) невідповідність поточних платіжних балансів; 3) недостатність у більшості країн власних ресурсів для реалізації інвестиційних проєктів і соціально-економічних перетворень; 4) необхідність пошуку ресурсів для відшкодування дефіцитів бюджетів і виконання боргових зобов'язань за внутрішніми і зовнішніми запозиченнями; 5) здійснення операцій злиття й придбання компаній і банків; 6) упровадження сучасних електронних технологій для здійснення операцій у режимі реального часу.

Як і кожне об'єктивне явище, глобалізація фінансових ринків має позитивні й негативні прояви. Позитивні результати фінансової глобалізації такі: відсутність просторових меж; можливість проведення операцій на фінансових ринках цілодобово завдя-

ки об'єднанню біржових і позабіржових торговельних систем в одну глобальну комунікаційну мережу; висока мобільність і ліквідність капіталу; посилення конкуренції на національних фінансових ринках та зниження вартості товарів і послуг; багатofункціональність фінансового ринку як можливість реалізації операцій з різними видами активів (валюта, капітал, цінні папери); високі світові стандарти, професіоналізм в управлінні фінансовими потоками. Учасники глобального ринку в умовах жорсткої конкуренції повинні рахуватися з вимогами до якості банківських товарів і послуг, технологій і рівня кваліфікації персоналу; комп'ютеризації й інформатизації.

Однак позитивні наслідки фінансової глобалізації містять і певні негативні явища, зокрема: 1) висока мобільність капіталу визначає його рух до вищої норми прибутку і перспектив для бізнесу в умовах економічного зростання, у разі виникнення загроз, несприятливих економічних і політичних подій у країні перебування фінансові ресурси переміщуються й завдають такою "втечею" значних збитків; 2) зростання нестабільності національних фінансових ринків, які внаслідок лібералізації стають більш чутливими до криз; 3) залежність реального сектору світової економіки від монетарної складової послаблює стійкість національних економік країн до світових фінансових криз; 4) застосування обмежень доступу окремих учасників на світовий фінансовий ринок.

Банківські установи нині розробляють власні стратегії з урахуванням прогнозів макроекономічного розвитку не лише країн базування головних офісів, але й прогнозів розвитку світової економіки в цілому. Банківська система на національному рівні виконує функцію акумулювання і перерозподілу фінансових ресурсів між галузями економіки, на міжнародному ж рівні глобальна банківська система постає самостійним чинником розвитку світової економіки.

Транснаціональні банки розширюють свою діяльність у національних банківських сферах шляхом реалізації операцій злиття і придбання банківських установ із вітчизняним капіталом. Значна кількість укладених угод щодо злиття і придбання банківських установ провокує фундаментальні структурні зміни у банківському секторі. Зокрема, у 2008 р. у світі було укладено близько 40 тис. угод, в Україні упродовж 2004–2008 рр. — 22 угоди,

або 12% від середньої кількості банків.

Цілком очевидно, що вітчизняна банківська система, з огляду на низький рівень капіталізації порівняно із транснаціональними банками, не може суттєво вплинути на світовий банківський ринок. Недостатня капіталізація банків визначає ступінь довіри до них і постає одним із основних індикаторів розвитку банківської системи. Отже, проблема капіталізації виявляється справою формування фінансової основи вітчизняної банківської системи, від якості і величини сукупного капіталу банків якої залежить надійність усієї економічної системи і динаміка її подальшого розвитку. Порівняння капіталу вітчизняних та іноземних банків засвідчує: незважаючи на поступове зростання показника балансового капіталу, він залишається досить низьким і становить лише 5% ВВП України, у Росії цей показник сягає 37.2%, у країнах Центральної Європи — понад 40% [6, с. 23].

Глобалізація фінансових ринків передбачає усунення законодавчих, інституційних та інших перешкод між внутрішніми і міжнародними фінансовими ринками й розвиток багатоваріантних зв'язків між окремими секторами, оскільки в ідеалі капітал на глобальному рівні повинен вільно рухатися з внутрішнього на світовий ринок і навпаки — за напрямом, що гарантує вищу норму прибутку і продуктивності порівняно з можливостями місцевого ринку. Отже, слід очікувати, що мобільність міжнародних потоків капіталу буде зростати — доки світова економіка не характеризуватиметься відносною однорідністю.

Основним мотиваційним фактором входження іноземних інвесторів на банківський ринок України стали одержані ринкові переваги, вищий прибуток на капітал та можливість розширення свого бізнесу. Це стосувалося насамперед середніх за розміром західноєвропейських банків, яким не вдавалося збільшити обсяг операцій у Західній Європі через конкуренцію й обмеженість вільних ресурсів. Утім, саме регіональна експансія спричинила ситуацію, що банки стали головними інвесторами національної банківської системи.

Різниця у законодавстві окремих країн, однак, поступово усувалася і спосіб функціонування іноземних фінансових установ теж зазнавав значних змін. Багатонаціональні банки зацікавлені в утворенні однорідної, загальної системи замість неоднорідних

Таблиця 1. Позитивні й негативні тенденції діяльності іноземного капіталу в банківській системі України

Позитиви	Негативи
Залучення іноземних інвестицій та розширення ресурсної бази банків	Вивезення капіталу у вигляді прибутку за межі країни базування
Мінімізація банківських ризиків завдяки територіальній диверсифікації іноземного капіталу	Ризик обмеження суверенітету в грошово-кредитній політиці і перспектив реалізації національних економічних пріоритетів
Зростання конкуренції, зниження рівня вартості банківських послуг	Поступове витіснення з окремих сегментів ринку банківських послуг банків з вітчизняним капіталом
Запозичення міжнародного досвіду банківського менеджменту й інноваційних банківських технологій	Ризик нарощування спекулятивної діяльності
Надання спектра якісних банківських послуг	Засилля в топ-менеджменті банків іноземних фахівців, які мають корпоративні інтереси
Підвищення кваліфікаційного рівня банківського персоналу	Низька адаптованість чинної законодавчої бази до міжнародних стандартів регулювання банківського капіталу
Зміни у банківському нагляді, пов'язані з адаптацією вітчизняного законодавства до рекомендацій Базельського комітету	

Джерело: [7, с. 40].

груп незалежних організацій, розміщених у різних країнах, діяльність яких координує і контролює центральна установа країни перебування. Це тісно пов'язано з переходом від міжнародної банківської системи до глобальної, а також із розвитком комунікативних й інформаційних технологій.

У результаті динамічного залучення України у світовий економічний простір, до міжнародних фінансових структур почалося активне надходження іноземного капіталу у вітчизняний банківський сектор. Цей процес містить як позитивні, так і негативні тенденції, що істотно впливають на фінансовий ринок країни (див. таблицю 1).

Концентрація капіталу й пошук шляхів його примноження і збереження від інфляції виявилися осно-

вними факторами, що підштовхнули процеси глобалізації, розширення діяльності іноземних банківських установ у країнах з перехідною економікою. Це прискорило лібералізацію доступу до фінансових ринків, що є обов'язковою умовою членства у багатьох міжнародних організаціях.

Згадані процеси не обминули і банківську систему України, де головним чинником консолідації виявився іноземний капітал. Ця ситуація вигідна кожній зі сторін, оскільки іноземні інвестори отримують гарантований доступ на український фінансовий ринок із розвинутою мережею філій і кваліфікованим персоналом, а для вітчизняних бізнесменів створення банків для продажу стає високорентабельним бізнесом, оскільки віддача від капіталу, вкладеного в такий проект,

може сягати понад 100% річних.

Приміром, установчі збори банку "Престиж" відбулися 2 грудня 2005 р., а через рік банк продали австрійському Ерсте Банку (Erste Bank) з мультиплікатором від продажу — 1.75, тобто засновники банку отримали 75% річних прибутку на капітал. Аналогічний прибуток отримали колишні власники АІС-Банку, банківську ліцензію на діяльність якого було видано наприкінці квітня 2006 р. — за три місяці до його продажу, рентабельність за коефіцієнта 1.15–1.25 становила від 60 до 100% річних. У 2007 р. середньозважений мультиплікатор продажу банків за коефіцієнтом "priceto-book value" (відношення ринкової вартості банку до капіталу) дорівнював 5.2 капіталу, що в 1.5 раза більше показника попереднього 2006 р. (див. таблицю 2).

Таблиця 2. Об'єкти злиття та поглинань у банківській системі України

Об'єкт поглинання	Покупець	Пакет акцій, %	Сума угоди, млн. USD	Коефіцієнт priceto-book value (мультиплікатор)
1	2	3	4	5
Укрсоцбанк	UniCredit Group	95	2100	5.36
Банк "Аваль"	"Raiffeisen Centrale"	99.98	1000	2.5
Агробанк	PPF Group	100	26–30	2.3
АІС-Банк	"Руский стандарт"	100	8.7–9.5	1.25
Банк "Престиж"	Erste Bank	100	35.3	1.75
Індекс-банк	Credit Agricole	98	255	6.38
Банк "Мрія"	ВТБ	98	70	1.6
Приватінвест	PPF Group	100	18	1.6
Райффайзен Банк (Україна)	OTP Bank	100	833.6	4.7
УкрСиббанк	BNP Paribas	51	350	3.6
ТАС-Комерцбанк	Swedbank	100	735	6.2
"Форум"	Commerzbank Auslandsbanken Holding AG	60+1	600	4.91
МТБ	Martin Popular Bank, Греція	99.2	137.4	5.2
Укрінбанк	"Нароалім", Ізраїль	75.8	136	2.27
Факторіал-банк	SEB	97.25	120	4.5
УБРП	Банк Грузії	98.7	81.7	2.71
АвтоЗАЗбанк	Немає даних	95	75.4	3.75
Міжнародний комерційний банк	Немає даних	99.6	75.3	5.6
Ікар-банк	Societe Generale	–	30	2.2
НРБ	Сбербанк Росії	100	100	
Універсальний	EFG Eurobank Ergasias S.A.	99.9	Немає даних	Немає даних
Усього			4090.8	–
Середньозважене значення			–	3.6

Джерело: [5, с. 42].

Таблиця 3. Основні показники діяльності банків України

№ п/п	Показники	Дата				
		2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.*
1	Кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій	170	175	184	182	176
1.1	з них: з іноземним капіталом	35	47	53	51	55
1.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	13	17	17	18	20
2	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	27.6	35.0	36.7	35.8	40.6
3	Рентабельність активів, %	1.61	1.50	1.03	-4.38	-1.45
4	Рентабельність капіталу, %	13.52	12.67	8.51	-32.52	-10.19
5	Чиста процентна маржа, %	5.30	5.03	5.30	6.21	5.79

*За станом на початок року.

Джерело: [8].

За підсумками, 2007 рік став рекордним за обсягом угод щодо злиття й поглинання за участі українських банків на загальну суму 4.4 млрд. доларів США. Це сприяло зростанню розміру капіталу банківської системи, збільшенню обсягів активних і пасивних операцій, розширенню спектра послуг.

Основним фактором привабливості вітчизняної банківської системи для іноземних банків є отримання вишого прибутку з урахуванням прийнятного ризику. Тому із входженням у банківську систему країни частка іноземного капіталу залежить від величини банківської чистої маржі, прибутковості банківського сектору (див. таблицю 3), кредитоспроможності країни, економічної та політичної стабільності, торговельних зв'язків, особливостей банківських систем, економічних факторів (ВВП на душу населення, рівня інфляції, реальних процентних ставок). У більшості випадків діяльність іноземного банківського капіталу стає агресивнішою за умов нижчого рівня оподаткування та концентрації у банківській сфері, тому Україні потрібно активніше вживати заходів для підвищення рівня концентрації вітчизняного банківського капіталу й запобігання загрози щодо можливостей проведення нею суверенної макроекономічної політики.

Нині досить актуальним є питання можливості використання іноземного капіталу для нарощування обсягу капіталізації вітчизняної банківської системи. Кількість банків з іноземним капіталом та частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків в Україні постійно збільшується, що демонструє нам таблиця 3. Щоправда незначне зменшення кількісних показників присутності іноземного капіталу спостерігалось упродовж 2009 року. Це було викликано зменшенням рівня прибутковості активів та власного капіталу банків, хоча на початок 2011 року в результаті економічного поживлення та зростання активів банків частка іноземного капіталу в банківській сис-

темі збільшилася до 40.6%.

Треба мати на увазі, що у разі, якщо головний акцент робитиметься на зовнішній сфері фінансування, через деякий час банківський сектор України може потрапити під іноземний контроль. Так сталося в деяких країнах Східної Європи, де внаслідок зняття обмежень частка іноземних банків становить 70–80% банківського капіталу цих країн [9, с. 5] і, як наслідок, банки з іноземним капіталом мають вирішальний вплив на рівень монетизації економіки, характер і пріоритети економічного і політичного розвитку в них. Отже, вибір джерел інвестиційних ресурсів — це не лише проблема економічного розвитку, а й питання, що визначає геополітичний і стратегічний курс країни.

У сучасному світі розвиток будь-якої держави значною мірою залежить від її участі у міжнародних відносинах. Це цілком зрозуміло, оскільки, як свідчить світовий досвід, жодна економіка країни не спромоглася повноцінно функціонувати ізольовано від світової економічної системи. Дослідження засвідчують, що лише взаємопроникнення окремих національних економік із використанням механізмів іноземного інвестування, створення спільних підприємств або транснаціональних корпорацій відкривають можливості стати учасником глобалізації світової економіки. За сучасних умов найактивніше відбувається фінансова глобалізація — вільне переміщення фінансового капіталу між національними і регіональними ринками.

Для України це означає, що потоки іноземного капіталу на вітчизняному фінансовому ринку можуть мати неоднозначний вплив на внутрішній фінансовий ринок. Саме тому науковці, банкіри, політики приділяють значну увагу проблемам фінансової глобалізації у пошуках нових шляхів організації фінансової системи України. На нашу думку, для того, щоб глобалізація була благом для країни, мала позитивний вплив на розвиток її еконо-

міки, необхідно вдосконалювати і національні, і міжнародні інститути, в межах яких функціонує економіка, а також переймати досвід країн, що досягли успіху в сучасних умовах.

Література

1. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. — К.: Знання, 2007. — 670 с.
2. Савчук Н. Глобалізаційні процеси на світовому фінансовому ринку: Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія. У 2 т. — Т. 1 / За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М.Поручника. — К.: КНЕУ, 2006. — 816 с.
3. Гелд Девід, Мак-Грю Ентоні. Глобалізація / антиглобалізація. / Пер. з англійської І.Андрущенко. — К.: К.І.С., 2004. — X, 180 с.
4. Кувалдин В. Глобальність: новое измерение человеческого бытия / Кувалдин В., Горбачев М.С. и др. // Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития. — М.: Альпина Паблишер, 2003. — 530 с.
5. Орлова Н. Особливості розвитку світового фінансового ринку в умовах глобалізації / Н.Орлова, А.Свечкіна // Схід. — 2007. — № 5 (83). — С. 57.
6. Коваленко В.В. Оцінка впливу монетарної та регуляторної політики Центрального Банку на розвиток банківського капіталу / В.В.Коваленко, В.П.Прудун // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 6. — С. 23.
7. Діба М.І. Інтернаціоналізація банківської системи України // Є.С.Осадчий, М.І.Діба // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). — 2010. — № 1 (48). — С. 36.
8. Офіційний сайт Національного банку України / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <<http://www.bank.gov.ua>>.
9. Кот А. Захист прав іноземних інвесторів при здійсненні інвестування в Україні // Юридичний клуб. — 27.07.2009. / [Електронний ресурс]. — Доступно з сайту "ЛІГА-Блоги": <<http://blog.liga.net>>.

Олексій Бережний

Директор департаменту
фінансового моніторингу
Національного банку України

Тетяна Медвідь

Кандидат економічних наук,
головний спеціаліст департаменту
фінансового моніторингу
Національного банку України

Дослідження/

Феномен тероризму: сучасні форми, економічні аспекти й основні шляхи запобігання

Повідомлення про терористичні акти займають ліву частку інформаційного поля провідних інформагентств світу. Це небезпечне явище становить загрозу як для економічно розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються. Автори дослідження зробили спробу проаналізувати історію, основні форми тероризму, а також розглянути важливі економічні аспекти діяльності терористичних організацій. Заслужовує на увагу точка зору авторів на можливі шляхи запобігання та протидії фінансуванню тероризму, зокрема шляхом впливу на позицію відповідних послуг з боку фінансових посередників.

Сучасна людина чи не щоденно стикається з інформацією про тероризм та його загрози. Більше того, обсяги її вражають, а тому такий стан справ може зашкодити раціональному вивченню даного явища та потребує відповіді на низку важливих питань:

1. Що включає поняття “тероризм”?
2. Яких форм тероризм набув сьогодні?
3. Що лежить в основі діяльності терористичних груп?
4. Коли виник тероризм та яку динаміку розвитку продемонстрував?
5. У чому полягає основна загроза тероризму?
6. Які економічні процеси характерні для терористичної діяльності?

Спроба знайти відповіді на ці питання, на наш погляд, дасть змогу окреслити дієві шляхи та визначити найбільш пріоритетні інструменти боротьби із цим явищем. Хоча в Україні і не відчувається загроза тероризму, проте порушені проблеми мають глобальний характер, що зумовлює необхідність вивчення міжнародного досвіду.

Вагомий внесок у міжнародну боротьбу з тероризмом та його фінансуванням зроблено у зв'язку з оприлюдненням 2001 року восьми Спеціальних рекомендацій ФАТФ¹, які у 2004 році трансформувались у дев'ять Спеціальних рекомендацій ФАТФ. Імплементация країнами світу вказаних стандартів у національне законодавство та їх дотримання створює

¹ Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму (FATF).

основу для ефективної боротьби з цим явищем.

ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ “ТЕРОРИЗМ”

Нині у світі існує ціла низка міжнародних конвенцій, декларацій, резолюцій, законів тощо, однак ще й досі не сформовано загальноприйнятого визначення категорії “тероризм” (див. таблицю 1).

Отже, як бачимо, категорія “тероризм” — поняття багатогранне. Так, вітчизняні дослідники В.Ємельянов [8] та С.Гавриш [7] розглядають тероризм у трьох аспектах: злочинне діяння; терористичні групи (організації) та терористичні доктрини. Їх колега В.Ліпкан [9] пропонує розглядати тероризм ще й як негативне соціально-правове явище. Крім того, вчені роз-

Таблиця 1. Тлумачення категорії “тероризм”

Тип джерела	Джерело / автор(и)	Визначення	Рік публікації
Резолюція Генеральної асамблеї ООН за доповіддю Шостого комітету А/49/743	Генеральна асамблея ООН	Злочинні акти, спрямовані або розраховані на створення стану терору серед широкої громадськості, групи осіб чи конкретних осіб у політичних цілях	1995
Нормативно-правові акти	Закон України “Про боротьбу з тероризмом” [4]	Суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я невинних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей	2003
Декларація Організації американських держав	Організація американських держав	Серйозна форма організованого та систематичного насильства, що має на меті створити хаос у суспільстві та нагнати страх на населення, призвести до загибелі людей, руйнації та є видом злочинної діяльності, що заслуговує на осуд	1996
Словники, енциклопедії	Словник Вебстера (Webster's Dictionary)	1. Акт терору або стан, коли хтось піддається терору; модель управління за допомогою терору або залякування 2. Практика примушування урядів погодитись із політичними вимогами за допомогою актів насильства над громадськими цілями; будь-яке схоже скоєння насильства для досягнення цілей	1913
	Юридична енциклопедія: в 6 т. [12]	Від франц. terrorisme, від лат. terror (страх, жак) — політика і практика терору, кримінально-правове явище	1998
	Тлумачний словник Даля В. І.	Залякування, погроза стратами, вбивствами та всілякими жахами несамо-витості	Перевидання на основі II видання (1880–1882 pp.)
Дослідники	Гупта Діпак К. [6]	Боротьба групи осіб за чітко визначене(і) колективне(і) благо(а) за допомогою засобів, які порушують принцип верховенства права та створюють загрозу життю та/або здоров'ю людей	2008
	Бокстед К. [13]	Політичне насильство в асиметричному конфлікті, що має на меті запровадити терор та фізичний страх (іноді діючи без розбору) за допомогою злочинних репресій, руйнації цивільних об'єктів (іноді канонічних символів)	2008
	Лакер В. [16]	Нелегітимне застосування сили для реалізації політичної цілі шляхом погроз невинним людям	2006–2009

межують категорії “тероризм” та “терор”, використовуючи останню як визначення політики залякування, придушення політичного супротивника насильницькими методами.

Для скоєння терористичного акту злочинці застосовують досить широкий набір інструментів, опановуючи й новітні напрями — радіоактивний, кібернетичний та радіоелектронний тероризм. На основі проведеного дослідження пропонуємо розглянути класифікацію тероризму, що дасть

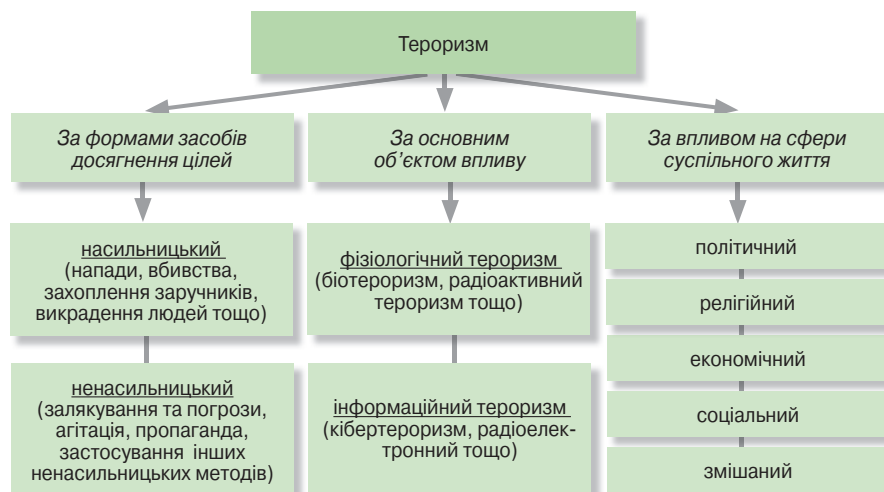
змогу виокремити методи скоєння терактів, об'єкти і сфери життя, на які вони спрямовані (див. схему 1).

Щоб глибше зрозуміти сильні та вразливі сторони тероризму, гадаємо, доцільно також проаналізувати мотиви та мету існування терористичних груп, дослідивши генезис їхньої діяльності. В даному випадку варто відзначити ґрунтовну працю індійського вченого Д.К.Гупти [6], у якій наведено зокрема модель еволюції терористичної організації, що

дає змогу простежити основні мотиви створення терористичного руху, його форми та можливі шляхи еволюції (див. схему 2).

Водночас Д.К.Гупта дійшов висновку, що тероризм не можна пояснити з точки зору “раціонального вибору”, оскільки остання теза не пояснює альтеруїстичних вчинків, які становлять основу колективних дій, зокрема й рішення взяти участь у терористичних актах. Тобто *ідеться про поєднання групової та індивідуальної вигоди*. При цьому групова вигода зумовлена значною мірою колективною ідентичністю² [6].

Схема 1. Класифікація тероризму

Джерело: складена авторами.

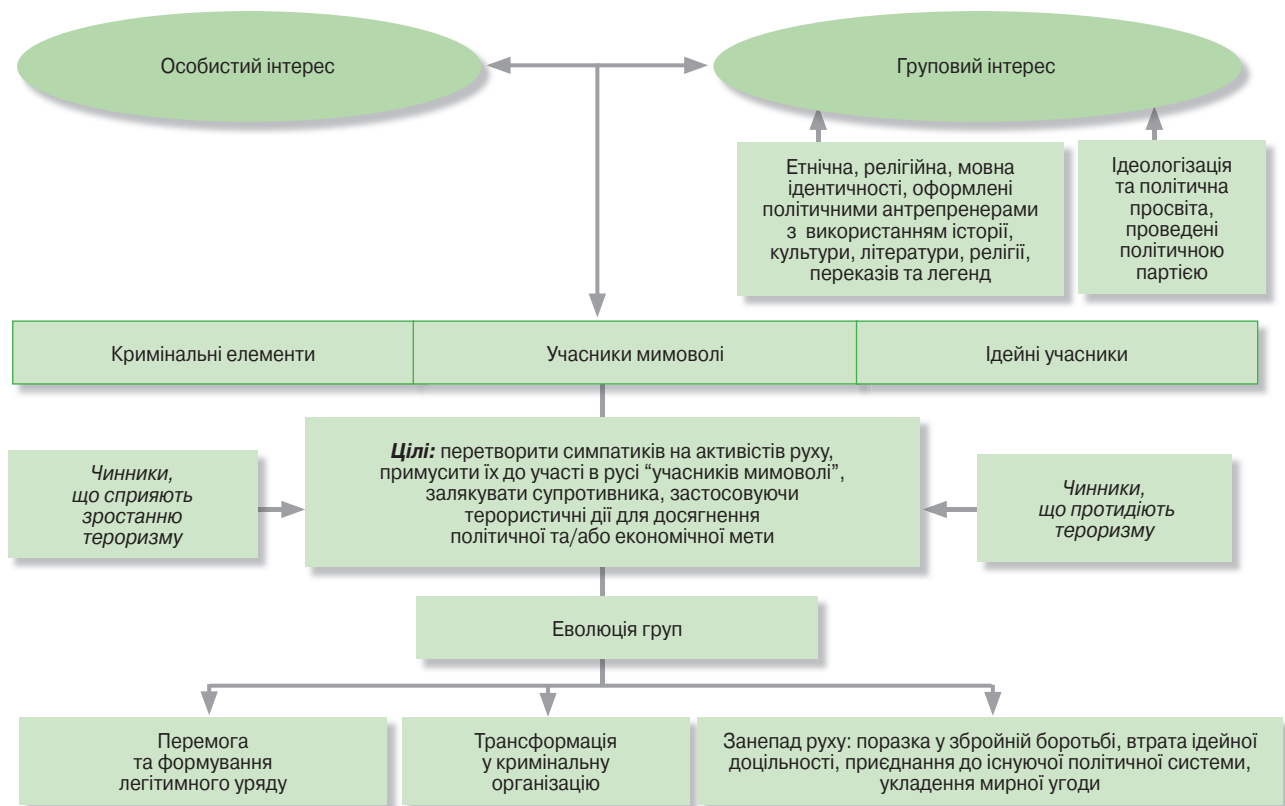
ІСТОРІЯ ТЕРОРИЗМУ

Перший в історії випадок свідомого та систематичного скоєння терористичних актів було зафіксовано на Близькому Сході у I столітті н. е., коли групи сікаріїв фізично знищували представників єврейської знаті, котрі співробітничали з римською владою.

Тероризм розвивався внаслідок

² На увагу заслуговує також висновок цього індійського вченого щодо неможливості автоматичного створення колективної ідентичності. На його думку, колективна ідентичність формується та просувається політичними антрепренерами, котрі способом вибіркового запозичень з історії, релігії та міфології тощо створюють образи ворогів та друзів [6].

Схема 2. Окрема особа та група: статичний погляд на еволюцію терористичної організації

Джерело: [6].

активного розширення населення за економічними, соціальними та політичними ознаками, а також ідеологічного розмежування, оформлення політичних рухів, об'єднань партій, які сповідували різні політичні погляди та вели боротьбу за владу.

Уже наприкінці XIX століття складалося враження, що ніхто не застрахований від терористичного нападу: в 1894 році італійський анархіст убив французького президента С.Карно, а в 1897 р. анархісти смертельно поранили імператрицю Єлизавету Австрійську та вбили іспанського прем'єр-міністра А.Кановаса. У 1900 р. жертвою терориста став король Італії Умберто I, а в 1901 р. був убитий президент США У.Маккінлі. В Росії в 1902–1907 рр. есерівськими та іншими терористами здійснено близько 5.5 тис. терористичних актів (вбивства міністрів, депутатів Державної думи, жандармів, працівників поліції та прокуратури) [3]. Зокрема, 1 вересня 1911 року в Києві від рук терориста загинув прем'єр-міністр Росії П.Століпін.

У 1900 році на зустрічі керівників найбільш індустріально розвинутих держав першим на порядку денному стояло питання тероризму [5]. У 60–70-ті роки XX століття розпочалася

активна інтернаціоналізація тероризму, якій сприяли:

- процеси інтернаціоналізації капіталу, структурна перебудова економічних систем країн, що розвиваються, зміна їх місця в системі капіталістичного господарювання внаслідок процесу деколонізації, що сприяло формуванню національно-визвольних рухів, у тому числі терористичного спрямування;
- глобалізація політичної та економічної діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК), що в окремих випадках сприяла організації терористичних груп, які, зокрема, спеціалізувалися на обслуговуванні інтересів монополій³;
- нерівномірність розвитку держав світу, яка зумовлювала поділ країн на "сильні" та "слабкі", внаслідок чого зростали ролі націоналізму та релігійного фундаменталізму у міжнародному житті;
- криза ідеї суспільства "масового споживання", що сприяло формуванню в країнах Західної Європи у 70-ті роки XX століття "покоління розгніваних", представники якого були го-

³ Наприклад, протягом 70–80-тих років минулого століття в Анголі рух УНІТА здійснював таємні торговельні операції з алмазами за дорученням південноафриканської ТНК "Де Бірс".

ловною рушійною силою терористичних угруповань у Західній Європі.

Проте знаковими, безперечно, стали теракти у США 11 вересня 2001 року, після чого питання запобігання та боротьби з тероризмом розглядається вже на глобальному рівні.

У таблиці 2 наведено дані щодо 10 країн та регіонів, у яких скоєно найбільшу кількість терористичних атак упродовж 2002–2008 років.

Згідно з наведеними даними в останні роки географія скоєння терористичних актів свідчить про їх концентрацію у країнах Азії, Близького Сходу та Африки.

ВПЛИВ ТЕРОРИЗМУ НА ЕКОНОМІКУ

Згідно з даними Державного департаменту США [20], в 2009 році терористи здійснили близько 11 тисяч нападів у 83 країнах. У результаті загинуло майже 15.7 тис. осіб та поранено — понад 58 тис. Для порівняння: за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я [21], у світі щорічно помирає близько 5 млн. людей від паління тютюну, а також більше 8 млн. людей гине від інфекційних та паразитичних захворювань. *Тобто кількість загинувших від тероризму ста-*

Таблиця 2. Країни та регіони, в яких скоєно найбільшу кількість терористичних атак упродовж 2002–2008 років

Рік	2002		2003		2004		2005	
№	Назва країни	К-ть тер. атак	Назва країни	К-ть тер. атак	Назва країни	К-ть тер. атак	Назва країни	К-ть тер. атак
1	Індія	295	Індія	301	Ірак	336	Ірак	463
2	Ізраїль	78	Ірак	150	Індія	120	Таїланд	296
3	Пакистан	61	Ізраїль	62	Афганістан	80	Індія	222
4	Алжир	42	Афганістан	58	Таїланд	71	Афганістан	162
5	Індонезія	14	Алжир	50	Пакистан	64	Пакистан	83
6	США	12	Філіппіни	47	Чечня (РФ)	59	Алжир	59
7	Філіппіни	11	Чечня (РФ)	42	Алжир	44	Чечня (РФ)	48
8	Нігерія	8	Пакистан	39	Ізраїль	43	Ізраїль	30
9	Бангладеш	6	Індонезія	13	Судан	20	Філіппіни	23
10	Афганістан	6	Росія	8	Нігерія	18	Дагестан (РФ)	23

Рік	2006		2007		2008	
№	Назва країни	К-ть тер. атак	Назва країни	К-ть тер. атак	Назва країни	К-ть тер. атак
1	Ірак	952	Ірак	973	Ірак	358
2	Таїланд	315	Таїланд	422	Пакистан	190
3	Індія	295	Пакистан	302	Афганістан	170
4	Афганістан	228	Афганістан	290	Таїланд	136
5	Пакистан	189	Сомалі	226	Сомалі	124
6	Філіппіни	39	Індія	152	Індія	47
7	Ізраїль	38	Палестинська Автономія	43	Алжир	27
8	Алжир	30	Алжир	42	Ізраїль	16
9	Сомалі	29	Ліван	29	Ліван	14
10	Судан	20	Філіппіни	27	Філіппіни	14

Джерело: [15].

новить близько 0.3% від кількості померлих через паління.

Наведені факти свідчать, що загроза фізичного знищення не є основою впливовості тероризму на людство. Терористичні акти спрямовані переважно на створення відчуття колективної небезпеки, яке зокрема зумовлює низку суттєвих економічних наслідків. Тому правомірно постає питання щодо вартості ведення терористичної діяльності, а також прибутків, які вона дає, та збитків, які може спричинити.

Безперечно, тероризм украї негативно впливає на економічну ситуацію, проте його негативний вплив триває протягом відносно короткого часу. Досить рідко окремі терористичні атаки можуть спричинити довготривалі і надто серйозний вплив на економіку. Подібний вплив чинять або довготривалі терористичні кампанії, або особливо великі і криваві теракти, що мають значний психологічний ефект. Терористичні атаки 11 вересня 2001 року на США завдали значних збитків економіці цієї країни і всього світу, проте негативні тенденції, викликані цими терактами, тривали не більше 2–3 місяців. У результаті скоєння терористичних актів уповільнилися процеси відновлення економіки США, але вони не були і не могли бути причиною структурних економічних проблем.

Найбільшого збитку тероризм за-

вдає не завдяки ушкодженню або знищенню активів, а шляхом створення атмосфери страху і невпевненості, оскільки саме психологічна складова є основою відповідних економічних негараздів: кожна терористична атака справляє враження, що подібні напади триватимуть і надалі.

Безперечно, терористичні атаки впливають і на бізнес, який:

- при вкладанні інвестицій в економіку певного регіону закладає у вартість товарів або послуг додаткову премію за ризик, що призводить до зниження ділової активності та зростання цін;
- починає витратити більше коштів на гарантування власної безпеки за рахунок зменшення продуктивніших інвестицій.
- за найменшої можливості намагається “вивести” свої капітали, що особливо небезпечно, якщо в економіці наявна значна частка так званих “гарячих грошей”.

Водночас терористичні акти впливають на стан державних фінансів окремої країни або низки країн (наприклад, зростає волатильність курсу національної валюти) тощо. Так, дії ісламістів у Алжирі в 1996–2001 роках спричинили втрати економіки цієї країни в 16 млрд. доларів США. А після того, як палестинські терористи провели серію терактів у Кенії, країна зіткнулася з відпливом туристів. Щорічно доходи від туризму цієї країни становили близько 500 млн. доларів США, а після терактів збитки туристичної індустрії становили 1 млн. доларів США на добу⁴.

рочно доходи від туризму цієї країни становили близько 500 млн. доларів США, а після терактів збитки туристичної індустрії становили 1 млн. доларів США на добу⁴.

⁴ Аналогічні процеси відбулися в Індонезії після теракту на острові Балі. А після того, як в Ємені терористи атакували французький танкер “Лімбабург”, страхові компанії вдвічі підвищили ставки для суден, що заходять у порт Адена. Фактично вартість заходження в єменські порти для кожного судна зросла на 150 тис. доларів США, що призвело до того, що судновласники стали обирати інші маршрути. У результаті вантажооборот єменських портів знизився вдвічі, а щомісячні збитки сягнули 3.8 млн. доларів США. Багато економістів вважають, що саме активність баскських терористичних угруповань (ЕТА) служить причиною того, що Країна Басків залишається найменш економічно розвинутим регіоном Іспанії. Показники економічного зростання в Басконії на 10% нижчі, ніж у середньому по Іспанії.

У Колумбії, де активно діють кілька терористичних угруповань, іноземні інвестиції є незначними, а рівень життя населення на 45% нижчий, ніж у середньому по Латинській Америці.

За період із вересня 2000 до серпня 2002 року в Ізраїлі від рук терористів загинуло 606 осіб, приблизно 4.5 тис. були поранені. Ізраїльська економіка опинилася у глибокій кризі, різко зросло безробіття, скоротилися іноземні інвестиції, на межі банкрутства опинилася індустрія туризму, суттєво зріс бюджетний дефіцит. За підрахунками Банку Ізраїлю, терористи завдали країні збитків у розмірі 4% ВВП.

Через діяльність терористів Північна Ірландія протягом довгого часу залишалася найбільш і слабзорозвинутою в економічному відношенні частиною Великобританії, з найвищим рівнем безробіття і найнижчою кількістю освічених людей. Проте коли в середині 1990-х років терористична активність різко знизилася, економічне відновлення регіону почало розвиватися швидкими темпами.

Однак терористи можуть спричинити такий руйнівний вплив лише на невеликі країни або окремі регіони і галузі. Великі держави, особливо ті, що володіють диверсифікованими економіками, — менш уразливі. Приміром, у середині 1970-х років ліванські терористичні групи здійснили низку терактів в Італії та Німеччині. Індустрія туризму цих держав опинилася в стані колапсу, але економіки не зазнали значних потрясінь.

Під час терористичних атак на Нью-Йорк і Вашингтон загинуло понад 3 тис. людей, близько 6 тис. були поранені. Але й донині немає єдиної точки зору, яких збитків завдано економіці США. За оцінками Міжнародного валютного фонду, втрати від цих терактів (враховувалася втрата власності, а також збитки страхових компаній) становлять близько 21 млрд. доларів США [18].

Експерти Національного центру політичного аналізу дійшли інших висновків:

- знищення і пошкодження будівель і споруд, втрата робочих місць завдали економіці США збиток у розмірі близько 100 млрд. дол. США⁵;
- федеральна влада США виплатила членам сімей загиблих від 500 тис. до 3 млн. доларів США.

Упродовж місяця після терактів обсяги роздрібної торгівлі в США знизилися на 2.1%, портфель замовлень промислових підприємств скоротився на 6.8%, обсяги промислового виробництва зменшилися на 1%, 50 тис. американців звернулися за допомогою по безробіттю. За оцінками “Мілкен Інстїт’ют”, у результаті терактів США втратили 1.8 млн. робочих місць.

Особливо постраждали індустрії туризму та розваг. За даними дослідницької фірми Сміс Тревел Ресорч, рівень заповнюваності готелів і мотелів скоротився на 6%. За рік через загрозу нападу терористів і суворіші процедури допуску нерезидентів у США іноземних туристів у США стало менше на 20%, а збитки галузі дорівнювали близько 15 млрд. доларів США.

⁵ Вартість чотирьох літаків — 385 млн. доларів США, знищення будівель Всесвітнього торгового центру та його відновна вартість — 3,5 — 4 млрд. доларів США, ремонт частини будівлі Пентагону — 1 млрд. дол. США, роботи з вивезення сміття — 1.3 млрд. доларів США, пошкодження та знищення приватних, поліцейських і пожежних машин, особистого й корпоративного майна — 10–13 млрд. доларів США, витрати на підвищення заходів безпеки в аеропортах — 41 млрд. доларів США тощо.

Серйозні труднощі відчули авіакомпанії, безпосередні збитки яких сягнули 30 млрд. доларів США, а найбільший авіаперевізник світу ЮЕС Ейрвейз опинився на межі банкрутства. За інформацією Фокаст Інтернешнл, після терактів 11 вересня авіакомпанії скоротили кількість замовлень на нові літаки. Через падіння виробництва в цьому секторі втрати світової економіки становили 15–20%. Зазначимо також, що втрати американських страхових компаній сягнули близько 40–50 млрд. доларів США⁶. Через терористичні атаки посилилися також процеси падіння курсів цінних паперів на фондовому ринку: за 2001 рік втрати становили 2 трлн. доларів США [18].

Водночас згідно з дослідженням, проведеним виданням “The New York Times”, сумарні витрати США за 10 років, пов’язані з терактами 11 вересня, сягнули 3.3 трлн. доларів США [19].

Але відповідні витрати здаються величезними в абсолютному вираженні. Так, дохідна частина федерального бюджету США в 2008 році дорівнювала 2.5 трлн. доларів США. Тобто середньорічні втрати від терактів 11 вересня становлять близько 0.33 трлн. доларів США, що дорівнює близько 13.2% річного доходу країни. При цьому структура зазначених витрат така [19]:

- 55 млрд. доларів (1.68%) — витрати, пов’язані з руйнуваннями, людськими жертвами та шкодою здоров’ю;
- 123 млрд. доларів США (3.75%) — економічний вплив;
- 589 млрд. доларів США (17.94%) — витрати на гарантування безпеки країни та супутні витрати;
- 867 млрд. доларів США (26.4%) — фінансування майбутніх військових дій та супутні витрати;
- 1649 млрд. доларів США (50.23%) — фінансування військових дій та супутні витрати.

Тобто основна частка витрат (76.63%) — це витрати на підготовку та ведення воєнних дій у відповідь на дії терористів.

Але терористичні акти завдають не лише збитків, а й генерують імпульси для розвитку певних галузей економіки, наприклад, виробництва спеціального устаткування і озброєння, що застосовуються для запобі-

⁶ За підрахунками Інституту страхових інформацій, найруйнівніший в історії США ураган “Ендрю” (серпень 1992 року) завдав страховикам збитків у розмірі 15.5 млрд. доларів США.

гання терактам і боротьби з терористами. Так, саме загроза терористичних актів сприяла певною мірою розробці Ізраїлем унікальних технологій у сфері безпеки, що нині користуються попитом на світовому ринку. Тільки на перевірку фінансових потоків терористичних організацій та їх спонсорів держави світу витрачають до 600 млн. доларів США [10], а в країнах світу стрімко збільшується кількість співробітників служб безпеки.

Наведені приклади засвідчили, що активність терористів спричиняє здебільшого короткострокові коливання в економіці. Як це вплине на стан світової економіки — залежить від багатьох факторів. За результатами останніх досліджень⁷, до основних проявів тероризму на макроекономічному рівні належать:

- менший економічний збиток від терактів у індустріально розвинутих країнах за вищої інтенсивності терактів порівняно з країнами, що розвиваються;
- динаміка інвестицій свідчить про зниження обсягів приватних та зростання державних інвестицій;
- спроби впливати на кон’юнктуру окремих ринків та / або держав;
- подорожчання окремих груп товарів і послуг через зростання витрат на заходи безпеки та озброєння, ускладнення транспортування, ембарго;
- зростання волатильності фондового, валютного та страхового ринків;
- сприяння розширенню частки неофіційної економіки;
- поглиблення глобальних економічних проблем.

ЗВ’ЯЗОК ТЕРОРИЗМУ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Наш погляд, варто звернути увагу на зв’язки тероризму з транснаціональною організованою злочинністю. Їх інтеграція може відбуватися за такими напрямками [6]:

- терористичні угруповання виконують замовлення мафії та здійснюють інші види послуг для кримінальних синдикатів;
- зберігаючи автономність, терористичні групи беруть безпосередню участь у протизаконному бізнесі, ви-

⁷ Доповіді Світової організації торгівлі “Всесвітня торгівля-2006” та “Макроекономічні наслідки тероризму” / Claremont McKenna College. — 2004), дослідження фахівців Дж. Робб, Л. Наполеоні та інших.

користовуючи отримані гроші для фінансування своєї діяльності;

- терористичні групи трансформуються в злочинні угруповання.

Перший вид діяльності виник у середині 90-х років XX ст., коли італійські та колумбійські синдикати стали використовувати тактику терору проти держави та її представників, намагаючись перешкодити розслідуванням і впровадженню урядових програм боротьби з організованою злочинністю, фізично знищуючи активних співробітників правоохоронних органів та спецслужб, змушуючи суддів виносити пом'якшуючі вирoki членам мафіозних угруповань. У цей період лише в Колумбії діяло майже 140 терористичних організацій (загальною кількістю до 20 тисяч осіб), пов'язаних із наркокартелями. З другого боку, терористичні організації, здійснюючи, наприклад, охорону наркоплантацій, отримували додаткове джерело фінансування своєї діяльності. В Перу відоме угруповання "Cendero luminoso" (Світлий шлях), захищаючи на контрольованій території плантації коки, нелегальні лабораторії з переробки наркотиків, аеродроми та інші об'єкти наркомафії, брало з картелів десятивідсотковий податок з прибутків, що давало змогу фінансувати його кампанію з повалення уряду країни.

Дедалі більше терористичних та екстремістських угруповань різного політичного спрямування, щоб забезпечити самофінансування, безпосередню беруть участь в організованій злочинній діяльності. Наприклад, у Бірмі в середині 1990-х років сепаратистська група "генерала" Кун Са контролювала до 80% виробництва опіуму в "Золотому трикутнику" (Бірма, Лаос, Таїланд). Згідно з даними Інтерполу у період громадянської війни в Лівані (1975–1990 рр.) загальні прибутки низки палестинських терористичних організацій від нелегальної торгівлі зброєю та підроблення грошей становили 4 млрд. доларів США на рік [1].

Водночас сьогодні спостерігається якісна трансформація міжнародного тероризму. Тепер його *modus operandi*⁸ такий: високий рівень технічного забезпечення теракту, відмова від захоплення заручників (з огляду на відпрацьований спецслужбами механізм знешкодження), знищення важливих для функціонування суспільства об'єктів (банків, вокзалів, туристичних і торговельних центрів тощо).

⁸ Спосіб поведінки (лат.).

ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Як відомо, фінансування тероризму суттєво відрізняється від процесів відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом, оскільки: джерела коштів можуть мати як нелегальне, так і цілком законне походження; обсяги фінансування тероризму зазвичай є незначними (кілька тисяч доларів); терористи намагаються заручитися підтримкою всередині банку та в органах влади.

Основні джерела фінансування тероризму — кошти від торгівлі наркотиками, надходження від торгівлі людьми та викрадень, шахрайство, азартні ігри, контрабанда, пряме спонсорство (включаючи державну підтримку), бізнес, благодійні внески та пожертви, хабарництво та корупція.

При цьому до основних каналів фінансування тероризму належать: банківські та небанківські установи, фізичне перевезення коштів (кур'єри), неприбуткові організації, благодійні організації та альтернативні (неофіційні) системи переказу коштів.

На сьогодні питання особливостей формування і використання каналів та інструментів фінансування тероризму досліджено досить глибоко, проте існує потреба в подальшому вивченні сукупного впливу широкого спектра економічних та позаекономічних факторів при здійсненні потенційним терористом вибору щодо його участі у скоєнні певного злочину. Тому вважаємо за доцільне розглянути підходи до моделювання та оцінки поведінки злочинця в контексті терористичної діяльності. Розпочнемо з розгляду стандартної моделі економічної теорії злочинності, за допомогою якої описується вибір потенційного правопорушника:

$$I = (1 - p) \times S + p \times (S - D) = S - p \times D,$$

де I — чистий прибуток від злочину⁹, p — ймовірність, що злочинця спіймають і він буде покараний, S — величина вигоди злочинця від вдалого правопорушення, D — величина втрат злочинця в результаті його покарання.

Зауважимо, що величина вигоди S — це різниця між доходом (R) від злочину та витратами на його організацію (скоєння) (E). Отже, модель набуває вигляду:

$$I = (R - E) - p \times D.$$

Зазвичай потенційний злочинець з раціональних міркувань буде відмовлятися порушувати закон, якщо

⁹ Безперечно, сприяння у фінансуванні тероризму — злочин.

чиста вигода буде негативною, тобто у двох випадках:

- $(R - E) < 0$, тобто через механізми запобігання витрати на скоєння злочину перевищують відповідний дохід;

- $(R - E) < p \times D$, коли при високій імовірності викриття злочинця розмір його втрат у результаті покарання є також значним.

Показник R також залежить від втрачених можливостей легальної поведінки, якщо вибір на користь скоєння злочину робить їх недосяжними. У такому випадку для злочинця також справджується рівність:

$$R = Willeg - Wleg,$$

де $Willeg$ — "зарплата" від нелегальної діяльності, $Wleg$ — та оплата, яку вказаний злочинець міг би отримати від законної діяльності. Вибір на користь скоєння злочину невигідний, якщо:

$$Willeg - Wleg - E > p \times D,$$

або $Willeg > p \times D + Wleg + E$.

Отже, якщо брати до уваги суто економічні мотиви, то впливу можуть піддаватися змінні, що знаходяться у правій частині рівняння, — суворість та інтенсивність покарання (p і D) і рівень доходу в легальній економіці ($Wleg$).

Проте мотивація терориста не може обмежуватися виключно економічними інтересами, тому для цієї категорії злочинців необхідно враховувати й нематеріальні вигоди (ΔW). При цьому такий параметр, як ΔW , не можна вважати керованим, оскільки він визначається індивідуальними вподобаннями терориста, його суспільною ідентичністю і світоглядом, включаючи релігійні переконання тощо.

При аналізі поведінки та мотивації терориста необхідно врахувати, що отримання економічної вигоди не є апіорі його метою. Тобто вигода терориста може мати нематеріальний характер, тоді модель для опису вибору потенційного терориста набуває такого вигляду:

$$\begin{cases} I = (R - E) - p \times D + \Delta W; \\ -\infty < [(R - E) - p \times D] < \infty; \\ \Delta W > 0. \end{cases}$$

У ролі ΔW можуть виступати переконання терориста у своїй обраності й можливості отримати статус мученика, помста або антагонізм щодо представників інших релігійних переконань ("невірних") тощо¹⁰.

¹⁰ Зазначимо, якщо для терориста $\Delta W < 0$, а позитивне значення I досягається виключно завдяки економічним чинникам, то спостерігається трансформація терориста у звичайного злочинця (розбійника). В такому разі доцільно використовувати зазначену вище класичну модель опису вибору потенційного злочинця.

Проведене дослідження процесів фінансування тероризму змусило також звернути увагу на роль суб'єктів, які виконують посередницьку функцію при фінансуванні тероризму. Зауважимо, що нерідко ними виявляються банківські установи¹¹. Дане питання є вкрай важливим для запобігання та протидії фінансуванню тероризму, оскільки саме посередники, а не власне учасники терористичних угруповань здебільшого керовані економічними мотивами. Тому, на думку авторів, варто звернути увагу на можливість *мінімізації корисності посередництва у фінансуванні тероризму*. При цьому вирішальну роль у нівелюванні розміру пропозиції посередницьких послуг при фінансуванні тероризму, а отже, і доступності таких послуг відіграють ефективність покарання в поєднанні з можливістю отримувати легальні доходи.

Варто згадати також і про роль так званого “людського фактора”¹², зокрема індивідуальну схильність суб'єктів до ризику та здійснення ними відповідного оцінювання вигод від участі у сприянні терористичній діяльності та суворості покарання не на основі досліджень та статистичної інформації, а через сприйняття доступної їм інформації. Тобто люди реагують не так на реальні значення цих показників, як на інформацію про них. Так, акцентування в ЗМІ повідомлень про невдачі в антитерористичній боротьбі може сприяти формуванню у потенційних терористів та посередників враження про незначну ймовірність покарання та невеликі втрати. І навпаки, постійні повідомлення про загибель / арешт, суворий обвинувальний вирок суду щодо бойовиків, осіб, винних у фінансуванні тероризму, знижують привабливість участі в подібній діяльності. Навіть якщо покарання насправді — відносно незначні.

У сучасній літературі зустрічається точка зору, згідно з якою найефективніший шлях боротьби з тероризмом — привабливі пропозиції для потенційних або навіть реальних терористів, що забезпечать їм нормальне законслухняне життя [14].

На думку Б.Фрея [14], історія боротьби з тероризмом засвідчує: виключно каральні методи, як правило, малоефективні, тому необхідна альтернатива використанню заохочувальних методів. Він рекомендує такі заходи, спрямовані на підвищення прихованих витрат (витрат втрачених можливостей) участі в терорі:

- реінтеграція терористів у суспільство: створення у них відчуття приналежності не тільки до “соратників по зброї”, а й до суспільства в цілому (скажімо, шляхом залучення їх до публічних дебатів). Це змусить їх як мінімум засумніватися в непохитності обраного шляху;
- заохочення щодо визнання своєї провини та усвідомлення щодо не правильності своїх вчинків, пом'якшення покарань або навіть повне звільнення від них, підтримка екстерористів на початкових етапах мирного життя;
- надання опозиціонерам можливостей реалізувати себе у суспільстві в обмін на відмову від терористичної діяльності¹³.

Критики цієї позиції зазначають, що послідовне застосування ідей економічної теорії злочинності має не пропонувати вибір “батога чи пряника”, а надавати можливість одночасно використовувати як каральні, так і заохочувальні методи. Якщо пропонувати терористам, котрі визнали свою провину, сприятливі можливості для легальної діяльності без будь-якого покарання, це, швидше, призведе до зростання кількості терористів, а не до їх зменшення. Адже успішна кар'єра екстерористів може створити уявлення, що участь у терористичній діяльності — це своєрідна сходинка на шляху підвищення іміджу та добробуту. Тому паралельно зі створенням умов для реінтеграції колишніх терористів у суспільство необхідно застосовувати силовий тиск на діючих терористів. При цьому не варто забувати про висновки дослідників економіки злочинності: ступінь невідворотності покарання надає сильніший стримуючий ефект, ніж його величина.

Крім того, слід пам'ятати про існування й економічних важелів впливу на терористичну діяльність, зокрема про його фінансування. Так, окрім можливостей впливу на рівень пропозиції з боку фінансових посередників, нині актуальним стає розширення іс-

нуючого підходу до правила фінансових установ “знай свого клієнта” поняттям “знай своїх співробітників”. Адже організатори терористичної діяльності зазвичай намагаються заручитися підтримкою співробітників фінансових установ, послуги яких використовуються для фінансування терористичної діяльності. Отже, вказаний принцип є логічним доповненням до існуючих підходів з управління репутаційними, операційними, юридичними ризиками та ризиком використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, можна зробити ряд висновків.

По-перше, основна загроза, яку несе тероризм, — це не тільки фізичне знищення, а й створення відчуття колективної небезпеки та можливість масштабного економічного впливу на суспільство в цілому.

По-друге, нині спостерігається тенденція до посилення зв'язків між терористичними угрупованнями та злочинними організаціями, що сприяє тінізації та криміналізації міжнародної економіки і, як наслідок, провокує загострення глобальних проблем людства.

По-третє, вибір потенційного терориста щодо участі у скоєнні відповідного злочину зумовлений сукупністю економічних та позаекономічних чинників, серед яких саме остання група чинить безпосередній вплив на його остаточний вибір. Економічні фактори можуть узагалі не відігравати ролі, що й відрізняє модель прийняття рішення потенційного терориста щодо участі у скоєнні відповідного злочину від решти правопорушників.

По-четверте, сучасна боротьба з тероризмом має передбачати пошук оптимального поєднання силових і ненасильницьких методів та концентруватись на запобіганні організації терористичних актів. Значну увагу, на наш погляд, слід приділяти саме запобіганню фінансуванню тероризму, ефективність якого можна скеровувати через вплив на обсяг пропозиції з боку фінансових посередників. При цьому слід пам'ятати, що посилення відповідного регулювання та жорсткі заходи безпеки з боку фінансових посередників, зокрема банківських установ, провакують розвиток альтернативних (неофіційних) фінансових систем.

¹¹ Наприклад, проти йорданського Араб Банку (Arab Bank) подали позов кілька потерпілих від терактів 11 вересня 2001 року та родичі загиблих. Вони звинуватили банк у переказі коштів від організаторів терактів у Саудівській Аравії сім'ям терористів-смертників на рахунки палестинського Вест Банку (West Bank). (Джерело: <http://www.klerk.ru/bank/news/19719/>).

¹² Зазначимо, що будь-яка організація — це насамперед певна сукупність людей, об'єднаних спільними інтересами.

¹³ Наприклад, запрошення ідеологів терору до провідних європейських університетів, як це було з А.Негрі — ідеологом італійських “червоних бригад”.

Література

1. Дорошенко А. Терор і тероризм / Андрій Дорошенко // Політика і час. — 1997. — № 8—9.
2. Змеевский А., Тарабрин В. Тероризм. Нужны скоординированные усилия мирового сообщества / А.Змеевский, В.Тарабрин. // Международная жизнь. 1996. — № 4. — С. 12—17.
3. Терроризм в современной России // Диалог. — 1996. — № 9. — С. 14—15.
4. Закон України “Про боротьбу з тероризмом” від 20.03.2003 № 63 8-IV.
5. Вишневский А.Ф., Вишневский А.А. Международно-правовое сотрудничество государств по противодействию терроризму во второй трети XX — начале XXI века / А.Ф.Вишневский, А.А.Вишневский // Сацьяльна-еканамічныя і прававыя даследаванні. — 2010. — № 1. — С. 4—25.
6. Гунта Дінак К. Тероризм та політичне насильство: як їх розуміти / Дінак К. Гунта. — К.: Основи. — 2010. — 400 с.
7. Гавриш С. Відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації в проекті КК України: окремі проблеми / С.Гавриш // Право України. — 2000. — № 10. — С. 41—43.
8. Ємельянов В. Об’єктивна сторона тероризму / В.Ємельянов // Вісник Академії правових наук України. — 2000. — № 4. — С. 221—226.
9. Ліпкан В. Щодо поняття тероризму / В.Ліпкан // Право України. — 2000. — № 7. — С. 66—69.
10. Ціна терору в грошовому еквіваленті // День. — 2003. — 17 липня. — № 121.
11. Экономический фактор терроризма. — 31.08.2006 г. // <http://www.washprofile.org/ru/node/5320>.
12. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998.
13. Bockstette, Carsten Jihadist Terrorist Use of Strategic Communication Management Techniques" (PDF). George C. Marshall Center Occasional Paper Series. ISSN 1863-6039 // http://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/MCDocs/files/College/F_Publications/occPapers/occ-paper_20-en.pdf. Retrieved 2009-01-01.
14. Frey Bruno S. Dealing with Terrorism — Stick or Carrot? / Bruno S. Frey. — Publisher: Edward Elgar Publishing Ltd. — 2004.
15. Terrorist Attacks by Country. // <http://atlasshrugs2000.typepad.com/atlasshrugs/2007/11/terrorist-attac.html>.
16. Laqueur W. Terrorism: a Brief History / Walter Laqueur // e-Journal, USA // <http://www.laqueur.net/index2.php?r=2&id=71>.
17. Laqueur W. Post-modern Terrorism / W. Laqueur // Foreign Affairs. — Sept-Oct. 1996.
18. Milverton D. IMF Estimates U.S. Cost of Terror Attacks at \$21 Billion // D. Milverton [Predicts Recovery in 2002]: Wall St. J. — Dec. 19, 2001.
19. Sanger David E. The Price of Lost Chances [A survey by The New York Times puts a stark price tag on the cost of reacting — and overreacting — to the Sept. 11 attacks.], — September 8, 2011. — The New York Times.
20. U.S. Department of State // <http://www.state.gov/s/ct/rls/crt/2009/140891.htm>.
21. Всесвітня організація охорони здоров’я // <http://www.who.int/en/>.

Хроніка/**Погоджено ескізи пам’ятних монет, присвячених “Євро-2012”**

У Національному банку України відбулися переговори з повноважними представниками Союзу європейських футбольних асоціацій (Union of European Football Associations, UEFA, УЄФА) щодо погодження ескізів (дизайнів) пам’ятних монет з нагоди проведення в Україні ігор фінального турніру чемпіонату Європи з футболу 2012 року, над випуском яких працює НБУ. Ця співпраця відбувається в рамках договору Національного банку України з УЄФА.

Зустріч відбулася під головуванням заступника Голови Національного банку України Володимира Кротюка, також НБУ представляли директор Генерального департаменту регулювання грошового обігу Віктор Нестеренко, його заступник Віктор Зайченко, директор Монетного двору НБУ Володимир Решинський, начальник управління нумізматичної продукції та маркетингу НБУ Тамара Лошманова, заступник начальника цього управління Вікторія Сузанська та інші фахівці.

Від УЄФА участь у переговорах та погодженні дизайну монет взяли директор департаменту спонсорських продажів та ліцензування Алан Рідлі, старший менеджер з питань ліцензування Ларс Бретшер, менеджер з питань ліцензування та он-лайн продажів Емануель Хомейдан, директор адміністративного департаменту МОК УЄФА “Євро-2012” Олександр Нечитайло.

Представники УЄФА після ознайомлення з ескізами монет наголоси-

Ескізи монет підписали заступник Голови НБУ Володимир Кротюк і директор департаменту спонсорських продажів та ліцензування УЄФА Алан Рідлі.

ли, що вони вражені їх високим художнім рівнем та інноваційним творчим підходом до втілення основних символів футбольного чемпіонату. Алан Рідлі зазначив, що продукція Національного банку України гідно представлятиме у всьому світі таку важливу подію, як “Євро-2012”.

За підсумками переговорів було досягнуто згоди сторін про погодження ескізів, які підписали заступник Голови НБУ Володимир Кротюк і директор департаменту спонсорських продажів та ліцензування УЄФА Алан Рідлі.

Результатом співробітництва Національного банку з УЄФА стане серія з 12 монет, присвячених проведенню “Євро-2012”, з яких 11 — пам’ятних та одна обігова номіналом 1 гривня. Відкриватимуть цю серію дві спеціальні монети — золота вагою 500 грамів та срібна двоунцієва, оздоблені відповідно символікою чемпіонату й інноваційними елементами дизайну — кольоровою емаллю та голограмою. Чотири монети з цієї серії буде присвячено містам проведення футбольних матчів в Україні — Києву, Донецьку, Львову та Харкову.

За словами заступника Голови НБУ Володимира Кротюка, наступним кроком має стати безпосереднє погодження зразків монет, після чого вони будуть запущені у виробництво. Пам’ятні монети, присвячені “Євро-2012”, заплановано ввести в обіг у грудні цього року, а обігову монету — у 2012 році.

Роман Підвисоцький,
“Вісник НБУ”.

Дослідження/

Андрій Скрипник

Доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної кібернетики
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

Олексій Ткаченко

Кандидат технічних наук,
доцент кафедри технологій програмування
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

Інформаційна складова підвищення ефективності кредитування аграрного сектору

У дослідженні розглянуто питання кредитування аграрного сектору, який фінансується банківською системою за залишковим принципом. На прикладі моделі кредитного раціонування автори доводять, що шляхом зворотної селекції можна досягнути кращих результатів щодо збільшення обсягів кредитування та прибутків банківських установ. Для успішної реалізації цієї моделі кредитування необхідно створити спеціалізований інформаційно-аналітичний центр оцінки кредитних ризиків підприємств аграрного сектору.

У більшості країн світу держава бере активну участь у фінансуванні розвитку аграрного сектору. Цей напрям у багатьох країнах є пріоритетним. Специфіка функціонування аграрного сектору — сезонність виробництва, незначна капіталомісткість і внаслідок цього суттєва залежність від погодних умов та багатьох інших факторів — зменшують привабливість аграрного сектору для кредитування банківською системою. Тому, за інших однакових умов, його кредитування здійснюється за залишковим принципом та на інших умовах (короткі терміни, вищі ставки кредитування). Під час розгляду питань кредитування аграрного сектору слід враховувати, що впродовж три-

валого часу, фактично до 2000 року, внаслідок незавершеності інституційних перетворень, він був практично “чорною дірою” для кредитів банківської системи. Тому аграрний сектор має надзвичайно погану кредитну історію, якщо розглядати його як узагальненого клієнта банківської системи. Причина цього полягає в тому, що кредитування аграріїв розпочиналося без здійснення на селі реальних економічних перетворень: новий клас власників ще не сформувався (період 1994–2000 рр.), а старі методи господарювання вже втратили ефективність.

Держава, яка значною мірою відповідальна за цей стан, підтримує аграрний сектор за рахунок бюджету як безпосередньо — надаючи фінансову допомогу [1, 2], яка залежить від обсягів виробництва, так і шляхом компенсації частки відсотків за кредитами. Є також інша форма кредитування — під гарантії уряду. В цьому випадку держава бере на себе всі кре-

дитні ризики кредитора (банківської системи). Крім того, якщо ризики аграрного сектору є головною причиною зростання вартості кредитів, то існує стратегія спрямування частки бюджетних коштів на безпосереднє зменшення цих ризиків (страхування). Тобто держава є активним гравцем на цьому ринку та встановлює правила гри.

Надзвичайно важливим питанням є визначення цільової функції процесу кредитування аграрного сектору. Звичайно, банківська система прагне до максимізації прибутків. Аграрний сектор, який здебільшого представляють власники аграрних підприємств, також прагне до максимізації власних прибутків. Мета державного регулювання полягає в зростанні функції суспільного добробуту, яка реалізується за рахунок функцій корисності окремих громадян (платників податків) — вони є наповнювачами державного бюджету і тому об’єктивно зацікавлені в

ефективному використанні бюджетних ресурсів.

З другого боку, якщо розглядати фінансування агросектору як оптимізаційну задачу, то необхідно виконати низку додаткових умов, наприклад, вимог щодо продовольчої безпеки [3]. Крім того, від успішності розвитку аграрного сектору залежить рівень життя приблизно 30% громадян України. Тому пріоритетною метою державного регулювання в аграрному секторі є зростання обсягів його виробництва, за умови виконання бюджетного обмеження [4].

Кредитування аграрного сектору відбувається за умов посткризового розвитку фінансового ринку України. В праці В.Мищенко [5] доведено, що суттєве зростання частки недіючих кредитів (сумнівних, безнадійних) в обсягах сукупних кредитів пов'язано як із погіршенням фінансового стану підприємств, так і зі зменшенням реальних обсягів кредитування. Аналогічна ситуація виникла в аграрному секторі: з 2004 року спостерігається стабільне зменшення рівня повернення кредитів сільськогосподарськими підприємствами [6]. В праці Т.Калашнікової [7] увага зосереджена на нестачі бюджетних коштів для фінансування програм здешевлення вартості позик. Значні надії щодо поліпшення кредитування аграрного сектору дослідники покладають на створення спеціалізованої установи — Державного земельного (іпотечного) банку. У більшості наукових праць, в яких досліджується проблема кредитування аграрного сектору, найбільші сподівання автори покладають на зростання обсягів державної підтримки, а інші варіанти поліпшення ситуації не розглядаються.

На наш погляд, недостатня увага приділяється проблемі подолання асиметрії обміну інформацією між кредиторами (банківська система) і позичальниками. Зі світової практики банківського бізнесу відомо про існування цієї проблеми. Якщо інвестор (позичальник) краще обізнаний із ситуацією щодо ймовірності реалізації інвестиційного проекту [8], то банківський сектор ефективніше оперує інформацією щодо можливих умов кредитування і, всупереч усталеній практиці розвинутих країн, не поспішає зробити цю інформацію доступнішою для потенційних позичальників [9]. Якщо дана проблема актуальна для будь-якої га-

лузі економіки, то особливо вона загострюється під час кредитування аграрного сектору. Таким чином питання кредитування агросектору та ступінь державного втручання в цей процес залишаються відкритими.

Мета нашого дослідження — проаналізувати на основі моделі кредитування аграрного сектору можливість впливу інформації між банківським та аграрним сектором на перехід від рівноважного кредитування до кредитного раціонування, що може сприяти зниженню відсоткових ставок та зростанню обсягів кредитування.

Передусім слід наголосити, що банківська система є посередником між населенням, котре прагне до накопичення та збереження капіталу, та інвесторами, які хочуть його ефективно використовувати. Тому, звичайно, дана інституційна ланка відповідає за збереження цих накопичень і повинна при кредитуванні враховувати ризики, зумовлені загальним спектром ризиків агропромислового комплексу. Відповідно до усталеної точки зору щодо запобігання ризикам кредитування вважа-

періоди з 2000 по 2010 рік. Звичайно, номінальні показники не відображають реальних економічних процесів, але щодо питань взаємовідносин між окремими секторами економіки та банківською системою номінальні показники досить адекватні.

У таблиці 1 використано такі позначення:

ВВП (валовий внутрішній продукт, млрд. грн.);

ВПАС (валовий продукт аграрного сектору, млрд. грн.);

АС — аграрний сектор;

АПК — агропромисловий комплекс.

Наведені дані свідчать про те, що реальне зростання, яке спостерігалось в українській економіці, практично не було притаманне аграрному сектору. Середні темпи зростання номінального ВВП упродовж 2000—2008 рр. становили 24%, що суттєво перевищує річні темпи інфляції. Водночас валовий продукт аграрного сектору у грошовому еквіваленті зростав лише на 3.8% щороку. А це означає, що валовий випуск продукції АС за ці роки зменшувався — се-

Таблиця 1. Макроекономічні показники та обсяги кредитування АПК у 2000–2010 роках*

Млрд. грн.								
Рік Показник	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010 р. 2009 р. × 100 %
ВВП	170.1	441.5	544.2	720.7	948.1	914.7	1085.9	118.7
ВПАС	77.9	92.6	94.9	88.8	104	104.1	101.1	99.0
$\frac{ВПАС}{ВВП} \times 100\%$	45	21.2	17.4	12.3	11.0	11.4	9.3	–
Кредити в економіку	19.6	143.4	245.2	426.9	724.2	703.5	501.0	97.1
Кредити в АПК	2.1	10.4	12.8	14.6	20.1	5.8	9.7	167.2
Частка кредитів, наданих АПК, %	10.7	7.3	5.2	3.4	2.8	0.8	1.9	–

*Оскільки статистика має дані лише щодо кредитування АПК, виокремити обсяги кредитування АС неможливо.

Джерела: дані Міністерства аграрної політики України (<http://www.minagro.gov.ua/>) та Національного банку України (<http://www.bank.gov.ua/>).

ється, що підвищення відсоткової ставки дає змогу “відсівати” ненадійних позичальників.

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Розглянемо деякі узагальнені статистичні характеристики кредитування української економіки загалом та аграрного сектору зокрема, які дадуть змогу оцінити ставлення банківської системи до кредитування агросектору. В таблиці 1 наведено номінальні макроекономічні показники розвитку економіки й обсяги кредитування у передкризовий та кризовий

редньорічні показники інфляції (індекс споживчих цін, ІСЦ) становили за цей час 11.7% (під середньорічними темпами маємо на увазі сталий рівень річної інфляції, який спричинив зростання цін у дослідженому періоді часу). Звичайно, цей процес супроводжувався зміною структури виробництва [3], однак факт зменшення реальної вартості виробництва не викликає сумнівів.

Щодо кредитування економіки загалом та кредитування аграрного сектору, то у період зростання обсяги кредитування економіки збільшувалися щорічно на 57%, а у сфері АПК — лише на 32.8%. Цікаво, що частка

кредитів в АПК у загальному обсязі кредитування мала стати тенденцію до зменшення (перевищення показника посткризового 2010 року над попереднім пояснюється фактично повним припиненням кредитування АПК у кризовому 2009 році). Таке суттєве зменшення не можна пояснити лише стрімким зростанням обсягів споживчого кредитування населення, частка якого досягла у 2007 році близько 1/3 від загального обсягу кредитів.

Ще більше вражає реакція банківської системи на потребу кредитування АПК в період кризи. Якщо загальний обсяг кредитів зменшився у 2009 році з 724.2 млрд. грн. до 703.5 млрд. грн. (тобто на 2.9%), то обсяг кредитування АС зменшився з 20.1 млрд. грн. до 5.8 млрд. грн. (або на 71.1%). Є підстави вважати, що скорочення обсягів кредитування економіки приблизно на 70% відбулося здебільшого за рахунок зменшення кредитування аграрного сектору. Практично аналогічна ситуація спостерігалася під час фінансування української економіки в цілому, після того як вона була визнана надзвичайно ризиковою для інвесторів [10].

На підставі цих даних можна зробити такий висновок: під час економічного зростання банківська система надає перевагу кредитуванню не АПК, а інших галузей економіки. За умов економічної кризи, коли наперед згортається кредитування найризикованіших галузей економіки, загальне скорочення обсягів кредитування відбувається здебільшого за рахунок обмеження кредитування АПК. Основний механізм, який використовується банківською системою для зменшення обсягів кредитування ризикованих галузей економіки, — це дискримінаційний механізм зростання податкових ставок. Ставки кредитування для аграрного сектору практично на всьому часовому інтервалі, що досліджується, перевищували середні ставки кредитування економіки (див. таблицю 2).

Значна різниця ставок на початковому етапі (2000–2001 рр.) пояснюється незавершеністю ринкових перетворень у цей період та відсутністю класу власників, спроможних обслуговувати й відповідати за отримані в борг фінансові ресурси. На підставі цих даних можна зробити висновок про те, що переважною реакцією банківської системи на підвищений ризик кредитування під-

Таблиця 2. Обсяги та ставки пільгового кредитування АПК

												Млрд. грн.	
Рік	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010		
Показник													
Обсяг кредитування	2.1	5.9	2.7	4.6	9.0	10.4	12.8	14.6	20.1	5.8	9.7		
Обсяг пільгового кредитування	0.8	2.8	2.2	3.2	3.6	7.6	7.0	7.8	15.1	2.6	1.4		
Обсяг непільгового кредитування	1.3	3.1	0.5	1.4	5.4	2.8	5.8	6.8	5.0	3.2	8.3		
Ставка (%)	30.6	35	27	21	17	18	20	18	19	16.5–39	15–38		
Пільгова ставка (%)	12.6	21	20	9	8	8.5	11.5	9.5	7	9	8		
Зменшення ставки (%)	18	14	7	12	9	9.5	8.5	8.5	12	30	30		
Бюджетні кошти на пільгове кредитування	0.05	0.14	0.12	0.33	0.14	0.42	0.32	0.66	1.36	1.24	0.6		
Обсяги пільгових кредитів/бюджетні кошти на пільгове кредитування (грн.)	16	20	18.3	9.7	25.7	18.1	21.9	11.8	11.1	2.1	2.3		

Джерело: дані Міністерства аграрної політики України (<http://www.minagro.gov.ua/>).

приємств аграрної галузі є зростання відсоткової ставки.

ПІЛЬГОВЕ КРЕДИТУВАННЯ АПК

Відомо, що державна підтримка сільськогосподарських підприємств через механізм здешевлення позик сприяє підвищенню рівня їх забезпечення кредитними ресурсами [7]. Отже, кредитне забезпечення АПК, окрім інших факторів, суттєво залежить від суми коштів Державного бюджету, спрямованих на програму здешевлення позик АПК.

Розглянемо кількісні показники компенсації кредитних ставок для аграрного сектору (див. таблицю 2).

На жаль, наявна інформація щодо ставок кредитування має низку суттєвих недоліків, адже подана або як середні показники без зазначення методики отримання оцінки, або як інтервали. Недосконалість цього підходу особливо помітна на тлі даних з кредитування аграрного сектору США, де подано розподіл за обсягами кредитів залежно від ставки кредитування [11].

Аналіз даних таблиці 2 свідчить, що визначальним у кредитуванні АПК є процес здешевлення кредитів, адже пільгові кредити в середньому становлять 60% від загального обсягу (якщо враховувати суми загального та пільгового кредитування за досліджуванний період часу). Це цілком зрозуміло, адже середня величина відсоткової ставки, яка компенсується за рахунок бюджетних коштів, становить приблизно 10.9%. Для аграріїв — це суттєве зменшення відсоткової ставки. Обсяг пільгового кредитування істотно залежить від обсягу коштів, передба-

чених державним бюджетом на пільгове кредитування, а це категорія нестабільна. Якщо вважати кошти державного бюджету базовою характеристикою, то частка, яка виділяється на здешевлення кредитів, перебуває в межах від 0.1 до 0.5%.

Проаналізуємо, як впливають бюджетні кошти, виділені для здешевлення кредитів, на обсяги пільгового кредитування. Логічною є гіпотеза щодо лінійної залежності обсягу кредитування від суми бюджетних коштів. Якщо поділити річні обсяги пільгового кредитування на обсяг бюджетних коштів, отримаємо показник ефективності кожної бюджетної гривні, яку витрачено на здешевлення кредитів (див. останній рядок таблиці 2). Середнє значення цього показника за період 2000–2008 рр. становить 16.8 грн., середньоквадратичне відхилення — 5.4 грн. З цього ряду випадають значення за 2009 та 2010 роки, коли кожна бюджетна гривня забезпечила отримання аграрним сектором кредиту в розмірі 2.2 грн.

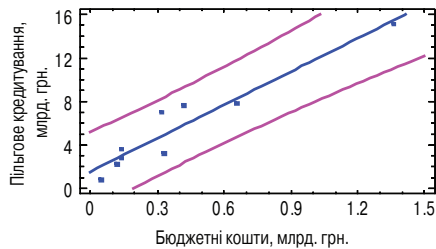
Тобто докризовий показник ефективності відрізняється від кризового та посткризового у 7–8 разів, а це відповідає рівню значущості наявності суттєвої різниці між цими показниками, нижчому від 0.0001. Це, на наш погляд, свідчить про те, що:

а) відбулося суттєве зростання кредитних ставок у 2009–2010 роках;

б) незначна кількість позичальників, які отримали кредити, мали надзвичайно сприятливі умови (їм було компенсовано практично повну вартість отриманих кредитів);

в) механізм державного здешевлення кредитів аграрному сектору практично повністю втратив початкову

Графік 1. Розсіювання бюджетних коштів та обсягів пільгового кредитування, а також відповідна емпірична залежність упродовж 2000–2010 рр.

ефективність.

Для подальшого аналізу було використано дані таблиці 2, за винятком даних кризового 2009 та посткризового 2010 років. За допомогою стандартного методу найменших квадратів (МНК) та обчислень у програмі статистичної обробки інформації Statgraphics (Statgraphics) виявилось: гіпотеза щодо лінійної залежності обсягу пільгових кредитів від суми бюджетних коштів на їх здешевлення підтверджується (див. графік 1). Оцінки параметрів моделі та характеристики адекватності моделі наведено в таблиці 3. Аналіз характеристик адекватності свідчить про те, що лінійна залежність є значущою з достовірністю більшою, ніж 99% за період 2000–2008 років.

Кожна додаткова бюджетна гривня у середньому призводить до отримання додаткового пільгового кредиту на суму 10.2 грн. Якщо врахувати статистичну похибку оцінок, то 95-відсотковий довірчий інтервал для кредитного мультиплікатора бюджетних коштів становить від 7.4 до 13.0 грн., якщо кредитний мультиплікатор розрахувати безпосередньо за даними таблиці 2, то отримаємо такі результати: $(\bar{x} = 16.8 \text{ грн.}; (6.2 \text{ грн.} \leq E(x) \leq 27.4 \text{ грн.}))$, які наближаються до оцінок, наведених у праці Т.Калашнікової [7].

Вплив бюджетного фінансування на здешевлення кредитів не вичерпується отриманням пільгових кредитів, обсяг яких унаслідок недостатнього бюджетного фінансування не задовольняє попиту з боку АПК.

Тому висунемо гіпотезу про те, що значну частку непільгових кредитів отримують підприємства АПК, які є також отримувачами пільгового кре-

дитування. Таким шляхом вони досягають часткового здешевлення кредитних ресурсів за суттєвого збільшення їх обсягів. Для перевірки цієї гіпотези використаємо дані спостережень за обсягами пільгового та непільгового кредитування (див. таблицю 2).

Показник еластичності обсягів непільгового кредитування за обсягами пільгового кредитування становить 0.72, тобто зростання пільгового кредитування на 1% призводить до зростання звичайного кредитування на 0.72%. Якщо побудувати 95-процентні довірчі інтервали, то показник еластичності перебуватиме в межах від 0.42 до 1.03. Загальний вплив бюджетного фінансування для здешевлення кредитів можна оцінити так: кожна бюджетна гривня, виділена з цієї метою, призводить до очікуваного зростання обсягів кредитування на 15.5 грн., з 90-процентним довірчим інтервалом: від 9.7 до 27 грн.

Отже, можна вважати, що обсяги кредитування аграрного сектору значною мірою визначаються обсягом бюджетних коштів, виділених на здешевлення кредитів. Причому, як свідчать розрахунки, підтверджується гіпотеза про існування залежності обсягів непільгових кредитів від обсягів пільгових кредитів. Однак ця суттєва залежність кредитування АС від бюджетної підтримки не стабілізує ситуацію, насамперед унаслідок варіативності та незначних обсягів бюджетного фінансування здешевлення кредитів для аграріїв. Тому, на наш погляд, необхідно шукати шляхи підвищення ефективності кредитування аграрного сектору без участі держави. Для цього розглянемо модель кредитного раціонування, що базується на двох можливих підходах до кредитування аграрного сектору.

МОДЕЛЬ КРЕДИТНОГО РАЦІОНУВАННЯ

Розглянемо дві основні потенційні стратегії кредиторів [12].

1). Пряма селекція.

Контракт між позичальником та кредитором не виключає банкрутства, кредитор збільшує мотивацію позичальника до здійснення ризикованих

ших інвестицій шляхом підвищення процентної ставки (вище зазначалося, що це характерно для української банківської системи). При цьому слід враховувати, що зростання ризику банкрутства зменшує очікуваний прибуток кредитора.

2). Зворотна селекція, або кредитне раціонування.

Метод зворотної селекції полягає в тому, що відбираються не ризикованіші інвестиційні проекти (як при підвищенні відсоткової ставки), а навпаки, проекти з високою ймовірністю реалізації. У цьому випадку немає потреби в збільшенні відсоткової ставки.

Розглянемо модель кредитного раціонування детальніше. Введемо позначення:

K — кількість коштів, необхідна для реалізації середнього за масштабом інвестиційного проекту в аграрному секторі;

W — обсяг власних фінансових резервів. Здебільшого власних резервів не вистачає ($W < K$), тому суму коштів, якої недостатньо, планують позичити у банку;

$B = K - W$ — обсяг позики;

r — річна відсоткова кредитна ставка (термін кредитування — 1 рік);

$B(1 + r)$ — обсяг коштів, необхідних для повернення кредиту.

Усі проекти мають однаковий очікуваний прибуток R . З ймовірністю p_i прибуток дорівнює R_i^s (випадок вдалої реалізації), та з ймовірністю $1 - p_i$ прибуток дорівнює R_i^f (випадок невдалої реалізації, який не виключає можливість отримати нульовий прибуток). Оскільки очікуваний прибуток R , то виконується умова:

$$R = p_i \times R_i^s + (1 - p_i) \times R_i^f, \quad (1)$$

де $i = 1, 2, \dots, n$ — кількість інвестиційних проектів, які реалізуються.

Звичайно, що у випадку вдалої реалізації проекту прибутку достатньо для покриття кредиту, але у випадку невдалої реалізації — недостатньо, тому виконується така умова:

$$R_i^s > B(1 + r) > R_i^f. \quad (2)$$

Асиметрія інформації щодо реалізації інвестиційних проектів в аграрному секторі виникає через те, що позичальник знає ймовірність реалізації інвестиційного проекту, а кредитор — ні. Оскільки нині інформація щодо ймовірності реалізації інвестиційних проектів вкрай обмежена, кредитор не може самотужки відсортувати проекти з низькою ймовірністю реалізації. Тому спостерігається тенденція до фінансування позичальників, які згодні сплачувати достатньо високі відсотко-

Таблиця 3. Характеристики адекватності моделей							
Модель	β	$\Delta\beta$	R^2	F	δ	DW	P
$y = \beta_0 + \beta x$	10.2	1.2	0.912	72.4	1.4	1.24	0.0001
$y = x^\beta$	0.72	0.13	0.783	32.3	0.63	2.28	0.0003

Примітка. У таблиці використано такі позначення:

β — оцінка регресійних коефіцієнтів; $\Delta\beta$ — похибка оцінки регресійного коефіцієнта; R^2 — коефіцієнт детермінації; F — критерій Фішера; δ — стандартна похибка; DW — критерій Дарбіна-Уотсона; P — рівень значущості.

ві ставки. При виборі цієї стратегії кредитор не може раціоналізувати кредитування шляхом дискримінації більш ризикованих інвестиційних проектів.

Якщо позичальник і кредитор нейтральні до ризику, це означає, що замість функції корисності від очікуваних прибутків можна безпосередньо використовувати сам прибуток. Очікуваний прибуток інвестора становитиме:

$$E(\pi_i) = p_i \times (R_i^S - (1+r) \times B). \quad (3)$$

Очікувані надходження до банку дорівнюватимуть:

$$E(\pi_b) = (1+r) \times B \times \int_0^p p_i \times g(p_i) \times dp_i + \int_0^p R_i^f \times (1-p_i) \times g(p_i) \times dp_i, \quad (4)$$

де p — верхня межа ймовірності реалізації інвестиційного проекту;

$g(p_i)$ — щільність ймовірності реалізації проектів.

Розглянемо поведінку інвестора-позичальника. Головним фактором, що впливає на вибір стратегії, є ймовірність успіху. Розрахуємо, як впливає цей фактор на очікуваний прибуток інвестора (3). Виконаємо заміну з формули (1):

$p_i \times R_i^S = R - (1-p_i) \times R_i^f$
та підставимо до формули для очікуваного прибутку інвестора (3):

$$E(\pi_i) = R - R_i^f - p_i((1+r) \times B - R_i^f). \quad (5)$$

На підставі формули (2) зрозуміло, що вираз у круглих дужках (5) є величиною додатною, тому зростання ймовірності успіху призведе до зменшення очікуваного прибутку інвестора. Схильний до ризику інвестор (він обирає проекти з незначною ймовірністю реалізації та значними прибутками) згоден сплачувати за отриманий кредит більше.

Припустимо, що існує альтернативний та безризиковий варіант розміщення активів з прибутковістю r . Оскільки власні резерви інвестора дорівнюють W , він запозичатиме кошти тільки у випадку, якщо:

$$E(\pi_i) \geq (1+r)W. \quad (6)$$

Оскільки для формули (5) є обмеження з нижньої межі, то зростання відсоткової ставки повинно зменшувати ймовірність реалізації проекту, а це означає, що $dp/dr < 0$, тобто ймовірність реалізації маргінального проекту пропорційно зменшується зі зростанням відсоткової ставки.

Розглянемо питання впливу зростання відсоткової ставки на очікувану прибутковість кредитора. Знайдемо похідну за r від формули (4):

$$\frac{d(E(\pi_b))}{dr} = B \int_0^p p_i \times g(p_i) \times dp_i + \frac{dp}{dr} \times ((1+r)B \times p \times g(p) + R^f(1-p)g(p)). \quad (7)$$

Перший доданок у правій частині формули відповідає повернутим коштам відповідно до кредитного договору, другий член відображає погіршення якості пулу позичальників зі зростанням відсоткової ставки. За незначних відсоткових ставок переважає перший доданок, при зростанні ставки переважає другий доданок і вираз (7) стає від'ємним, а це означає, що існує кредитна ставка, яка максимізує прибуток банківської системи, за якої виконується умова першого порядку:

$$\left(\frac{d(E(\pi_b))}{dr} \right)_{r=r^*} = 0. \quad (8)$$

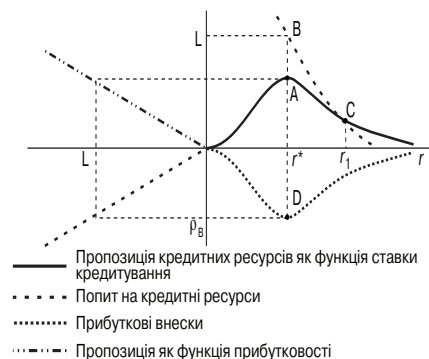
У четвертому квадранті графіка 2 наведено залежність між ставкою кредитування і очікуваним показником повернення до банку, що визначається за формулою $\rho_b = E(\pi_b)/B$. У третьому квадранті наведено співвідношення між пропозицією та показником повернення (звичайно, це є функція зростання від цього показника). Дана пропозиція за допомогою бісектриси другого квадранта трансформується в залежність від відсоткової ставки (перший квадрант), тобто пропозиція є одномодалною кривою з екстремумом відповідно до формули (8) у точці $r = r^*$.

У першому квадранті також показано криву попиту на кредити — 2, це спадна крива. Попит визначається як:

$$D = B \int_0^p g(p_i) \times dp_i. \quad (9)$$

Спадна динаміка кривої визначається за рахунок того, що верхня межа інтегрування є спадною функцією від ставки кредитування, тобто зростання

Графік 2. Пропозиція та попит на кредитні ресурси у випадку прямої (зростання ставки кредитування) та зворотної селекції

відсоткової ставки спричиняє зняття з розгляду значної частки потенційних позичальників. У точці C є рівновага між попитом і пропозицією у першому випадку, коли регулюючий фактор — ставка кредитування. Прибуток банківської системи, а також обсяг наданих кредитів у цій точці не є максимальними. В точці A не виконується умова рівноваги, тому що обсяг наданих кредитів суттєво менший, ніж попит за кредитної ставки $r = r^*$, тому можна вважати, що в цьому випадку здійснюється кредитне раціонування.

Вважається, що інвестування в аграрний сектор має більший ступінь ризику, ніж в інші галузі економіки. Тому банківська система, щоб компенсувати можливі втрати внаслідок неповернення кредитів, здебільшого встановлює вищі відсоткові ставки для підприємств аграрного сектору. Таким чином відбувається сортування клієнтів та інвестпроектів, причому залишаються ризикованіші. Це є результатом асиметрії інформації між кредитором та інвестором.

Побудована модель свідчить про те, що внаслідок такої асиметрії рівень кредитування аграрного сектору і прибутки банківської системи значно менші, ніж у випадку, якщо застосовується кредитне раціонування, тобто сортування клієнтів здійснюється не за рахунок підвищення ставки, а завдяки існуванню об'єктивної інформації щодо можливих ризиків і прибутків окремих галузей аграрного сектору. Формально механізм здешевлення кредитів не впливає на фільтрацію позичальників, тому що вони звертаються до конкурсної комісії за дотаціями на здешевлення кредитів уже після їх отримання [13]. Проте враховуючи складність оформлення документації, яка подається до конкурсної комісії (загалом 11 документів), позичальник, який звертається до банківської установи, вже має уявлення щодо дії механізму здешевлення кредитів.

ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА ПРИЙНЯТТЯ ЕФЕКТИВНИХ РІШЕНЬ КРЕДИТОРОМ

Як зазначено вище, з 2004 року спостерігається стабільна тенденція щодо зменшення повернення кредитів, наданих аграрному сектору. Оскільки попит на кредити з боку аграрного сектору суттєво перевищує пропозицію, це свідчить, що класичні методи добору позичальників є недовисконаними, а головним механізмом їх

дії є фільтрування позичальників шляхом підвищення відсоткової ставки. Інший варіант фільтрації позичальників (зворотна селекція) може реалізуватися тільки за умови наявності інформації щодо ступеня ризику інвестувань в аграрний сектор.

Наявність, вчасність та об'єктивність інформації є передумовою правильних розрахунків та їх інтерпретації, вироблення висновків та рекомендацій як у цілому (доцільність кредитування аграрної галузі), так і для кожного окремого кредитного випадку. Тобто на рівні банківської установи має бути виконано об'єктивний аналіз оцінки ступеня ризику того чи іншого інвестиційного проекту. Зважаючи на суттєві витрати, які необхідні для створення бази даних усіх діючих підприємств аграрного сектору, навряд чи це зможе здійснити один банк. Крім того, навіть за появи в окремій фінансовій установі аналітичного центру з оцінювання ризиків кредитування аграрного сектору, його послуги будуть недоступні іншим банкам.

Основою для отримання адекватних результатів аналізу є надходження достовірних і актуальних вхідних даних. Оскільки мова йде не про разовий аналіз, а про системну динаміку в різних площинах та прогнозування, пріоритетним є не просто забезпечення аналітиків якісною інформацією, а створення постійно діючої системи надходження даних від виробників. Така система в національному масштабі потребує, з одного боку, централізації обробки інформації, а з другого — створення умов для розподілу і делегування прав подання електронних даних на низовому рівні. Для прийняття рішень на урядовому рівні (наприклад, щодо змін обсягів бюджетних коштів на здешевлення кредитів) необхідна повноцінна інформаційно-аналітична система надходження та оброблення інформації про стан, ризики та перспективи розвитку аграрного сектору в цілому (наприклад, цікавим є факт, що зменшення обсягів кредитування в 6 разів у 2009 році порівняно з 2008 роком не призвело до суттєвого зменшення обсягів аграрного виробництва).

Офіційно економічно-статистичні дані можна отримати з кількох груп джерел інформації: бази даних (БД) сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, дані вибіркового обстеження домогосподарств, БД вибіркового обстеження особистих селянських господарств, загальні

статистичні збірники. Їх зведення з метою повноцінного оброблення є не тривіальним завданням. Звітні дані, які збираються різними державними органами у сільськогосподарських виробників та подаються у відомчій літературі, не дають змоги вирішити цю проблему. Нині основним джерелом інформації щодо ризиків інвестування в аграрний сектор є дані Держкомстату, які дають надзвичайно узагальнену (на рівні району) інформаційну базу розвитку аграрного сектору.

Крім спеціалізованих форм (щодо тваринництва, рослинництва, бухгалтерської та податкової звітності, посівних площ тощо), заповнюються узагальнені форми, наприклад, “Ф-50-сг — Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за [відповідний] рік” тощо. На жаль, великий спектр видів господарських суб'єктів в аграрному секторі (від домашніх господарств до великих агрохолдингів) зумовлює надзвичайно велику вартість отримання повного масиву даних щодо всіх агрогосподарств України. Тому узагальнені статистичні дані щодо дрібних господарств отримують здебільшого на основі обробки вибірки. Дані від великих виробників можна вважати достовірними. Крім того, як правило, ці підприємства є експортерами аграрної продукції, тому дані щодо їх виробничої діяльності та ступені ризику є в статистичній звітності. Специфіка розподілу видів суб'єктів агропромислового виробництва, проблеми отримання повної і достовірної звітної інформації нижнього рівня та велика частка виробництва окремих видів продукції АС найдрібнішими виробниками (наприклад, виробництво молока у домашніх господарствах) зумовлює велику похибку та негативно впливає на якість результатів автоматизованого аналізу, вироблення рекомендацій і, як наслідок, — на прийняття рішень.

Створення єдиної інформаційно-аналітичної системи (ІАС) АПК з використанням віддаленого доступу до даних і програмних модулів є необхідною умовою для забезпечення оперативності подання й оброблення інформації. Достовірність і повнота низової звітності може бути забезпечена лише у випадку зацікавлення самих виробників у поданні її статистичним управлінням. На наш погляд, організація збору такої інформації може ефективно доповнювати діяльність консультативних (дорадчих) служб у регіонах на низовому рівні, забезпечу-

ючи двосторонній рух інформації в системі “виробник — інформаційна (дорадча/статистична) служба”.

Механізмом упровадження ІАС та загалом вирішення проблеми забезпечення ефективності збору й оброблення вхідних даних АС є створення спеціалізованого інформаційно-аналітичного центру АПК. Враховуючи його загальнодержавне значення, функціонування центру має бути забезпечене на рівні Кабінету Міністрів України або Мінагрополітики. Споживачами інформаційних послуг ІАС мають бути насамперед органи державної влади і профільні управління різного рівня, а також суб'єкти господарювання та інші учасники ринку АПК.

Якщо для забезпечення безперервності висхідних потоків даних можна використати районні державні адміністрації, то для аналітичного оброблення даних і прогнозування варто залучати великі наукові центри та університети відповідного профілю. Таким чином система буде цілісною і забезпечить ефективність інформаційної складової прийняття рішень.

ВИСНОВКИ

З позиції банківської системи кредитування аграрного сектору вважається найризикованішим, тому за перших ознак кризових явищ насамперед зменшуються обсяги його кредитування.

Фільтрування ненадійних позичальників здійснюється банківським сектором шляхом підвищення відсоткової ставки, тому кредитування аграрного сектору здебільшого відбувається за вищими ставками, ніж для інших секторів економіки.

Унаслідок високих ставок доміантним у визначенні обсягів кредитування аграрного сектору є механізм здешевлення кредитів, тому значною мірою ці обсяги залежать від сум бюджетних коштів, що виділені на здешевлення кредитів. Статистичні дані останніх років свідчать про суттєву втрату ефективності цього механізму. Звідси випливає, що нестабільність кредитування визначається не тільки нестабільністю бюджетного фінансування.

Чинний механізм “відсоткової” фільтрації позичальників спричиняє відбір інвестиційних проектів з високим ступенем ризику, тоді як механізм зворотної селекції важко реалізувати внаслідок асиметрії інтересів між позичальниками (аграрним сектором) і кредиторами (банківською системою).

Способи поліпшення ситуації полягають у створенні централізованої інформаційно-аналітичної системи, в якій будуть однаково зацікавлені державні структури та суб'єкти аграрного сектору (оскільки на умови кредитування впливатиме оцінка ризиків, зроблена на підставі інформації, поданої для аналізу системи), а також банки. Це дасть змогу поживати і стабілізувати кредитний ринок України, зокрема, у напрямі кредитування суб'єктів агропромислового виробництва, що важливо для гарантування продовольчої безпеки країни.

Подальші дослідження повинні вирішити питання оптимізації та стабілізації взаємовідносин між банківською системою, аграрним сектором та державою. На наш погляд, необхідно стабілізувати рівень безпосередньої державної підтримки аграрного сектору з урахуванням її ефективності й вартості для платників податків.

Література

1. Калетнік Г.М., Пришляк Н.В. Державна фінансова підтримка сільськогос-

подарських товаровиробників // *Економіка АПК*. — 2010. — № 8. — С. 52–55.

2. Некран А.В. Роль кредиту в прискоренні процесу нагромадження капіталу в сільському господарстві // *Економіка АПК*. — 2010. — № 11. — С. 74–80.

3. Скрипник А.В., Зінчук Т.Ю. Експортна складова розвитку аграрного сектору та продовольча безпека // *Економіка АПК*. — 2010. — № 6. — С. 73–80.

4. Іщенко Г. Міністр агрополітики Микола Присяжнюк: Україна може наростити валове агропромислове виробництво до 300–350 млрд. грн. // *Урядовий кур'єр*. — 2010. — № 98. — 2 червня.

5. Міщенко В.І. Особливості посткризового реформування фінансового сектору України // *Фінанси України*. — 2010. — № 10. — С. 3–14.

6. Танклевська Н.С. Фінансова політика сталого розвитку аграрних підприємств України: теорія, методологія, практика: Монографія // Херсон: Айлант. — 2010. — С. 121–125.

7. Калашнікова Т.В. Стан і тенденції розвитку кредитного забезпечення аграрної галузі України // *Фінанси України*. — 2010. — № 10. — С. 29–37.

8. Blanchard O., Fischer S. *Lectures on Macroeconomics*. Cambridge, MA: MIT Press, 1989. — pp. 478–501.

9. Board of Governors of the Federal Reserve System. *Agricultural Finance Databook / Federal Reserve Statistical Release E.15 (125)*. 2010, Q2. P. 1–2 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.federalreserve.gov/releases/e15/current/pdf/databook.pdf>.

10. Скрипник А., Марченко С. Основні аспекти і параметри оцінки ймовірності дефолту України в умовах фінансової кризи // *Вісник Національного банку України*. — 2009. — № 3. — С. 10–19.

11. Board of Governors of the Federal Reserve System. *Agricultural Finance Databook / Federal Reserve Statistical Release E.15 (125)*. 2010, Q2. P. 4–5 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.federalreserve.gov/releases/e15/current/pdf/databook.pdf>.

12. Stiglitz J., Weiss A. Credit rationing in markets with imperfect information // *American Economic Review*. — 1981. — v. 71(3). — pp. 393–410.

13. “Про затвердження Порядку використання у 2009–2013 роках бюджетних коштів, що спрямовуються на підтримку підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів”: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.2009 р. № 153.

Банкноти України/

Про випуск пам'ятних банкнот з нагоди 20-ї річниці створення Національного банку України

З нагоди 20-ї річниці створення Національного банку України Постановою Правління Національного банку України від 21.09.2011 р. № 342 “Про випуск пам'ятних банкнот з нагоди 20-ї річниці створення Національного банку України” з 5 жовтня 2011 року введено в обіг пам'ятні банкноти номіналом 50 гривень зразка 2004 року.

На лицьовому боці банкнот спеціальною фарбою надруковано напис **НБУ / 20 / РОКІВ**. Під час розглядання банкноти під різними кутами зору колір напису змінюється із золотистого на зелений.

Для нумерування банкнот використано серію НБ з номерами 0000001 – 0001000.

Пам'ятні банкноти номіналом 50 гривень зразка 2004 року є законним платіжним засобом на території України й обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю всіма фізичними та юридичними особами на всій території України до всіх видів платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів і функціонують в обігу разом з банкнотами номіналом 50 гривень зразка 2004 року попередніх років випуску.

БАНКНОТА НОМІНАЛОМ 50 ГРИВЕНЬ

Лицьовий бік

Зворотний бік

Монети України/

Про введення в обіг пам'ятної монети “Михайло Янгель”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні особистості України”, 7 жовтня 2011 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 5 гривень, присвячену Михайлу Кузьмичу Янгелю — видатному вченому-механіку, конструктору ракетно-космічної техніки, засновникові науково-конструкторської школи ракетобудування.

Під керівництвом Михайла Янгеля розроблено та створено ракети на висококиплячих компонентах палива, три покоління стратегічних ракетних комплексів, ракети-носії серій “Космос”, “Інтеркосмос”, “Циклон” тощо.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15.55 г, діаметр — 33.0 мм, тираж — 5 000 штук. Гурт монети гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **15.55**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі розміщено: вгорі малий Державний герб України та напис півколом **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, стилізовану композицію, що відображає зліт першої ракети-носія “Космос” та перший супутник, розроблені Особливим конструкторським бюро (нині — КБ “Південне”), праворуч — номінал та рік карбування монети **5 / ГРИВЕНЬ / 2011**.

На реверсі зображено портрет Михайла Янгеля, ліворуч вказано роки життя — **1911 / 1971**, праворуч розміщено напис — **МИХАЙЛО / ЯНГЕЛЬ**.

Художник — Микола Кочубей.

Скульптори — Володимир Дем'яненко, Володимир Атаманчук.

Пам'ятна монета номіналом 5 гривень “Михайло Янгель” є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Чайка Дніпрова”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні особистості України”, 25 жовтня 2011 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 5 гривень, присвячену 150-річчю від дня народження української письменниці Дніпрової Чайки (Людмили Олексіївни Василевської), яка написала чимало оповідань і віршів, створила лібрето багатьох дитячих опер, у тому числі “Коза-дереза”, “Пан Коцький”, “Зима і весна” М. Лисенка.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15.55 г, діаметр — 33.0 мм, тираж — 5 000 штук. Гурт монети гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **15.55**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі розміщено: вгорі малий Державний герб України та напис півколом **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**,

стилізовану композицію, що символізує творчість Дніпрової Чайки, — дівчина біля моря, внизу — номінал та рік карбування монети **П'ЯТЬ ГРИВЕНЬ / 2011**.

На реверсі на дзеркальному тлі зображено портрет письменниці та розміщено написи: **ЛЮДМИЛА ВАСИЛЕВСЬКА** (ліворуч півколом), під портретом — **ДНІПРОВА / ЧАЙКА** та роки життя **1861 / 1927**, праворуч на матовому тлі — рядки поезії Дніпрової Чайки “Зірка” — “...Тої зірки, / того світу / Повік не забуду!”, під якими — стилізована чайка.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук.

Скульптори — Анатолій Дем'яненко, Святослав Іваненко.

Пам'ятна монета номіналом 5 гривень є дійсним платіжним засобом України й обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Іпотека/

Олександр Берегуľa

Головний економіст відділу реорганізації банків
департаменту реєстрації, ліцензування
та реорганізації банків
Національного банку України,
кандидат економічних наук

Можливості вирішення проблем розвитку іпотечного кредитування в Україні

Іпотечна криза в Сполучених Штатах Америки, яка спровокувала останню світову фінансово-економічну кризу, виявила основні недоліки іпотечних ринків у різних країнах. Парадоксально, але факт: через слабкий розвиток фондового ринку Україна не зазнала значних втрат на іпотечному ринку, оскільки його обсяги порівняно з ринками економічно розвинутих країн малі.

Нині перед українськими фахівцями банківської справи постало актуальне завдання – врахувавши уроки кризи, розробити стратегію діяльності банківських установ. Автор розглядає основні аспекти цієї проблеми.

Іпотечне кредитування перебуває в безпосередньому зв'язку і залежності від ресурсного потенціалу економіки. Іпотечний ринок в Україні формується на основі дворівневої, так званої американської, іпотечної моделі, в основі якої спеціально організований вторинний ринок іпотечних цінних паперів, забезпечених заставою на нерухомість. Вторинний ринок іпотечних цінних паперів в Україні нині в зародковому стані. До речі, нерозвинутість цього ринку мала як негативні, так і позитивні наслідки, оскільки вплив на Україну світової іпотечної кризи виявився меншим. До того ж з'явилася можливість урахувати уроки кризи, яка висвітлила переваги і недоліки поширених нині іпотечних моделей.

Ресурсним забезпеченням іпотечного ринку за дворівневої моделі є: власний капітал депозитних корпорацій (банків), залучені ними від клієнтів кошти, що знаходяться на строкових рахунках у депозитних корпораціях, позикові кошти у формі міжбанківських та міжнародних кредитів. Основою для формування джерел ресурсів іпотечного ринку є інвестиційні кошти, які мають довгострокову природу. Тобто кошти, які їх власник

може вивільнити на термін, не менший, ніж три роки. Такий підхід стимулює населення до заощаджень.

На жаль, усі ці джерела на вітчизняному банківському ринку досить обмежені. Так, за станом на 01.07.2011 р. кредитні вкладення банків України становлять 789.5 млрд. грн., власний капітал банків – 147.8 млрд. грн., кошти на рахунках юридичних осіб – 197.7 млрд. грн., кошти фізичних осіб – 216.3 млрд. грн. У сумі ці ресурси (561.8 млрд. грн.) становлять лише 71% від обсягу кредитного портфеля. Але для точнішого уявлення потрібно зробити корекцію зазначеної суми хоча б на обсяг вкладень банків в основні засоби (37.6 млрд. грн.), яка знижує показник до 66%. Таким чи-

ном, майже без врахування вкладень у цінні папери та інші активи банків доходимо висновку, що внутрішні ресурси на банківському ринку порівняно зі сформованим кредитним портфелем обмежені [5].

Стосовно позикових коштів на міжнародному ринку слід зауважити, що це джерело для вітчизняної банківської мережі в останні роки стало доволі суттєвим і становить у зобов'язаннях банків близько 25% (див. таблицю). Однак в умовах сучасного світового банківського ринку і це джерело стало дуже обмеженим. Не маючи змоги реструктуризувати чи пролонгувати більшість залучених коштів, банки змушені їх повертати.

Підходи до розвитку іпотечного

Динаміка банківських коштів у зобов'язаннях банків України

Показник	На 01.01.2011 р.	На 01.04.2011 р.	На 01.07.2011 р.
Зобов'язання банків України, всього, млрд. грн.	804.4	856.6	872.0
Кошти банків у структурі зобов'язань банків України, млрд. грн.	249.5	247.8	236.8
Частка у зобов'язаннях, %	31.0	28.9	27.2
Довідково: кошти розміщені в банках, млрд. грн.	38.5	43.3	43.6
Довідково: зобов'язання банків перед нерезидентами, млрд. грн.	197.7	214.3	202.8
Частка у зобов'язаннях, %	24.6	25.0	23.3

Джерело: складено автором.

ринку держави на найближчі роки слід будувати на засадах залучення коштів інвесторів передусім на внутрішньому ринку в межах наявних механізмів як вторинного іпотечного ринку, так і заощаджувальних програм депозитних корпорацій та інших фінансових інституцій. З огляду на це можна прогнозувати, що в країні використовуватиметься не лише американська, а й інші моделі іпотечного кредитування. Проте майже всі вони припускають залучення ресурсів інвесторів через різноманітні інвестиційні та заощаджувальні фонди. Першочергова проблема, яку треба вирішувати, — це підвищення рівня гарантування таких інвестицій. Адже засвоївши уроки останньої іпотечної кризи, інвестори нині без стовідсоткової впевненості у своєчасному поверненні коштів інвестувати не будуть.

Наукові розробки вчених у напрямі забезпечення іпотечного ринку ресурсами свідчать, що ця проблема є дуже актуальною. Зупинимося на методі трансформації банківських ресурсів. На думку вчених, що пропонують метод трансформації [6, 7], він дає змогу поповнювати стабільні джерела ресурсів банків постійною частиною поточних пасивів і “основними” строковими депозитами, а також прогнозувати їх динаміку. Однак на практиці дана методика не забезпечує фактичного підвищення рівня ліквідності і надійності банків. Це зумовлено низкою причин:

- “основні” строкові депозити згідно із чинним законодавством є депозитами до запитання, а отже, вкладник у будь-який момент може їх відкликати;

- в умовах гострої банківської конкуренції та за відсутності законодавчих і нормативних обмежень рівня відсоткових ставок на грошовому ринку можлива елементарна “перекупка” клієнтів одного банку іншим за рахунок цінового чинника;

- прогнозування постійної частини поточних пасивів має спиратися на макроекономічні прогнози та визначеність напрямів економічного розвитку, які не завжди є. Принаймні в Україні ці категорії проблематичні.

Нині назріла потреба розробити концепцію насичення іпотечного ринку ресурсами. У ній треба визначити механізми стимулювання інвесторів щодо подовження строків, на які вони вкладають кошти на грошовому ринку, та передбачити прозорі й зрозумілі гарантії. До того ж доцільно, щоб Національний банк України да-

вав експертну оцінку джерелам ресурсів банків, передбачених їхніми стратегіями щодо виходу на іпотечний ринок. Якщо до таких стратегій у регулятора є зауваження, слід встановлювати граничний рівень нарощування цим банком іпотечного кредитного портфеля. Такий підхід дасть змогу підвищити стабільність банківської мережі та знизити рівень ризику ліквідності банків.

Безумовно, варто погодитися з міркуваннями О.Л.Гринько [7] щодо актуальних проблем діяльності Державної іпотечної установи, рефінансування іпотечних портфелів банків Національним банком України. Потрібно стимулювати населення до інвестицій. Для цього склалися необхідні умови: частка довгострокових депозитів у депозитних зобов'язаннях банків перед населенням за останні два роки зменшилася на 16.1 процентного пункту. Так, за станом на 01.01.2009 р. вона становила 55.7%, на 01.01.2010 р. — 27.4%, на 01.01.2011 р. — 39.6%. За станом на 01.06.2011 р. довгострокові депозити фізичних осіб дорівнювали 128.4 млрд. грн. (43.5%) [1, 2]. Така динаміка зростання довгострокових депозитів населення в банківській системі свідчить про наявність внутрішніх ресурсів, які можна трансформувати в довгострокові інвестиції шляхом створення пайових інвестиційних фондів. Але вони повинні адмініструватися не інвестиційними компаніями, а банками, за діяльністю яких здійснюється більш ретельний нагляд, що важливо для підтримки довіри з боку населення. На жаль, на законодавчому рівні в Україні ще не створено умов для розвитку цієї послуги на банківському ринку. Однак банки, які в перспективі не хочуть втратити частину своїх інвесторів — населення, мають докласти максимум зусиль для просування на ринку цієї послуги.

Акцентуємо увагу й на такому аспекті дворівневої моделі іпотечного ринку, як визначення рейтингу цінних паперів та цін на них. У цьому контексті слід виділити такі аспекти:

- відокремлення іпотечного покриття від інших активів емітента (цього можна досягти шляхом запровадження окремого їх обліку);

- підвищення рівня контролю за роботою емітентів (до цього контролю має долучатися Національний банк України, принаймні в частині іпотечного покриття облігацій, що емітуються. Участь НБУ в зазначеному контролі слід було б регламентува-

ти законодавчо, передбачивши, наприклад, проведення експертизи іпотечного пулу, що пропонується до продажу, або незалежного аудиту іпотечного покриття, який признає Національний банк України, тощо);

- виведення іпотечного покриття з процедури банкрутства емітента (це дасть змогу послабити негативні очікування інвесторів щодо дострокового погашення облігацій).

Іпотечний ринок завдяки великій кількості учасників є своєрідним дзеркалом, що відображає стан економіки. Прорахунки в організації іпотечного ринку набувають масштабних наслідків, і це підтвердила фінансова криза у США, яка перетворилася на світову. Розробляючи напрями розвитку іпотечного ринку в державі, слід враховувати як стан економіки та бюджету країни, так і причини світової кризи.

Іпотечне кредитування є системою, тож нехтування окремими чинниками та ризиками в одному її секторі справляють негативний вплив на всю систему. Всі учасники іпотечного ринку перебувають у безпосередньому зв'язку і залежності один від одного. Недооцінка навіть другорядного, на перший погляд, чинника може викликати масштабні проблеми. У цьому сенсі в Україні треба налагоджувати управління ризиками іпотечного ринку так, щоб доходи всіх його учасників були прогнозованими, залежали від рівня ризиків, які бере на себе кожен учасник, закладалися у ціну ресурсу для первинного ринку та обмежувалися певною маржею.

Схема цього процесу може бути такою: банк надає позичальнику кредит з оплатою 15%; інвестиційний фонд купує у банку іпотечний кредит з оплатою 10% й емітує іпотечні облігації з оплатою доходу 5%. Тобто всі учасники ринку мають дохід 5%, цей відсоток може бути знижено до 3-х чи 2-х залежно від пропозиції та попиту на сегментах іпотечного ринку або диференційовано між учасниками, однак він має бути визначеним на певний час і регульованим на рівні держави. Такий підхід дасть змогу уникати масштабних спекуляцій на ринку в умовах високої конкуренції; сприятиме збільшенню обсягів операцій не за рахунок цінового фактору, а за рахунок зниження учасниками ринку витрат і збільшення частки своєї маржі; допоможе вдосконалити ціноутворення на іпотечному ринку та сприятиме зниженню його ризиків, зокрема кредитного та процентного.

Стосовно ризиків, то передусім слід звернути увагу на валютний ризик — особливо актуальний нині для вітчизняного іпотечного ринку. Зокрема, має бути заборонено виражати ціни на нерухомість в іноземній валюті.

Банк як за своєю природою, так і через високий рівень конкуренції на ринку є динамічним інститутом, що має постійно розвиватися і підвищувати ефективність роботи. Конкурентна позиція банку на ринку підтримується на основі своєчасного вдосконалення фінансових інструментів, які є в його розпорядженні. Тому доцільно розглянути напрями та чинники, які банк повинен враховувати під час роботи на іпотечному сегменті кредитного ринку.

В Україні в умовах відсутності єдиної концепції розвитку іпотечного ринку та формування інвестиційних ресурсів банки просували свої інструменти на ринок на власний розсуд. Формувалися портфелі нестандартних іпотечних кредитів, що не мали під собою необхідного ресурсного забезпечення. Траплялися непоодинокі випадки, коли квартира, взята в заставу, не давала змоги банку реалізувати право заставотримача через те, що в ній, скажімо, мешкали неповнолітні діти. Така та інші подібні ситуації посилювали загрозу ліквідності й стабільності банку.

Назріла потреба розробки стратегії роботи кожного банку на іпотечному ринку. В цьому плані важливого значення набуває стандартизація іпотечних кредитів та структуризація ринку загалом. З одного боку, це впевнений крок до подальшого зміцнення стабільності банківської мережі, з другого — крок до підвищення конкурентоспроможності банків.

При розробці стратегії банку слід розглядати такі напрями:

- стан забезпечення ринку довгостроковими ресурсами;
- визначення рівня ризиків у розрізі суб'єктів ринку;
- забезпечення широкого доступу потенційних клієнтів до іпотечних кредитів.

Кожен із цих напрямів є складним механізмом взаємодії різних інститутів та потребує створення відповідної законодавчо-нормативної бази.

Ресурсний потенціал для іпотечного ринку потребує так званих довгих ресурсів — строком на 25–30 років. Депозити у вітчизняних банках на такі терміни не розміщуються. Реалії такі, що український банківський ринок є

співтовариством універсальних банків, які не володіють довгими ресурсами в істотних для іпотечного ринку обсягах. Тому нині про іпотечні або інвестиційні банки мова не йде, оскільки на внутрішньому ринку країни немає капіталів для створення таких банків, а обсяги іпотечного ринку незначні. Зрозуміло, що для забезпечення просування на ринку іпотечних кредитів, зміцнення конкурентних позицій банки мають створювати механізми формування стабільних ресурсів, достатніх для планованого обсягу іпотечного кредитного портфеля і сек'юритизації іпотечних активів.

Механізми рефінансування іпотечних кредитів ґрунтуються на формуванні портфелів стандартних іпотечних кредитів. Таким чином, вихід банку на іпотечний ринок кредитування повинен зумовлювати вибір моделі рефінансування іпотечних кредитів для поповнення власної ліквідності й застосування іпотечних стандартів.

Ще один важливий напрям при розробці стратегії — визначення рівня ризиків в іпотечному кредитуванні та заходів з їх мінімізації. На макроекономічному рівні банківські ризики на іпотечному ринку регулюються шляхом створення відповідної законодавчо-нормативної бази. Цю думку поділяє й О.Т.Євтух. Стосовно сучасного стану регулювання ризиків, то необхідно вдосконалювати законодавчу базу у сфері захисту прав кредиторів. Цього можна досягти шляхом спрощення процедур реалізації майна, взятого в заставу за кредитом.

Оскільки іпотечний ринок будується на основі нерухомості, то теоретично саме вона є ознакою іпотечного кредиту. Цей чинник концентрує увагу учасників ринку на аналізі існуючих інститутів, які працюють із нерухомістю, методик її оцінювання та рестрації. Зауважимо, що критерій здатності або можливості клієнта гарантувати майбутні потоки грошових коштів за одержаним іпотечним кредитом винесено за рамки теоретичного визначення іпотечного кредиту. Проте на практиці недооцінка саме цього чинника призводить до системних криз світового масштабу. Зниження рівня добробуту населення, яке може бути зумовлене макроекономічними причинами, призводить до збоїв у процесі обслуговування клієнтами одержаних іпотечних кредитів. Як наслідок, знижуються попит і ціни на нерухомість, що призводить до фактичної втрати банками вартості забезпечення за наданими креди-

тами, що стали проблемними. У зв'язку з цим справедливо постає питання: чи не час змінити теоретичні підходи до визначення іпотечного ринку? На нашу думку, в теорії іпотечного кредитування доцільно виокремити житловий іпотечний кредит.

Житловий іпотечний кредит — це кредит, який надається банком під заставу нерухомості на умовах участі позичальника в придбанні цієї нерухомості власними коштами та визначеності механізмів його подальшого рефінансування. Такий підхід дасть змогу зробити іпотечні стандарти особливою умовою іпотечного кредитування.

Зниження рівня ризиків іпотечного кредитування завдяки гарантуванню іпотечних кредитів дає змогу певною мірою зменшити банківські ризики загалом. У контексті роботи конкретної банківської установи необхідно акцентувати увагу на стані її власного ризик-менеджменту. На цьому наголошує й О.Л.Гринько [7, с. 155], яка доводить, що “забезпечення ефективності формування і вкладення ресурсів в іпотечне кредитування, збільшення прибуткових іпотечних операцій визначається рівнем банківського менеджменту і якістю маркетингових досліджень”. Розвиваючи цю думку, вважаємо, що основи управління ризиками при іпотечному кредитуванні мають закладатися на стадії формування інструментарію для роботи на ринку. Інструментарій ринку слід формувати в розрізі груп позичальників. Основні з них:

- позичальники зі стабільними джерелами доходів (які мають постійну роботу на підприємствах різних форм власності і видів економічної діяльності);
- позичальники — фізичні особи-підприємці;
- позичальники, які мають в особистій власності нерухомість та які скуповують нерухомість для спекулятивних операцій.

Для розробки інструментарію іпотечного ринку в банку варто створити групу експертів із числа фахівців кількох департаментів: організації продажу на роздрібному ринку, ризик-менеджменту, маркетингу. Як свідчить практика, формування інструментарію в департаменті організації роздрібного бізнесу, просування його на ринку силами фахівців департаменту продажу і моніторинг працюючого кредиту фахівцями ризик-менеджменту не дає змоги створити єдину систему відповідальності й цільових орієнтирів для забезпечення своєчасного повернення

наданого кредиту. Причина недосягнення єдності цілей криється в мотивації фахівців: перед одними стоїть завдання наростити обсяг іпотечного портфеля, перед іншими — забезпечити своєчасне отримання доходів за вже наданими кредитами і зменшити можливі збитки від операції.

Банкам необхідно вирішити проблему взаємозв'язку розроблених ними інструментів зі стандартами іпотечного кредитування. Нині в Україні діють у форматі рекомендацій Стандарти Національної іпотечної асоціації і Стандарти Державної іпотечної організації, які поширюються на кредити, що надаються за рахунок її ресурсів. Ці стандарти базуються на загальних принципах. Серед них:

- обсяг первинного внеску. Він розраховується як співвідношення вартості нерухомості, що купується за рахунок кредиту, і суми внеску позичальника та варіює в межах 20—50%;

- відношення суми кредиту до вартості забезпечення — 50—80%;

- коефіцієнт кредитоспроможності позичальника. Розраховується як відношення щомісячних обов'язкових платежів за кредитом до щомісячного доходу позичальника та варіює в межах 30—60%;

- коефіцієнт житлових витрат — це співвідношення щомісячних витрат на утримання нерухомості і щомісячного доходу — до 25%;

- коефіцієнт платоспроможності позичальника — відношення його сумарних витрат до його сумарних доходів за певний період, варіює в межах 50—65%;

- коефіцієнт доступності кредиту. Розраховується як співвідношення вартості нерухомості, що купується, та річного доходу позичальника і перебуває в межах 2—4%.

Для повнішого обліку всіх ринкових чинників і розширення кола потенційних клієнтів банки покликані забезпечити диференціацію стандартів у розрізі клієнтських груп.

Ще одна важлива проблема — забезпечення широкого доступу клієнтів до іпотечних кредитів. Вагомим чинником конкурентної позиції банку є ціна кредиту. Зниження її для позичальника дає змогу банку зміцнити свою позицію на ринку шляхом розширення пропозиції та забезпечення умов для ретельнішого добору клієнтів. Цього можна досягти завдяки зниженню маржі банку за іпотечними кредитами за рахунок здешевлення собівартості ресурсів.

Оскільки іпотечний банківський ринок зорієнтований на максимальне коло учасників та залежить від соціальних і макроекономічних чинників, а рівень платоспроможності і кредитоспроможності позичальників визначається станом економіки країни, то слід зауважити, що яким би різноманітним не був банківський інструментарій первинного іпотечного кредитування, без формування класу позичальників на основі підвищення рівня доходів населення, розширення доступності кредитів іпотечне кредитування ні в конкретному банку, ні в Україні не матиме належного розвитку.

Банкам як інститутам, зорієнтованим на отримання максимального прибутку від своєї діяльності, слід працювати над удосконаленням інструментарію іпотечного кредитування шляхом запровадження власних методик адаптації пропонованих кредитів до потреб різних соціальних груп населення. У зв'язку з цим поглиблення сегментації клієнтів, наприклад, усередині групи тих, хто працює, за розмірами річного доходу, складом сім'ї, наявністю непрацездатних членів сім'ї, наявністю приватної власності; всередині такої соціальної групи, як студенти за наявністю постійного доходу, періодичних трансфертів, поручителя, забезпечення дасть змогу підвищити ефективність пропонованого інструментарію, наблизити його до споживача, сформувати адекватний попит на іпотечні кредити і на цій основі наростити іпотечні активи.

Узагальнюючи викладене вище, значимо, що стратегія вдосконалення іпотечного кредитування в банку з метою підвищення його конкурентоспроможності на цьому сегменті ринку має передбачати такі напрями:

- визначення механізму рефінансування іпотечних кредитів на основі вивчення моделі розвитку іпотечного ринку в країні;

- формування інструментів іпотечного кредитування відповідно до вибраного механізму рефінансування кредитів у розрізі груп позичальників. З метою повнішого обліку всіх ринкових чинників і розширення кола потенційних клієнтів необхідно передбачити диференціацію стандартів іпотечного кредитування за категоріями позичальників. Ці заходи дадуть змогу на початковому рівні сформувати досить високий рівень управління ризиками;

- розробка процедур роботи з нерухомістю, взятою в заставу, на випа-

док виникнення необхідності реалізації свого права як заставодержателя;

- розробка макетів кредитних договорів, що враховують усі можливі ризики банку та передбачають їх мінімізацію;

- зниження вартості кредиту для позичальника. Це дає змогу банку зміцнити свою позицію на ринку шляхом розширення пропозиції й отримання підстав для ретельнішого добору клієнтів.

Отже, доходимо висновку, що розвиток іпотечного кредитування в країні слід розглядати у двох аспектах:

- державної підтримки розвитку іпотечного ринку, яка сприятиме створенню системи стандартизації ринку, рефінансування первинних кредиторів, страхування ризиків усіх учасників іпотечного ринку — від інвестора до позичальника;

- розробки банком власної стратегії роботи на іпотечному ринку, покликаної визначити джерела ресурсного забезпечення, привабливість іпотечних кредитів та поєднати управління ризиками, притаманними іпотечному кредитуванню на всіх етапах технологічного процесу: від розробки інструментарію до внесення остаточного платежу клієнтом за наданим кредитом.

□

Література

1. Зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб // *Бюлетень Національного банку України*. — 2009. — № 12.
2. Кредити та депозити домашніх господарств // *Бюлетень Національного банку України*. — 2010. — № 4.
3. Структура активів банків України за станом на 01.01.2011 р. (у розрізі банків) // *Вісник Національного банку України*. — 2011. — № 3. — С. 48—53.
4. Структура активів банків України за станом на 01.10.2010 р. (у розрізі банків) // *Вісник Національного банку України*. — 2010 — № 12. — С. 42—47.
5. Вожжов А. П. Процессы трансформации банковских ресурсов: Монография. — Севастополь: Изд-во СевНТУ. — 2006. — С. 339—341.
6. Вожжов А. Використання змінної частини поточних пасивів банків як інвестиційних ресурсів // *Вісник Національного банку України*. — 2003. — № 12. — С. 18—21.
7. Гринько Е. Л. Ресурсное обеспечение банковского ипотечного жилищного кредитования: Монография. — Севастополь: СевНТУ. — 2006. — С. 180—194.

Науковий форум/

Володимир Лепушинський

Начальник управління стратегії грошово-кредитної політики Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України, кандидат економічних наук

Зустріч нобелівських лауреатів з економіки в м. Ліндау: новий погляд на актуальні проблеми глобального розвитку

В 1951 році у повоєнній Європі, яка шукала шляхи до примирення та відновлення співпраці, було започатковано унікальну ініціативу: молоді вчені отримали можливість зустрітися з визнаними науковцями – нобелівськими лауреатами. Відтоді щороку 20–30 нобелівських лауреатів приймають запрошення відвідати м. Ліндау на озері Констанц у Німеччині, щоб зустрітися з 500–700 молодими вченими з усіх куточків світу, під час лекцій та дискусій передати їм цінний науковий досвід, налагодити діалог між представниками інтелектуальної еліти різних поколінь і культур.

Зустрічі проводяться за науковими дисциплінами, які Альфред Нобель назвав у своєму заповіті: фізика, хімія, фізіологія та медицина. З 2004 року відбуваються зустрічі і з економічної тематики. Хоча економічні науки не згадуються в заповіті Нобеля, такий приз його пам'яті було ініційовано у 1968 році центральним банком Швеції.

Учасником цьогорічної зустрічі з нобелівськими лауреатами з економіки, що відбулася в серпні у м. Ліндау, в числі молодих учених був і автор цієї статті. Його нотатки пропонуємо вашій увазі.

Загалом у зустрічі взяли участь 17 нобелівських лауреатів з економіки, близько 370 молодих економістів з 66 країн (переважно співробітники університетів та центральних банків), а також почесні гості (представники наукових кіл, державних органів, великих корпорацій ЄС) та журналісти.

Тематика зустрічі була доволі різномірною, оскільки у кожного лауреата власне коло дослідних інтересів. Лекції стосувалися питань: ринку праці, економічних криз, теорії ігор, причин бідності і соціальної нерівності, наслідків старіння населення в економічно розвинутих країнах.

Серед найцікавіших та найактуальніших були виступи таких видатних науковців, як Роберт Манделл, Джозеф Стігліц, Пітер Даймонд, Едмунд Фелпс, Джордж Акерлоф.

Роберт Манделл: світова економіка потребує стабільної глобальної валюти

Лекція Роберта Манделла (лауреат

Роберт Манделл.

Нобелівської премії з економіки 1999 року “за аналіз монетарної та фінансової політики за умов різних режимів обмінного курсу та аналіз оптимальних валютних зон”) викликала значний резонанс серед учасників зустрічі, оскільки

дещо суперечила попереднім розробкам ученого.

Згідно з теорією “оптимальних валютних зон”, за розробку якої Р.Манделл отримав Нобелівську премію, регіони (навіть у межах однієї держави), котрі мають різну специфіку економіки, повинні мати різні валюти або дуже мобільний ринок праці. Це дає змогу пом'якшити вплив негативних чинників на економіку регіону або завдяки відповідним коливанням курсу його валюти, або внаслідок переміщення робочої сили. Ці розробки лягли в основу обґрунту-

вання необхідності гнучкого курсоутворення.

Водночас лекція Р.Манделла в м. Ліндау була присвячена необхідності курсової стабілізації основних світових валют для забезпечення стійкого економічного зростання.

У лекції наголошувалося, що з розпадом Бреттон-Вудської валютної системи в 1971 році (за цією системою курси основних світових валют фіксувалися до долара США, який, у свою чергу, обмінювався на золото) кризи у світовій економіці стали значно частішими та масштабнішими, чого не було впродовж століть. Р.Манделл висловив переконання, що значні коливання курсів основних світових валют та відповідно ціна на сировинні товари вплинули або ж безпосередньо спричинили більшість масштабних криз, починаючи з 70-х років XX століття (нафтові кризи 70-х років, боргові кризи 80-х, азійські кризи 90-х та кризові явища в 2007–2009 роках).

Саме зі значними коливанням курсів долара та євро Р.Манделл по-

в'яже більшість негативних наслідків, що виникли після іпотечної кризи в США. Починаючи з 2008 року значні коливання курсу пари долар США/євро наражають на небезпеку фінансові системи у світовому масштабі, спричиняють значні коливання цін на сировинні ресурси, що ускладнює відновлення економіки. При цьому Р.Манделл зазначає, що *такі валютні коливання не мають фундаментальних причин*.

Він підтримує пропозиції президента Франції Н.Саркозі щодо необхідності поліпшення керованості міжнародної валютної системи для уникнення проблем, пов'язаних із нестабільністю курсів валют і цін на сировинні ресурси.

З цією метою Р.Манделл пропонує *взаємно стабілізувати валютні курси євро та долара США* (наприклад, на початковому етапі — на рівні 1.2–1.4 долара за 1 євро з поступовим звуженням коридору), для чого Європейському центральному банку та Федеральній резервній системі США потрібно буде проводити скоординовану грошово-кредитну політику. Завдяки цьому економіки країн єврозони та США, які разом становлять понад 40% світової економіки, уникнуть негативного впливу взаємних коливань курсів валют.

У перспективі до цього механізму стабілізації, на його думку, приєднається китайський юань, і утвориться триада долар-євро-юань. Більшість країн з меншими економіками отримають у такому разі стабільний "якір" для прив'язки своїх валют. Така структура стабілізації валютних курсів, на переконання Р.Манделла, може стати опорою для глобальної валюти, в яку згодом буде включено всі валюти країн-членів МВФ.

Джозеф Стігліц: необхідна ревізія підходів до проведення економічної політики

Джозеф Стігліц.

Джозеф Стігліц (лауреат Нобелівської премії з економіки 2001 року "за аналіз ринків з несиметричною інформацією") у своїй лекції порушив цілу низку проблемних питань глобального економічного розвитку. При цьому його

позиція щодо багатьох з них відрізняється від загальноприйнятих уявлень, але водночас достатньо ним обґрунтовується.

Насамперед Дж. Стігліц критично висловився стосовно практики встановлення цілей діяльності центральних банків та макроекономічних моделей, які ними застосовуються. Науковець переконаний, що в передкризовий період політика центральних банків економічно розвинутих країн була неадекватною. Центральні банки зосереджувалися переважно на забезпеченні цінової стабільності, оскільки стандартні макроекономічні моделі ґрунтуються на припущенні, що низька інфляція необхідна та майже самодостатня умова для економічного зростання. При цьому, з огляду на збільшення обсягів інвестицій та підвищення продуктивності праці в розвинутих економіках, підтримувати низький рівень інфляції було нескладно. Водночас центральні банки повністю ігнорували появу "бульбашок" на ринках активів (як на ринках сировини, так і фінансових), оскільки вважалося, що їх виникнення є зовнішнім, незалежним від політики чинником, до якого центральні банки не мають відношення. Зрештою це призвело до непродуктивного розміщення ресурсів в економіці (наприклад, спорудження будинків у США, в яких нікому жити) та кризових явищ.

Також Дж. Стігліц зазначив, що макроекономічні моделі, які використовуються центральними банками для розробки грошово-кредитної політики, не є адекватними, оскільки не змогли передбачити настання кризи. Такі моделі не враховують жодної змінної, яка характеризувала б банківський кредит, а тому не в змозі виявити ризики, пов'язані з чинниками банківського сектору. Крім того, такі моделі будуються на основі статистичних даних за останні десятиріччя. Оскільки ж структура економіки суттєво змінилася за останні роки, прогнози розрахунки, що базуються на цих моделях не відповідають поточній ситуації.

Розглядаючи причини останньої світової економічної кризи, Дж. Стігліц вважає, що однією з її основних передумов, так само як і Великої депресії, були суттєві структурні зміни в економіці США. Так, на його думку, Велика депресія 1930-х років була, серед іншого, спричинена технологічним проривом у сільському господарстві, завдяки чому підвищилася про-

дуктивність праці в цій галузі і робоча сила в попередніх обсягах стала зайвою. Остання економічна криза в США має подібну структурну причину: постійне збільшення обсягів інвестицій у промисловість призвело до значного поліпшення продуктивності та, відповідно, вивільнення робочої сили. Отже, вирішення проблем безробіття в США не пов'язане з монетарною та фіскальною політикою і полягає у підвищенні мобільності на ринку праці. Зокрема, шляхом стимулювання підприємницької ініціативи. За словами Дж. Стігліца, для подолання кризи робоча сила має "тікати з вмираючих секторів економіки".

Пітер Даймонд.

У цьому контексті також варто навести й позицію іншого нобелівського лауреата **Пітера Даймонда** (лауреат Нобелівської премії з економіки 2010 року "за дослідження ринків з пошуковими перешкодами"), який зазначив, що центральні банки

при прийнятті монетарних рішень не приділяють достатньої уваги структурі ринку праці. А саме: в США кількість безробітних не зменшується зі збільшенням числа вакансій, оскільки пропозиція і попит на робочу силу не збігаються за параметрами, а не за обсягами. Тобто безробітні з'являються в одних секторах економіки, а робочої сили потребують інші сектори. З огляду на це м'яка монетарна політика економічно розвинутих країн не призведе до зменшення безробіття. Натомість необхідні реформи на ринку праці.

Дж. Стігліц досить критично висловлювався стосовно зростання загального добробуту у світовому масштабі від запровадження *вільного міжнародного руху капіталу та вільної торгівлі*.

На його думку, режим вільної торгівлі зазвичай слугує інтересам більш розвинутої країни (в цьому контексті він згадував США) за рахунок менш розвинутих. Доходи малої економіки в умовах відсутності зовнішньоторговельних обмежень стають нестійкими.

Зокрема, це він пояснював на простому прикладі фермера, який вирощує яблука в країні з закритим ринком. Якщо рік неурожайний, то обсяг виторгу фермера не зміниться порів-

няно з урожайним роком, оскільки за дефіциту яблук зростає їх ціна. Водночас якщо економіка країни відкрита, то на ринку діє світова ціна на яблука, відповідно зростають і коливання доходу фермера.

Також у цьому контексті Дж. Стігліц згадував приклад Південної Кореї, якій у 1960-х роках Світовий банк та МВФ радили зосередити зусилля на вирощуванні рису. Якби Корея дослухалася цієї поради, вона залишилася б серед бідних країн, оскільки навіть ставши найпродуктивнішим виробником рису, отримувала б незначні доходи через домінування низьких цін на сільгоспировину впродовж другої половини XX сторіччя. Натомість Південна Корея запровадила обмеження на імпорт індустриальної продукції і розвивала власну промисловість, завдяки чому стала однією з найуспішніших індустриальних країн.

Науковець вважає, що для цілей власного розвитку країна може застосовувати обмеження на зовнішньоторговельні операції. Якщо це неможливо зробити шляхом запровадження тарифів (приміром, через зобов'язання перед СОТ), то це необхідно робити за рахунок курсових механізмів (за прикладом Китаю, який стимулює експорт завдяки недооціненню валютного курсу юаня).

Дж. Стігліц зауважував також, що існують суттєві ризики, пов'язані з вільним рухом капіталу між країнами, оскільки зростає взаємозалежність економік і кризові явища у фінансовому секторі однієї країни легко поширюються на інші.

Новими та цікавими були думки Дж. Стігліца щодо необхідності змін у міжнародній валютній системі та перспектив єдиної європейської валюти. Він зокрема зауважував, що використання долара США в ролі резервної валюти не дає світовій економіці стати на шлях відновлення.

У відповідь на поточну кризу чимало центральних банків збільшують свої міжнародні резерви, аби не допустити зростання курсу своїх валют і втрати кредитоспроможності, або для того, щоб створити своєрідну "подушку безпеки" для своїх економік. Водночас накопичення резервів призводить до подальшого поглиблення наслідків кризи, що відбувається з таких причин:

1) нагромадження активів у резервах веде до скорочення глобального попиту;

2) збільшення обсягів доларових резервів поглиблює сумніви у можливості США розрахуватися за своїми боргами, що негативно впливає на ринкові очікування;

3) для того, щоб інші країни могли нагромаджувати резерви, якась країна повинна мати дефіцит торговельного балансу. Таким "дефіцитом останньої інстанції" виступає економіка Сполучених Штатів. Водночас постійне зростання торговельного дефіциту в США ще більше поглиблює проблеми економіки цієї країни.

Таким чином, більшість глобальних проблем учений пов'язує з використанням долара США як основної резервної валюти.

Водночас Дж. Стігліц вважає, що євро не може взяти на себе роль основної резервної валюти, оскільки це призведе до зростання його курсу і, як наслідок, поглибить проблеми країн єврозони. Крім того, існування двох основних резервних валют (долара та євро) сприятиме нестабільності ринків, оскільки в разі змін в очікуваннях значні суми резервів постійно переводитимуться із євро в долари і навпаки.

Як член групи експертів ООН з питань реформування міжнародної валютної та фінансової системи Дж. Стігліц рекомендував відвести роль основної резервної валюти спеціальним правам запозичення. Така пропозиція блокується владою США, оскільки її впровадження означало б зростання ціни залучень за державним боргом США.

Щодо перспектив збереження єдиної європейської валюти, то Дж. Стігліц вважає, що заможнішим країнам єврозони (передусім Німеччині) варто заплатити за порятунок від боргів проблемних країн, оскільки втрати від розпаду зони євро будуть незрівнянно більшими. При цьому він зауважив, що заможні північні країни єврозони, зокрема Німеччина, в разі зникнення спільної валюти втратять значно більше, ніж проблемні південні країни. Якщо євро буде замінено національними грошовими одиницями, валюти північних країн Європи (Німеччини, Нідерландів) значно посиляться щодо валют південних країн (Греції, Іспанії), а це для перших з них може обернутися значними втратами в експортоорієнтованих галузях (передусім Німеччині).

Однак шлях до порятунку євро також нелегкий, оскільки потребує

утворення в межах єврозони фінансового союзу, що складно з політичної точки зору.

Едмунд Фелпс: повернення до засад капіталізму відкриває більший простір для ідей

Едмунд Фелпс (лауреат Нобелівської премії з економіки 2006 року "за аналіз міжчасового вибору в макроекономічній політиці") у своїй лекції наголошував, що економічна модель, яка нині існує в країнах Заходу, є фактично не капіталізмом, а корпоратизмом.

Едмунд Фелпс.

Корпоратизм, на його думку, — це такий прояв капіталізму, за якого держава може без обмежень втручатися в економіку в інтересах "зацікавлених кіл" та "соціальних партнерів". Це призводить до появи значної кількості монопольних об'єднань, банків, банкрутство яких може зруйнувати фінансову систему, а також породжує політичну корупцію. Корпоратизм дає змогу за певних обставин зосередити економічний розвиток на тих цілях, які ставлять перед собою правлячі кола. Водночас така система придушує підприємницьку ініціативу, не сприяє інноваціям та розвитку особистості, що позбавляє економіку динамізму.

Е. Фелпс наводив приклад Тунісу та Єгипту, в яких протести молоді були спричинені неможливістю почати власний бізнес, конкурувати за посади в компаніях. Розбіжність інтересів провідних корпорацій та населення у Тунісі, на думку Е. Фелпса, ілюструє такий приклад. Нині влада Тунісу разом з іноземними банками розпочинає інфраструктурні проекти у пустелі. Однак це не може зарадити протестам, оскільки молоді тунісці хочуть не тимчасової роботи на будівництві, а вимагають реалізації своїх підприємницьких та кар'єрних прагнень.

В Європі, на думку Е. Фелпса, корпоратизм проявляється в альянсах політиків і банкірів. Політики хочуть, щоб державні облігації вважались безризиковим активом для зниження ціни запозичень. Це повністю збігається з бажанням банків купувати такі облігації, які вважаються безризиковими, що дає змогу не нарошувати капітал під такі активи.

Водночас існує неявне зобов'язання банків підтримати уряд, якщо у нього виникнуть проблеми з обслуговуванням боргу. Такий альянс вигідний як політикам, так і банкам, однак призводить до економічних втрат для суспільства. Економічна система працювала б краще, якби кредитори зважали на ризик суверенного дефолту і встановлювали відсоткові ставки на відповідному рівні. Держава у такому разі не мала б штучних переваг над приватними позичальниками, а ціна залучень визначалася б репутацією позичальника. Крім того, уряд втратив би стимули до нарощування боргів.

Насамкінець Е.Фелпс зауважив, що вирішити проблеми безробіття у світовому масштабі можуть ініціативи малого та середнього бізнесу, які треба всіляко заохочувати.

Джордж Акерлоф: економіка та людська особистість

Джордж Акерлоф (лауреат Нобелівської премії з економіки 2001 року "за аналіз ринків з несиметричною інформацією") присвятив свою лекцію необхідності поєднання економічної науки та соціології. Нині економічна наука спирається на припущення, що економічні агенти діють раціо-

Джордж Акерлоф.

ки зору для індивіда, може суперечити його релігійним, культурним або етнічним уявленням. Так само матеріальна винагорода не завжди може бути стимулом для успішної роботи працівника. Натомість якщо співробітник асоціює себе з організацією та поділяє її місію і цілі, він може самовіддано працювати навіть без суттєвого матеріального заохочення.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи викладене, варто зазначити, що лекції нобелівських лауреатів стосувалися переважно фундаментальних питань економічної науки або проблем розвитку економік США та країн Єврозони. Водночас висловлені ними думки дають можливість нестандартно поглянути на деякі

догматичні постулати економічної науки, а також зробити певні висновки щодо формування економічної політики в Україні:

- забезпечення цінової стабільності не гарантує саме собою стійкого та безкризового економічного розвитку. З огляду на це реалізація грошово-кредитної політики має передбачати певну гнучкість, що даватиме змогу центральному банку запобігати іншим ризикам для економічного зростання;
- ухвалюючи монетарні рішення, необхідно враховувати структуру економіки та її постійні зміни. Структурні зрушення, зокрема, призвели до того, що заходи монетарного стимулювання не сприяють подоланню безробіття навіть у розвинутих економіках;
- незважаючи на певні позитивні риси режиму гнучкого курсоутворення, значна курсова нестабільність вважається однією з перепон відновленню зростання у світовому масштабі;
- вільний міжнародний рух товарів та капіталу теоретично має сприяти зростанню добробуту всіх націй. Водночас, виходячи з реалій, відсутність важелів захисту внутрішнього ринку може призводити до нестабільності й консервації стану технологічної відсталості економік країн, що розвиваються.

Інформація з першоджерел/

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у вересні 2011 р.¹

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Публічне акціонерне товариство "БАНК "ТАВРИКА"	ПАТ	300 000 000	24.10.1991 р.	53	м. Київ, вул. Дмитрівська, 92–94
Публічне акціонерне товариство "Сведбанк"	ПАТ	5 440 927 662	31.10.1991 р.	69	м. Київ, вул. Новокостянтинівська, 18, літера "В"
Публічне акціонерне товариство "Банк Петрокоммерц-Україна"	ПАТ	319 474 505	26.09.1996 р.	262	м. Київ, вул. Велика Житомирська, 20
Публічне акціонерне товариство "ПРАЙМ-БАНК"	ПАТ	61 100 000	30.07.2001 р.	278	м. Київ, вул. Михайлівська, 6-а (поштова адреса)
Публічне акціонерне товариство "КОНВЕРСБАНК"	ПАТ	195 890 000	06.05.2006 р.	306	м. Київ, вул. Солом'янська, 33
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "ЗЛТОБАНК"	ПАТ	262 500 000	16.05.2008 р.	323	м. Київ, вул. Б.Хмельницького, 17/52
Дніпропетровська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "ПРИВАТБАНК"	ПАТ	13 545 171 615	19.03.1992 р.	92	м. Дніпропетровськ, вул. Набережна Перемоги, 50
Донецька область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "ПРОМЕКОМБАНК"	ПАТ	92 300 000	25.08.1993 р.	194	м. Донецьк, просп. Ленінський, 4
Закарпатська область					
Публічне акціонерне товариство "Комерційний інвестиційний банк"	ПАТ	115 000 000	16.12.1992 р.	135	м. Ужгород, вул. Гойди, 10
Львівська область					
Публічне акціонерне товариство "Плюс Банк"	ПАТ	147 000 000	22.10.1991 р.	46	м. Львів, вул. Валова, 11
АР Крим і м. Севастополь					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА РЕКОНСТРУКЦІЇ"	ПАТ	54 607 000	22.06.1992 р.	118	м. Сімферополь, вул. Більшовицька, 24
Одеська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "МІСТО БАНК"	ПАТ	299 980 000	23.07.1993 р.	184	м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 11

¹ "Перелік банків України, включених до Державного реєстру банків" опубліковано у "Віснику НБУ" № 8, 2011 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації, ліцензування та реорганізації банків Національного банку України Олена Сілецька.

Дослідження/

Віра Герасименко

Заступник завідувача відділу з дослідження фінансово-бюджетної політики, зовнішньої торгівлі та спеціальних програм Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, кандидат економічних наук

Удосконалення економіко-правового механізму регулювання ризиків вкладних операцій банку

Можливості банків формувати ресурси для підтримки сталого економічного розвитку країни значною мірою залежать від рівня ризику, на який наражаються фізичні особи й банки при здійсненні вкладних операцій. На основі результатів проведених досліджень автор доходить висновку, що необхідною умовою нарощування ресурсної бази банків є задоволення економічних інтересів обох сторін вкладних відносин. У дослідженні також обґрунтовується необхідність прийняття закону України, який регулюватиме конкуренцію в банківській сфері, та рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання Національним банком України ризиків банків при здійсненні вкладних операцій.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ І ХАРАКТЕРИСТИКА ВКЛАДІВ (ДЕПОЗИТІВ) ЯК НОСІВ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ ТА РИЗИКІВ ВКЛАДНИКІВ І БАНКІВ

Нині в суспільстві все більше утверджується розуміння того, що головну роль у фінансуванні різних проектів повинні відігравати не кошти, запозичені в міжнародних валютно-кредитних організаціях, а ресурси внутрішнього потенціалу країни, серед яких важливе місце займають тимчасово вільні кошти населення, залучені на банківські рахунки. За станом на 01.06.2011 р., за нашими розрахунками, виконаними на основі даних НБУ [1], за рахунок цього джерела було сформовано 33,8% зобов'язань установ банківської системи України. Водночас аналіз ситуації в банківській сфері із залученням коштів населення за останні чотири роки свідчить про те, що вклади фізичних осіб є не тільки найважливішим джерелом формування ресурсів банків для подальшого їх спрямування на кредитно-інвестиційну підтримку розвитку реального сектору економіки та домогосподарств, а й носіями ризиків,

причиною проблем із ліквідністю й фінансової нестабільності як окремих банків, так і банківської системи країни в цілому. Для банків небажаним є як масовий відплив коштів приватних вкладників (як це було на початку фінансової кризи в нашій країні), так і їх приплив за обмежених можливостей прибуткового розміщення в дохідні активи при допустимому рівні банківських ризиків (як це мало місце у 2010-му та на початку 2011-го року).

Так, у червні – липні 2010 року обсяг коштів на кореспондентських рахунках комерційних банків становив 29–34 млрд. грн., що у півтора раза більше від рівня 2009–2010 рр. (звичайні залишки знаходилися в межах 14–22 млрд. грн.) і майже вдвічі біль-

ше докризового рівня (15–18 млрд. грн.) [2]. На початок четвертого кварталу 2010 року в розпорядженні банківської системи країни налічувалося близько 10 млрд. грн. (залишки на коррахунках, за винятком резервів) надлишкових грошей. В умовах надлишкової ліквідності банки недоодержали доходи й прибуток, що негативно позначається на фінансових результатах їх діяльності.

За підсумками діяльності в 2010 році банківська система зазнала збитків у розмірі 13,027 млрд. грн., лівова частка яких сформована не за рахунок резервів під проблемні кредити (ці резерви здебільшого були сформовані за підсумками 2008–2009 рр.), а за рахунок негативної операційної рента-

Таблиця 1. Динаміка зобов'язань кредитного портфеля банків України в 2010–2011 рр.

Показники	01.01.2010 р.	2011 р.	
		01.01	01.09
1. Зобов'язання банків усього: а) млрд. грн.	765.1	804.4	876.9
б) у % до попереднього періоду	98.8	105.1	109.0
2. Вклади фізичних осіб: а) млрд. грн.	210.0	270.7	303.0
б) у % до попереднього періоду	98.5	128.9	111.9
3. Кредитний портфель: а) млрд. грн.	747.3	755.0	807.8
б) у % до попереднього періоду	94.3	101.0	107.0
4. Коефіцієнт співвідношення кредитів і зобов'язань	0.976	0.938	0.908

Джерело: складено автором за даними джерела [1].

бельності [1]. Певною мірою ця проблема залишається актуальною і в 2011 році (див. таблицю 1).

Як видно з наведених у таблиці 1 даних, незважаючи на розширення кредитної діяльності банків у 2011 році, співвідношення між їх кредитним портфелем і зобов'язаннями погіршилося, що свідчить про наявність у них проблем із розміщенням залучених ресурсів у дохідні активи. Підтвердженням тому є й наявність надлишкових коштів у банків — залишки на їх кореспондентських і транзитних рахунках за станом на 25 червня 2011 р. становили 29.78 млрд. грн. Крім того, за оцінками Дрегон Кепітал (Dragon Capital), на цю дату в портфелях банків обсяг депозитів становив 19.6 млрд. грн., отже, загальна ліквідність банківської системи країни досягла майже 50 млрд. грн. За станом на 30.06.2011 р. на кореспондентських і транзитних рахунках установ банківської системи країни знаходилося 30.9 млрд. грн.

Зайва грошова пропозиція несе інфляційні загрози та курсові ризики [3]. За нашими розрахунками, виконаними на основі даних НБУ [1], фактичне значення нормативу миттєвої ліквідності перевищило мінімально допустимий його рівень у 2.78 раза і становило 55.69%. Норматив поточної ліквідності перевищено в 1.89 раза, а норматив короткострокової ліквідності — у 1.49 раза [1].

Значною мірою надлишкова ліквідність банків зумовлена тим, що темпи зростання обсягів вкладів населення перевищують темпи зростання обсягів кредитних вкладень банківських установ (див. таблицю 1). У 2010 році розрив між цими показниками становив 27.9 в. п. Впродовж восьми місяців поточного року сума вкладів населення збільшилася на 111.9%, а кредитний портфель банків — тільки на 107.0%. Тому регулювання депозитних ризиків узагалі й ризику вкладних операцій банків зокрема нині є актуальною проблемою і потребує подальших наукових досліджень та практичних рішень.

Методологічною основою вирішення цієї проблеми є праці Ю.Васюренка, А.Вожжова, Н.Внукової, П.Куликова, О.Лаврушина, Н.Лунякової, А.Мороза, О.Тітєвської, П.Роуза, К.Редхед та інших науковців. Проте досі, незважаючи на глибину проведених досліджень, не вирішеною залишається проблема реалізації економічних інтересів суб'єктів вкладних відносин за умов еконо-

мічної нестабільності, несповна розкрито негативний прояв ризику вкладних операцій банків на макро- і мікрорівні, не досить уваги приділено вдосконаленню правового механізму його регулювання. Тож головною метою цієї статті є розробка пропозицій щодо вдосконалення економіко-правового механізму попередження й зниження ризику вкладних операцій банків з урахуванням економічних інтересів обох сторін вкладних відносин.

Перш ніж перейти до визначення нагальних проблем правового врегулювання ризиків вкладних операцій банку, необхідно визначити сутність вкладу з точки зору реалізації економічних інтересів банку та його клієнтів при їх здійсненні, адже цьому аспекту досліджуваної проблеми в економічній літературі приділено досить багато уваги (А.Азріліян, Ф.Бутинець, О.Васюренко, А.Грязнова, Т.Кисельова, С.Мочерний та інші).

Синтезуючи точки зору вчених і власні дослідження, ми дійшли висновку, що **у визначенні вкладу (депозиту) не слід указувати конкретний вид переданого на зберігання активу, який використовується банком як ресурси, мотивуючи це тим, що в міру розвитку ринкових відносин можуть з'явитися нові види активів-об'єктів вкладних операцій, яких нині в банківській практиці немає.** А тому в трактуванні цього поняття є більше підстав говорити про фінансовий актив, що передається вкладником банку на зберігання з оформленням депозитного (вкладного) рахунку — без конкретизації його певного виду.

Визначальними характеристиками, що розкривають сутність вкладу (депозиту) і впливають на реалізацію економічних інтересів обох сторін вкладних відносин, є посилання на те, що:

а) вклади в грошовій формі можуть бути внесені в національній чи іноземній валюті, оскільки валюта вкладу, з одного боку, має істотне значення з погляду можливих ризиків банку й вкладника за розміщеними на банківських рахунках коштами, а з другого боку, впливає на можливість й розмір доходів, які може одержати вкладник у вигляді відсотків, а банк — від розміщення депозитів в активи. Крім того, валюта депозиту (вкладу) впливає на розміри обов'язкових резервів банку, що, в свою чергу, позначається на реальній ціні залучених банком коштів населення, та стан його ліквідності;

б) фінансовий актив може бути внесений фізичною особою на вкладний рахунок у готівковій чи в безготівковій формі. Конкретизація цієї характеристики вкладу, на наш погляд, певною мірою впливає на визначення його сутності. Для вкладника має значення форма внесення активу на вкладний рахунок, оскільки готівкова й безготівкова форма внеску по-різному захищають від ризику розкрадання чи втрати фінансового активу до відкриття такого рахунку в банку. З погляду банку, готівкова й безготівкова форми внесення фінансового активу на вкладний рахунок пов'язані з різним рівнем витрат на здійснення таких операцій, а отже, ця характеристика вкладу повинна відображатися в його тлумаченні;

в) в ролі об'єкта вкладної операції можуть виступати тільки тимчасово вільні фінансові активи, оскільки від цього значною мірою залежить повнота й характер реалізації економічних інтересів банку та вкладника. Тимчасовий характер фінансових активів, що розміщуються фізичною особою на вкладному рахунку в банку, визначає зобов'язання банку повернути його власникові після закінчення строку вкладу або на першу вимогу вкладника. Саме терміновість як якісна характеристика строкового вкладу визначає часові межі "розставання" власника вкладного рахунку з фінансовим активом. Ще більшою мірою таке право забезпечується за вкладом до запитання, тому що в цьому випадку повернення фінансового активу власнику має бути виконане банком на першу вимогу клієнта без будь-яких додаткових застережень, умов і без втрати доходу. Для банку строкова чи безстрокова умова залучення фінансового активу визначає його можливості маневрувати термінами розміщення коштів, розмір процентних витрат, величину його обов'язкових резервів, стан ліквідності й методи її регулювання;

г) відносини між банком і вкладником будуються на договірній і платній основі. Економічним підґрунтям цього є те, що вкладник втрачає можливість отримати дохід від альтернативного розміщення тимчасово вільних грошових коштів (у цінні папери, банківські метали тощо), а тому умовами договору вкладу повинен передбачатися розмір винагороди вкладникові за тимчасове розставання зі своїми грошима.

Отже, враховуючи наведене вище,

вклад — це тимчасово вільні кошти й інші фінансові активи у готівковій чи безготівковій формі в національній або іноземній валюті, які прийняті банком від вкладників на договірних засадах на певний строк чи до запитання (під відсоток або дохід в іншій формі) і підлягають поверненню вкладникові відповідно до законодавства України та умов договору.

Із точки зору реалізації економічних інтересів вкладника розміщення тимчасово вільних коштів на вкладних рахунках у банку:

а) є надійнішою формою зберігання заощаджень, наприклад, порівняно з корпоративними цінними паперами, оскільки повернення вкладів гарантується Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) (по системі Ощадбанку — державою);

б) приносить вкладникові дохід у вигляді відсотків;

в) дає змогу звільнити від оподаткування доходи закладами;

г) дає змогу, з огляду на великий вибір різних вкладів, найповніше задовольнити споживчі запити вкладника;

г) є однією з найліквідніших форм заощаджень;

д) зменшує ризики інфляційного знецінення грошових заощаджень;

е) організаційно й законодавчо врегульовано.

За економічною природою й здатністю трансформуватися в різні види активів банку вклади фізичних осіб неоднорідні. Вони поділяються одними вченими на три види (вклади до запитання; строкові; ощадні вклади) [4, с. 38–39], іншими — на два (вклади до запитання й строкові). Як бачимо, розбіжності стосуються тільки виділення в складі вкладів населення ощадних вкладів. При цьому розрізняють:

1) ощадні вклади із законодавчо встановленим строком повідомлення про вилучення коштів;

2) ощадні вклади зі строком повідомлення за домовленістю [4, с. 39].

Слід зазначити, що в українському законодавстві, як і в нормативно-правових актах НБУ, немає тлумачення поняття “ощадний вклад”, що утруднює сутнісну характеристику цього виду вкладів фізичних осіб.

На нашу думку, підставою для класифікації вкладу як ощадного повинен бути мотив відкриття вкладного рахунку. Оскільки закладами до запитання їх власники мають право вилучати кошти у будь-який момент на

свій розсуд і ці вклади не відкриваються з метою створення заощаджень, тому розглядати їх як ощадні економічно недоцільно. Інша річ строкові вклади. Вони розміщуються на рахунку в банку на певний термін і виступають саме як організована форма грошових заощаджень населення. Проте **ощадним вкладом може бути не будь-який строковий вклад, а тільки той, умовами відкриття якого є попереднє (у строк, визначений законом) повідомлення банку про його вилучення вкладником до закінчення строку вкладу.**

Вклади до запитання привабливі для вкладників тим, що їх власник може оперативно розпоряджатися фінансовими активами, розміщеними на його рахунку. Це дає змогу вкладникам використовувати такі кошти в будь-який момент при виникненні додаткових потреб. Особливу значущість вклади до запитання набувають при погіршенні фінансового стану вкладника або при зростанні ризику несвоєчасного повернення (або повного неповернення) коштів вкладникові унаслідок погіршення ліквідності банку, загрозу його банкрутства чи падіння довіри до всієї банківської системи країни. Водночас вклади до запитання залучаються банком під низький відсоток, що знижує їх привабливість щодо можливості одержання доходу вкладником.

Із позицій банків вклади до запитання менш привабливі, ніж строкові, оскільки можуть бути вилучені власником у будь-який момент. Однак певна частина цих вкладів осідає на рахунках клієнтів, що дає змогу банкам формувати дешеві ресурси й маневрувати ними при розміщенні в активи з різним рівнем прибутковості й на різні строки та припустимому ступені ризику.

Строкові вклади для фізичних осіб привабливі тим, що забезпечують більшу, ніж вклади до запитання, прибутковість і надійніше захищають заощадження від інфляційного знецінення. Водночас строкові вклади більш ризиковані щодо їх повернення при різкому погіршенні стану ліквідності банку й кризових проявів у банківській сфері, як це було на початковому етапі фінансово-економічної кризи в Україні в 2008–2009 рр.

Для банку строкові вклади — відносно стабільне джерело ресурсів, тому він має можливість маневрувати терміном їх розміщення з метою забезпечення достатнього рівня рента-

бельності й стану ліквідності. Крім того, щодо таких вкладів, як правило, застосовуються нижчі резервні вимоги. Їх недолік для банку — вищий, ніж закладами до запитання рівень процентних ставок, а отже, і більші витрати банку.

Банк зацікавлений залучити тимчасово вільні кошти населення:

а) в обсягах припустимого для банку ризику їх повернення;

б) на якомога більший строк;

в) під процент, що дасть змогу отримати прибуток від їх розміщення;

г) без дострокового їх вилучення вкладником;

г) за мінімального процентного ризику, зумовленого зниженням ринкової відсоткової ставки депозитів і кредитів упродовж дії договору вкладу.

Можливість і повнота реалізації економічних інтересів суб'єктів вкладних відносин визначає зміст ризику банку при здійсненні вкладних операцій.

На макрорівні наслідком виникнення ситуації, коли ризик вкладних операцій стає очевидним для існуючих і потенційних вкладників банків, може бути:

1) скорочення обсягів кредитних вкладень у реальний сектор економіки в зв'язку з підривом довіри населення до установ банківської системи країни, внаслідок чого зменшиться приплив коштів фізичних осіб у банки й обмеженості у зв'язку з цим ресурсів для кредитування. В результаті цього уповільняться темпи економічного зростання в країні, скоротяться доходи й прибуток банків і наповнюваність бюджету за рахунок податкових надходжень від банків;

2) зниження ефекту грошово-кредитного мультиплікатора й скорочення на цій основі ресурсів банків для кредитування суб'єктів господарювання й фізичних осіб, здійснення фінансових і реальних інвестицій;

3) осідання тимчасово вільних коштів населення поза банківською сферою, що призведе до переповнення каналів грошового обігу надлишковою грошовою масою й зростання інфляції в країні;

4) зниження купівельної спроможності національної валюти викличе підвищення попиту на іноземну валюту, в результаті чого гривня девальвує;

5) ускладнення процесу регулювання грошової маси в обігу, тому що збільшиться готівково-грошовий її компонент.

На мікрорівні наслідками підви-

шення ризику вкладних операцій банків може бути зниження темпів нарощування банківських ресурсів, що обмежить кредитно-інвестиційний потенціал банків, можливості збільшення їх доходів і розвитку банківської справи; удосконалення технологій; освоєння нових напрямів діяльності на фінансовому ринку.

Отже, необхідно розробити на макро- й мікрорівні ефективний механізм регулювання ризику вкладних операцій банків.

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ РИЗИКІВ ВКЛАДНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ

На макрорівні вирішення цієї проблеми багато в чому залежить від рівня правового врегулювання ризику вкладників і банків при здійсненні вкладних операцій.

Нині законодавче регулювання ризиків вкладних операцій банків здійснюється переважно на основі положень Закону України “Про банки і банківську діяльність” і Закону України “Про захист економічної конкуренції” (див. схему).

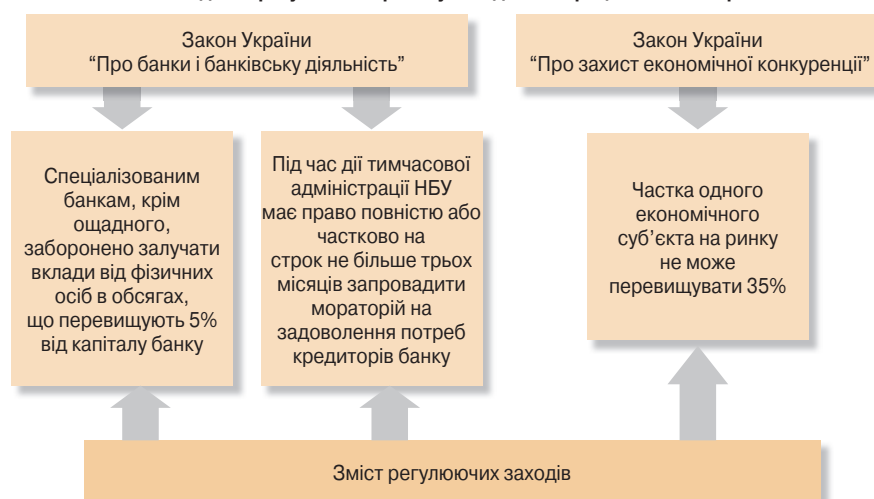
Відповідно до Закону України “Про захист економічної конкуренції” частка одного учасника на відповідному сегменті ринку фінансових послуг не може перевищувати 35%. Стосовно предмета нашого дослідження це означає, що кожний окремий банк у сукупності може залучити кошти приватних вкладників (VFL_i) у розмірах, що не перевищують 35% загальної суми депозитів фізичних осіб (3VFL) у цілому по банківській системі країни, тобто:

$$VFL_i \leq 0.35 \cdot 3VFL.$$

У Законі України “Про банки і банківську діяльність” (стаття 48) передбачено, що спеціалізованим банкам, крім ощадного, забороняється залучати вклади (депозити) від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5% від капіталу банку.

Водночас фінансова криза показала, що й для неспеціалізованих банків проблема ризику вкладних операцій може мати вкрай тяжкі наслідки. Підтвердженням тому є ситуація в банківській системі України на початку фінансової кризи, коли спровокований рейдерською атакою на Промінвестбанк вплив коштів приватних вкладників став реальною загрозою його платоспроможності й викликав скорочення обсягів депозитів фізичних осіб в інших устано-

Законодавче регулювання ризику вкладних операцій банків в Україні

вах банківської системи країни. Тільки за жовтень 2008 року обсяги депозитів фізичних осіб у банках зменшилися на 8,4 млрд. грн. [5], у результаті чого різко погіршилася ліквідність і виникла загроза неплатоспроможності багатьох банків. НБУ був змушений вжити непопулярних заходів — запровадити мораторій на дострокове розірвання депозитних договорів, що було передбачено Постановою Правління НБУ № 319 “Про додаткові заходи щодо діяльності банків” від 11.10.2008 р. Ця заборона діяла з 13.10.2008 р. до 05.04.2009 р. (за винятком періоду з 05.12.2008 р. до 08.12.2008 р., коли ці обмеження були тимчасовою знімі).

Базельський Комітет з нагляду за банківською діяльністю нині активно працює над підвищенням вимог щодо попередження банкрутства системуютьворюючих банків, оскільки бан-

крутство тільки одного з них може викликати системну кризу у банківській системі країни в цілому.

В Україні відповідно до Закону “Про банки і банківську діяльність” до системних належать банки, зобов’язання яких становлять не менше 10% від загальної суми зобов’язань банківської системи країни. За станом на 01.01.2011 р. зі 176 діючих у країні банків тільки один Приватбанк мав зобов’язання в розмірі, що перевищує цей показник, — 12.6%. Частка зобов’язань другого за величиною активів банку — Укрексімбанку — становила на цю дату 6.9%. Водночас для банківської системи України характерна значна фрагментація банків (див. таблицю 2).

Із наведених у таблиці 2 даних видно, що банки групи I, яких на 01.01.2011 р. було 17, або 9.6% загальної кількості діючих у країні банків,

Таблиця 2. Концентрація зобов’язань і депозитів фізичних осіб по групах банків в Україні

Показники	За станом на 01.01.2011 р.				
	Група I	Група II	Група III	Група IV	Усього
1. Кількість банків у групі: а) всього	17	22	21	116	176
б) у % до загальної кількості банків банківської системи країни	9.6	12.5	11.9	65.9	100.0
2. Зобов’язання: а) млн. грн.	537 596	149 896	51 432	65 439	804 363
б) у % до загальної суми зобов’язань банківської системи країни	66.8	18.6	6.4	8.1	100.0
в) млн. грн. у розрахунку на один банк	31 623	6 813	2 449	564	4 570
3. Депозити фізичних осіб: а) млн. грн.	188 764	44 541	18 187	19 241	270 733
б) у % до загальної суми депозитів фізичних осіб банківської системи країни	69.7	16.5	6.7	7.1	100.0
в) у % до зобов’язань по групі банків	35.1	29.7	35.4	29.4	—
г) у % до загальної суми зобов’язань банківської системи країни	23.5	5.5	2.3	2.4	33.7
4. Депозити фізичних осіб у розрахунку на один банк, млн. грн.	11 104	2 025	866	166	1 538.3

Джерело: складено автором за даними джерела [1].

концентрують основну частину сукупних зобов'язань (66.8%) і депозитів фізичних осіб (69.7%) банківської системи України. Тоді як до групи IV входило 116 банків (65.9% загальної їх кількості), в яких сконцентровано всього лише 8.1% загальної суми зобов'язань і 7.1% депозитів приватних вкладників. Розмір депозитів фізичних осіб у розрахунку на один банк у групі I у 66.9 раза більший, ніж у групі IV. За такого високого рівня концентрації вкладів фізичних осіб у банках першої групи посилюється вплив їх депозитної діяльності на стабільність банківської системи країни в цілому, і зростають банківські ризики, пов'язані насамперед із виконанням зобов'язань перед вкладниками й кредиторами, що свідчить про необхідність посилення законодавчого регулювання ризиків банків на ринку приватних вкладів. Вирішити цю проблему можна, зокрема, й завдяки прийняттю закону, що регулює рівень конкуренції й ризиків банків, у тому числі у сегменті їх депозитної діяльності на ринку приватних вкладів.

Чинний Закон України "Про захист економічної конкуренції" не враховує специфіку банківської діяльності, зумовлену тим, що на ринку банки заробляють свої доходи й прибуток в основному не за рахунок власних, а за рахунок залучених ресурсів, передусім вкладів фізичних осіб. А тому, діючи в ринковому середовищі, банки ризикують більше не власними коштами, а коштами своїх кредиторів і вкладників. Із цієї причини навряд чи виправданою є вимога антимонопольного законодавства до банків на рівні вимог, визначених до підприємств інших сфер економіки. Тож вважаємо, що для банківських установ частка одного банку на кожному з сегментів ринку фінансових послуг повинна бути не 35%, як нині, а значно менше.

Одним із основних видів ризику банків при здійсненні вкладних операцій є дострокове вилучення коштів вкладниками із суб'єктивних чи об'єктивних мотивів. Вирішення цієї проблеми значною мірою залежить від правового тлумачення поняття **ощадного вкладу**, оскільки, як зазначалося вище, на сьогодні в нормативно-правових актах України його немає. **Сутнісними характеристиками такого вкладу повинні бути:**

1) мотив вкладної операції. Такий вклад повинен відкриватися не для поточного використання розміще-

них на ньому коштів, а з метою створення заощаджень протягом певного періоду часу;

2) мінімальний розмір ощадного вкладу. Його розмір можна "узгодити" з розміром мінімального прожиткового мінімуму або в абсолютній сумі;

3) можливості вкладника розпоряджатися таким рахунком протягом строку дії договору вкладу. Відносно ощадного вкладу на законодавчому рівні повинно бути передбачене обмеження прав дострокового вилучення коштів вкладником, за винятком особливих випадків (наприклад, оплата лікування, придбання великої нерухомості тощо). Але при цьому доцільно встановити мінімальний строк зберігання коштів на такому рахунку й передбачити завчасне повідомлення банку про дострокове розірвання договору вкладу з вказівкою документально підтвердженої причини таких дій з боку вкладника.

Остання фінансова криза в Україні показала, що ризик вкладних операцій банку може генерувати його кредитні, інвестиційні ризики та ризик ліквідності й бути причиною погіршення фінансових результатів його діяльності. Саме значний відплив коштів приватних вкладників восени 2008 року став однією з основних причин погіршення ліквідності як окремих банків, так і банківської системи країни в цілому. Але якщо ризик ліквідності, кредитний і інвестиційний ризик банків регулюються НБУ шляхом установлення відповідних економічних нормативів і контролю за їх дотриманням банками, то нормативи ризику вкладів фізичних осіб не встановлені, а обсяги залучення банками коштів приватних вкладників регулюються центральним банком тільки відносно спеціалізованих і новостворених банків. Так, Інструкцією НБУ "Про порядок регулювання діяльності банків в Україні" від 28.08.2001 р. № 368 передбачено, що **залучення вкладів фізичних осіб спеціалізованими банками (крім спеціалізованих ощадних банків) не може становити більше 5% регулятивного капіталу банку**. До зобов'язань банку закладами фізичних осіб належать: поточні рахунки фізичних осіб; кошти фізичних осіб у довірчому управлінні; кошти в розрахунках фізичних осіб; кошти фізичних осіб для розрахунків платіжними картками; нараховані витрати за коштами до запитання й строкові кошти фізичних осіб; короткострокові й дов-

гострокові депозити фізичних осіб; ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком (тільки в частині іменних ощадних сертифікатів) і нараховані за ними витрати.

Для **всіх новостворених банків** максимальний розмір залучення внесків фізичних осіб повинен становити такі припустимі значення:

1) протягом першого року діяльності ($K1v/k_{\max}$) – відношення вкладів фізичних осіб (VFL) до регулятивного капіталу (RK) повинно бути не більше 50%, тобто:

$$K1v/k_{\max} = \frac{VFL}{RK} \leq 50\%; \quad (1)$$

2) протягом другого року діяльності ($K2v/k_{\max}$) – відношення вкладів фізичних осіб до регулятивного капіталу повинно бути не більше 100%, тобто:

$$K2v/k_{\max} = \frac{VFL}{RK} \leq 100\%. \quad (2)$$

Надалі, якщо банк має високий і стабільний рівень надходжень, що забезпечує його прибуткову діяльність, і основні показники фінансової діяльності банку відповідають нормативним вимогам чи перевищують їх, то він може залучати вклади фізичних осіб без цих обмежень.

Крім того, банкам забороняється додаткове залучення вкладів фізичних осіб чи продовження дії договорів із ними у випадку порушення хоча б одного з економічних нормативів.

Особливо актуальним для багатьох банків нині є підвищення нормативних вимог у частині мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1). Відповідно до постанови НБУ № 273 від 09.06.2010 р. мінімальний розмір регулятивного капіталу банку встановлено в сумі 120 млн. грн. Коли ж його фактичне значення нижче нормативного, тобто $H_f < H_1$, банкам до часу приведення розміру регулятивного капіталу у відповідність до встановлених вимог (не пізніше, ніж до 01.01.2012 р.) дозволено залучати вклади (депозити) від фізичних осіб (відкривати нові вкладні (депозитні) рахунки фізичним особам і поповнювати діючі) у межах обсягу залучених вкладів фізичних осіб за станом на дату введення цієї постанови, тобто на 17.07.2010 р.

Незважаючи на вжиті НБУ заходи щодо регулювання вкладних операцій банків, для багатьох із них і їх клієнтів ризик здійснення цих операцій залишається досить високим. Це потребує подальшого вдосконалення нормативної бази регулювання даної

сфери банківської діяльності.

Насамперед **необхідно обмежити ризик вкладників і банку щодо повернення коштів, розміщених на депозитних рахунках фізичних осіб, не тільки щодо новоутворених банків, але й діючих**. Тож було б доцільно запровадити показник, котрий визначає відношення вкладів фізичних осіб до регулятивного капіталу, для чого може бути використана формула (2). Припустиме значення цього показника на рівні не більше 100% знизить ризик вкладних операцій банку за рахунок його власного капіталу. За невиконання цього показника НБУ не повинен застосовувати до банку адміністративні і/або економічні санкції. Контроль за відповідністю фактичного співвідношення вкладів фізичних осіб і регулятивного капіталу банку встановленому значенню цього показника ставить за мету запобігання виникненню проблем із поверненням коштів вкладникам за їх вимогою і дасть змогу банкам своєчасно вживати запобіжні заходи щодо оперативного регулювання своєї діяльності на ринку приватних вкладів із дотриманням припустимого рівня ризику вкладних операцій.

Ризики вкладних операцій банку значною мірою залежать від політики банку щодо розміщення залучених коштів у різні види активів. Так, неефективна кредитна політика банків протягом кількох років до початку фінансової кризи 2008–2009 рр., коли банки в гонитві за прибутками послабили контроль за кредитними ризиками, призвела до значного погіршення якості кредитного портфеля банків. Це стало чи не найсуттєвішою причиною погіршення ліквідності установ банківської системи країни і підвищення ризику вкладних операцій банків.

З метою підтримки банками достатнього обсягу коштів у надійних активах для виконання своїх зобов'язань перед вкладниками **доцільно встановлювати банкам показник співвідношення залучених коштів фізичних осіб і активів банку з обмеженим ризиком**. При цьому до активів із обмеженим ризиком варто віднести активи з коефіцієнтом ризику 0%, 10%, 20%, передбачені Інструкцією НБУ “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” від 28.08.2001 р. № 368. Співвідношення між цими показниками слід установити, як ми вважаємо, на рівні не більше одиниці, тобто:

$$H_{\text{вкл}} = \frac{VFL}{A_{p1} + A_{p2} + A_{p3}} \leq 1, \quad (3)$$

де A_{p1} , A_{p2} , A_{p3} — активи з коефіцієн-

том ризику відповідно 0; 0.1; 0.2.

Зростання обсягів вкладів населення як джерела нарощування ресурсної бази банку й підвищення її стабільності багато в чому визначається ступенем довіри потенційних та існуючих вкладників до кожного окремого банку й банківської системи країни в цілому, що може бути забезпечено при належному рівні захисту інтересів фізичних осіб, які довірили свої грошові заощадження банку.

ВИСНОВОК

За результатами проведених досліджень можна зробити такі висновки:

- 1) вкладні операції банків забезпечують реалізацію економічних інтересів банку і вкладників, проте несуть в собі певні ризики для обох суб'єктів вкладних відносин;
- 2) для банків небажаний як значний і непередбачений вплив коштів фізичних осіб, розміщених на банківських рахунках, так і їх значний приплив у банки за обмежених можливостей розміщення залучених коштів у дохідні активи за допустимого рівня банківських ризиків;
- 3) існуюча законодавчо-нормативна база не повною мірою забезпечує своєчасне попередження й мінімізацію ризику вкладних операцій банків, що зумовлює необхідність по-

дальшого її вдосконалення;

4) наразі вкрай необхідним є законодавче визначення суті ощадного вкладу; розробка й прийняття закону, що регулює рівень конкуренції в банківській сфері; регулювання НБУ ризиків вкладних операцій банків шляхом установлення показників, які характеризують припустиме співвідношення між обсягами залучених коштів фізичних осіб і регулятивного капіталу банку, а також співвідношення між обсягом вкладів фізичних осіб і величиною активів із низьким рівнем ризиків.

Література

1. Офіційний веб-сайт Національного банку України в мережі Інтернет: www.bank.gov.ua.
2. Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ [Електронний ресурс]. — К.: НІСД, 2010. — 47 с.
3. <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2010/07/01/202224>.
4. Волосович С. Перспективні напрями залучення заощаджень населення банківськими установами // Вісник Національного банку України — 1997. — № 11. — С. 38–40.
5. Герасименко В. Причини виникнення та форми прояву фінансової кризи в банківській системі України / В. Герасименко, Р. Герасименко // Вісник Національного банку України — 2010. — № 7. — С. 12–19.

Подія/

Низький уклін вам, ветерани!

У рамках відзначення 20-річчя заснування Національного банку України керівництво установи влаштувало урочистий прийом для ветеранів праці, котрі багато років самовіддано трудилися в структурах НБУ. Щирі слова подяки від імені Голови Національного банку передав шановним гостям його заступник Ігор Соркін.

Кульмінацією зустрічі стала презентація книжки “Історія Національного банку України: віхи поступу”, в якій подана хронологія найважливіших подій, що відбулися за 20 років становлення центрального банку

держави. Зрозуміло, чимало наших колег, котрі нині на заслуженому відпочинку, побачили в книзі свої фотографії, почитали тексти про події, в яких брали безпосередню участь. І, звичайно ж, тепла зустріч потонула в серпанку спогадів — ширих і відвертих. Є що згадати тому, хто поклав своє життя на оltар служіння улюбленій банківській справі.

Інформація “Вісника НБУ”.

Фото Владислава Негребецького.

Дослідження/

Тетяна Шалига

Директор департаменту
дистанційних послуг ПАТ "Сведбанк",
аспірант Київського національного
економічного університету
ім. Вадима Гетьмана

Індикативні засоби управління операційною ефективністю системи дистанційного банківського обслуговування

Ефективність як індикатор успішного бізнесу безпосередньо пов'язана зі сталим розвитком економічних ринків, таким чином вона інтегровано впливає на зростання добробуту суспільства. Саме тому проблематика якісного та ефективного менеджменту на всіх рівнях сьогодні є предметом пильної уваги науковців і банкірів-практиків усього світу. Аналізуючи основні складові управління операційною ефективністю системи дистанційного банківського обслуговування, автор пропонує методичку автоматизованого накопичення статистичної бази кількісних та якісних показників для вимірювання ефективності бізнес-процесів.

ЕФЕКТИВНИЙ ДИСТАНЦІЙНИЙ БАНКІНГ ЯК СПОСІБ ТОТАЛЬНОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ

Сфера фінансових послуг, зокрема банківських, за останні десятиліття увійшла до напрямів економічної діяльності, продукти якої споживаються населенням у повсякденному житті. Управління ефективністю як окремих напрямів операційної діяльності фінансової установи набуває дедалі більшої значущості в умовах конкуренції на ринку банківських послуг. Саме тому цей процес потребує використання капіталомістких інновацій для свого розвитку.

Фінансова криза та інтервенція в національну банківську систему прагматично налаштованих іноземних інвесторів, питома частка яких у статутному капіталі системи на кінець 2010 року становила 39.1%, зумовили характерні зміни. Відбувається інтенсивний інфраструктурний розвиток з метою оптимізації ресурсів у банківському секторі [6]. Відтепер попередні пріоритети банків у вигляді активного нарощування мережі відділень, циркуляції та неогрунтованого збільшення фахових

штатів, залучення невиправданих інвестиційномістких технологій припинено через нагальну необхідність економії бюджетів установ. Сьогодні питання прибутковості банківського бізнесу досліджується не лише в контексті концепції гіпотетичного розвитку, а має підкріплюватися практичними розрахунками та кількісно обгрунтованою доцільністю.

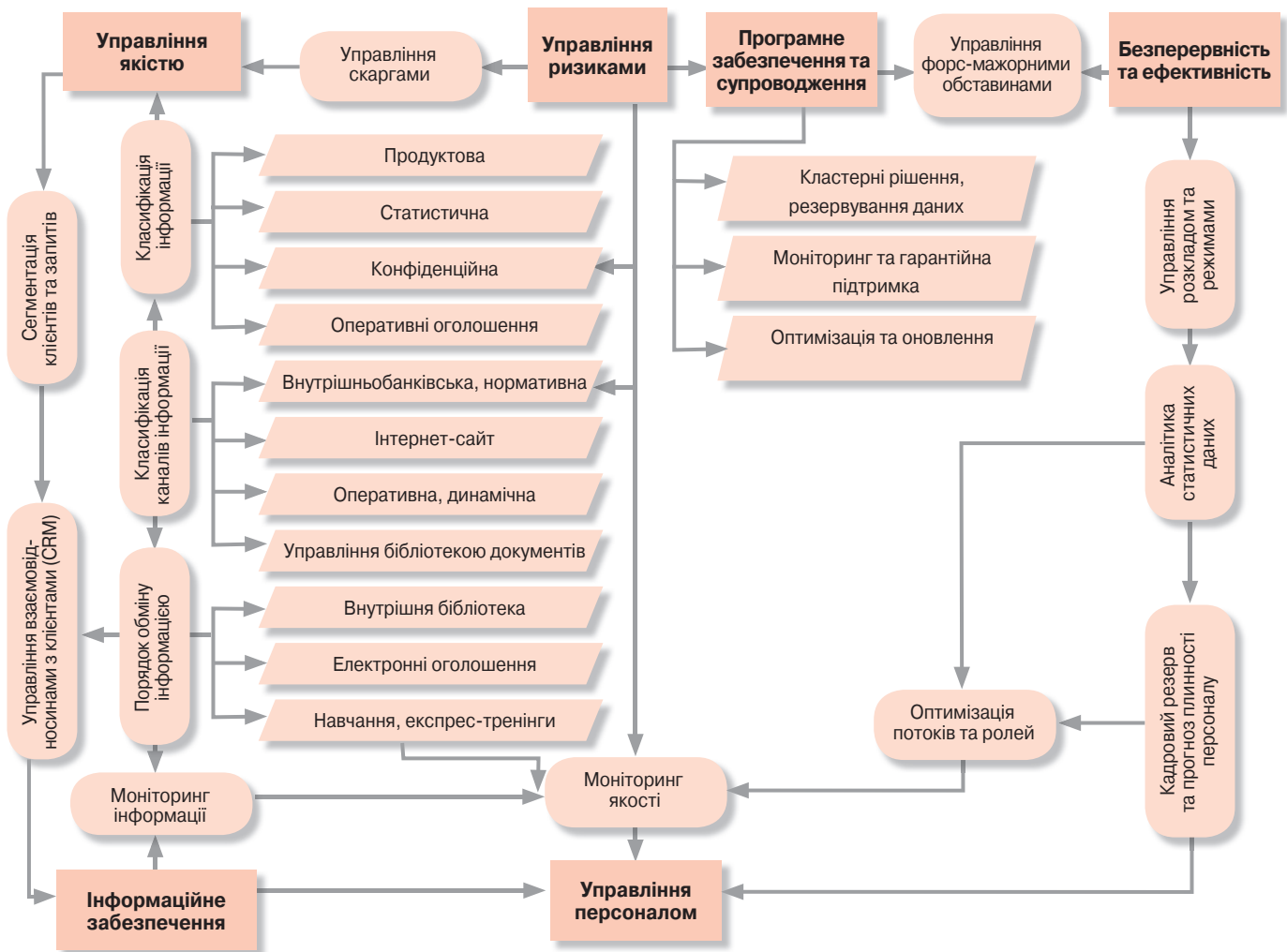
Ефективність поточного управління, висока продуктивність менеджменту забезпечують двостороннє стратегічно-операційне покриття цілей організації. Отже, проблематика ефективності бізнесу розглядається і в площині виправданості й адекватності управлінської моделі, і в межах поточної щоденної господарської діяльності та процесів. Аналіз підходів до вимірювання та управління ефективністю досліджено в працях Н.Я.Вовк, О.В.Короткевич, О.Д.Вовчак, Р.В.Фещура, Н.Р.Яворської, Т.В.Меренюк, М.Ю.Шевцової та багатьох інших вітчизняних науковців, які адаптовано розглядають тему ефективності бізнесу з урахуванням ментальних ринкових характеристик та актуального стану національної економіки. Також поглибле-

ному аналізу та розробці методів впливу на рівень господарської ефективності, зокрема в банківській сфері, присвячено чимало досліджень російських та інших іноземних науковців, серед яких К.О.Шубін, М.Д.Мірошніков, О.І.Науменко, Маркос Вергара, Ставрос Зеніос та інші.

Ефективність бізнесу як узагальнююче мірило відповідності отриманого економічного результату вкладеним ресурсам складається з багатьох вимірюваних показників окремих процесів, що формують виробничий цикл. Відтак ефективність досліджується окремо по кожному напрямку діяльності банку та вважається досягнутою, якщо сума прибутків установи за сукупністю напрямів діяльності за певний період відповідає затвердженому плану.

Дистанційне банківське обслуговування (ДБО) як новітню технологію банкінгу досі не віднесено до визначеного напрямку банківського бізнесу. З одного боку, цей інноваційний напрям відтворює форму комунікації із зовнішнім ринком, тобто має пряме відношення до бізнесових функцій з обслуговування та

Схема 1. Процесно-функціональна модель системи дистанційного банківського обслуговування

Джерело: складено автором на основі аналізу комплексу процесів.

залучення клієнтів. З другого боку — система дистанційного обслуговування базується на новому каналі збуту продукції та є збудованою на комплексі специфічних технологічних прикладних інструментів. Формування підходів до визначення ефективності дистанційних послуг ускладнює й широка функціональна диверсифікація системи, в межах якої підходи до визначення ефективності суттєво різняться.

Сучасні прогресивні банки, що усвідомили зростання попиту клієнтів на дистанційний банкінг та можливості он-лайн-спостереження й контролінгу через потужні програмні пристрої системи, надають через дистанційні канали широкий перелік послуг, які дотепер надавалися різнопрофільними службами банку. При цьому часто в процесі здійснення функцій системи дистанційного

обслуговування підрозділу доручається лише частина загального процесу з виконання певної банківської операції. Таке рознесення операційних елементів за інфраструктурними блоками та спеціальними технічними комплексами створює очевидні перешкоди щодо комплексного визначення ефективності з урахуванням окремих етапів загального процесу. Перед банкірами постає вельми складне завдання детального обчислення ефективності кожної функції напряму та синхронізованого управління визначеними показниками в комплексі.

Метою дослідження є структурування операційних блоків процесу дистанційного обслуговування та створення методичних підходів до визначення їх ефективності в загальному циклі управління взаємодіями з клієнтами.

ЕФЕКТИВНІСТЬ У РОЗРІЗІ ПРОЦЕСІВ ДИСТАНЦІЙНОГО БАНКІВСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Зведення основної мети функціонування банківської установи до отримання прибутку як надлишку доходів, одержаних за результатом діяльності, над витратами зумовлює концептуальний підхід до визначення ефективності бізнесу. Якщо розглядати дистанційне обслуговування як частку бізнесу із замкнутим циклом, то визначення ефективності цієї системи полягає в обстеженні індикаторів її прибутковості й витрат.

Тлумачення системи дистанційного обслуговування на засадах процесної моделі дає змогу структурно та ґрунтовно обстежити комплекс процесів у розрізі функціонального складу (див. схему 1). Ця методика є корисною тим, що окремі функції дис-

Якісні та кількісні параметри ефективності в розрізі процесів дистанційного банківського обслуговування				
Процес	Підпроцес	Функція	Параметри обчислення	Показник ефективності
Управління якістю	Управління вхідними зверненнями	Обслуговування звернень клієнтів (у розрізі видів звернень)	Обсяг звернень / рівень сервісу / співвідношення оброблених запитів щодо загального потоку	Кількісний
		Обсяг повторних звернень*	Рівень оцінки результативності першої взаємодії щодо кожного контактного каналу (First Contact Resolution, FCR)	Якісний
	Управління скаргами	Врегулювання випадків, динаміка лояльності	Тривалість обслуговування кожного звернення	Кількісний
		Рівень скарг за видами, регіонами	Тренд у періоді, коефіцієнт його припустимого приросту*****	Якісний
		Кількість повторних скарг**	Тренд вдовolenості клієнтів	Якісний
	Управління вихідними телемаркетинговими кампаніями	Дослідження, анкетування та поточне інформування	Кількість охоплених респондентів	Кількісний
		Продаж та проактивне інформування/опитування	Питома вага позитивних відповідей	Якісний
		Канал обслуговування	Рівень продуктивних контактів (крос-продажів)	Кількісний
Управління технологіями	Управління каналами	Комбінація повідомлень за допомогою телефону, Інтернету, голосових повідомлень (IVR), SMS, чат-ресурсів	Розрахунок прибутковості (бюджету) кампанії: доцільність каналу, кількість залученого персоналу	Кількісний
	Ефективність завантаження та оптимізація каналів	Маршрутизація потоків, маршрутизація функцій	Доступність каналу, потужність	Якісний
	Моніторинг та аналіз	Загальна статистика та режим обстеження	Рівень завантаженості каналу та амортизація	Кількісний
Управління (забезпечення) інформацією	Управління базами даних	Забезпечення актуальними своєчасними відомостями, синхронізація даних	Кількість параметрів загальної статистики, уніфікація та централізація звітності	Кількісний
	Навчання	Інформаційні матеріали***	Кількість робочих баз даних, кількість прикладних операційних систем	Якісний
	Документообіг	Канали передачі інформації	Доступність та повнота, актуальність та оновлення	Якісний
Управління персоналом	Набір персоналу та управління потоком	Джерела, професійні вимоги, посадові інструкції, визначення функціональних обов'язків	Кількість каналів, рівень синхронізації відомостей	Кількісний
	Інформаційно-кадрове середовище	Система адаптації та корпоративного середовища	Показник плинності кадрів, наявність кадрового резерву, відповідність оптимальному розкладу, система мотивації персоналу	Кількісний
	Підготовка та кваліфікація	Система навчання та моніторингу знань	Рівень лояльності персоналу, заходи з адаптації та виховання, нематеріальна мотивація	Якісний
Управління ризиками	Безперервність бізнесу	Кластеризація платформи	Якість персоналу (рівень знань при тестуванні)	Якісний
	Управління форс-мажором	Процедури дій у непередбачуваних обставинах	Ступінь забезпеченості резервним обладнанням, доступність альтернативного рішення	Якісний
	Аналіз та звітність	Повнота звітів****	Кількість процедур, синхронізація з політикою банку	Якісний
	Конфіденційність	Процедури нерозголошення банківської таємниці, режим моніторингу, аудит	Кількість випадків настання ризику за певний період	Кількісний

*Обсяг звернень, які не було задоволено під час однієї консультації, наприклад, унаслідок браку в консультанта інформації для вичерпної відповіді тощо.

**Кількість скарг, за якими заявник, незадоволений результатами формалізованого в офіційну відповідь розслідування та врегулювання скарги, звертався два та більше разів, не змінюючи суті порушеного першого разу питання.

***Будь-які нормативні або оперативні інформаційні (навчальні, процедурні, рекламні, термінові повідомлення тощо) відомості, на підставі яких консультант формує матеріал для обслуговування клієнтів у межах свого профілю.

****Достатність інформації для формування коректного (не спотвореного) аналітичного висновку.

*****Зростання обсягу скарг щодо збільшення обсягу клієнтів за певний період. Допустимим вважається збереження середнього коефіцієнта претензій на одного клієнта.

танційного обслуговування набувають модульних характеристик та можуть враховуватися чи не сприйматися залежно від складності системи або внутрішньої стратегії банку.

Ефективність системи рекомендовано розглядати в межах кожного процесу окремо. При цьому слід враховувати, що ефективність деяких процесів визначається за допомогою параметрів оцінки якісних показників, таких як рівень вдовolenості клієнтів або співробітників. Решта визначається лише через кількісні показники,

наприклад, обсяг клієнтів, обслугованих у потоці, середню тривалість обслуговування, відсоток реального продажу в обсязі проактивної кампанії¹ тощо. Питання ефективності окремих опціональних напрямів у межах бізнесу дедалі частіше розглядають у контексті доцільності розмежування або, навпаки, централізації функцій — отже, звітність із зазначенням вимірюваних успіхів окремого процесу набула

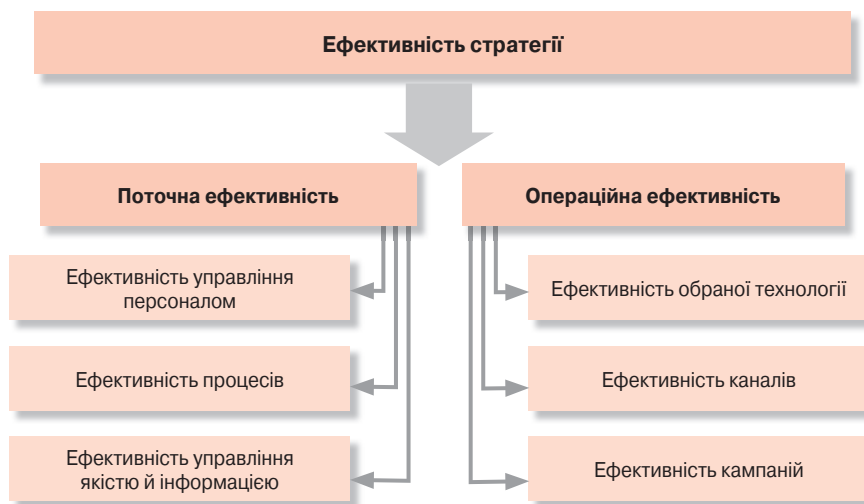
¹ Комплекс вихідних ініціативних заходів з боку виробника фінансових послуг (тобто банку), спрямованих на споживача з метою продажу продукту або обслуговування.

насушної актуальності.

Відповідно до окреслених процесів у таблиці запропоновано приклади індикативних параметрів, за допомогою яких вимірюється ефективність загального процесу дистанційного обслуговування та визначено їх приналежність до кількісної чи якісної групи.

Звернімо увагу, що деякі з віднесених до якісної групи індикативних параметрів мають чітке кількісне обґрунтування. Очевидний парадокс зумовлений тим, що, прагнучи досягнути

Схема 2. Структурні блоки ефективності стратегії дистанційного банківського обслуговування

обґрунтовано доведеного рівня ефективності, ми глибоко досліджуємо якісні показники на предмет їх залежності від вимірюваних джерел — це, до речі, кореспондує з діалектикою переходу кількості в якість. Детальна структуризація процесів ДБО дає змогу простежити залежність якості послуги (те, що доходить до клієнта) від кількісних елементів параметра. Так, наприклад, кількість позитивних відповідей у структурі загального обсягу відповідей за репрезентативною вибіркою свідчить про задоволення клієнтів, їх лояльність, а отже, про реакцію на високу якість послуги. Показники “кількості робочих баз даних”, “прикладних операційних систем”, “процедур” та інших інструментів у роботі фахівців впливають на складність, затримку в часі та потенційну несинхронність виконання деколи простої операції за запитом клієнта, що безпосередньо впливає на якість обслуговування і має наслідки якісного впливу. “Доступність каналу та його потужність” визначають спроможність клієнта вчасно та без затримки “увійти в контакт” з банком та отримати запитувану послугу — це прямий показник якості з огляду на очікування клієнта. “Кількість випадків порушень” — дисциплінарний показник, який формується з комплексу якості навчання, прописаних нормативних процедур та правил, контролю та системою моніторингових заходів — загалом показник відносять до групи якості персоналу.

Варті уваги потужні інноваційні технології, які дають змогу здійснювати моніторинг переважної частини індикаторів ефективності в автоматичному режимі. Програмні комплекси, що су-

проводжують та забезпечують сам процес у межах системи дистанційного обслуговування, містять вбудовані функції статистики, моніторингу та прогнозування. Такі технічні засоби гарантують прозорість підрахунку абсолютних величин показника та залишають банківським службовцям лише етап інтелектуальної обробки і творчого застосування наявних даних у межах управлінського адміністрування.

СТРУКТУРНИЙ ПІДХІД ДО ЕФЕКТИВНОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО БАНКІВСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Дистанційне обслуговування як частина бізнесу масового впливу передусім відтворює економіку своїх процесів через ефект припливу клієнтів за результатами трансльованої на масу споживачів інформації. Інформація як суб’єктивна категорія може по-різному впливати на респондентів, та саме від якості інформації, що ретранслюється на споживачів, залежить інтенсивність їх припливу до установи та продуктивність подальшої співпраці. Інформація є індикатором якості обслуговування, який можна визначати за такими непрямими показниками, як коректність, актуальність, кількість помилок під час консультацій, своєчасність надання відомостей, їх повнота і доцільність, а також суб’єктивне сприйняття. Ефективність процесів, що кореспондують з кількісними індикаторами, можуть забезпечити автоматизовані програмні комплекси. В межах загальної стратегії банку операційна діяльність директивно впливає на результат за-

гальної діяльності установи, оскільки відтворює раціональне використання вкладених ресурсів у поточному режимі. Функціонування окремих ланок виробничого процесу може суттєво відрізнятися як за обсягом базових вкладень, так і за споживанням поточних витрат, за терміном їх окупності. Втім, планування цільових показників ефективності і їх вимірювання необхідне на кожному рівні функціонального управління (див. схему 2).

При цьому ефективність дистанційного обслуговування розглядається в кількох рівнях.

КІЛЬКІСНА ІНДИКАЦІЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОКРЕМИХ ПРОЦЕСІВ

Ефективність управління персоналом у частині кількісної індикації забезпеченості підрозділу системи визначатиметься шляхом розрахунку окремого коефіцієнта забезпеченості фахівцями окремих функціональних груп:

$$E_{Staff} = \frac{\sum_1^n \frac{\Delta S_G}{S_n}}{G}, \quad (1)$$

де ΔS_G — різниця кількісного складу персоналу від початку оцінного періоду до його завершення у кожній функціональній групі;

S_n — необхідна кількість персоналу у кожній функціональній групі;

G — загальна кількість функціональних груп.

Ефективність процесів визначається передусім через ступінь їх автоматизації та некоректної роботи, що призводить до системних збоїв:

$$E_{process} = \frac{P_{auto}}{P} \times (1 - \frac{P_{err}}{365}), \quad (2)$$

де $\frac{P_{auto}}{P}$ — відношення автоматизованих процесів, що виконуються в системі дистанційного обслуговування, до загальної кількості процесів;

P_{err} — кількість системних збоїв на рік унаслідок некоректної організації процесів дистанційного обслуговування.

Ефективність управління якістю й інформацією — вельми дискусійний показник, оскільки більшість процесів, що впливає на управління якістю й інформацією, визначаються суб’єктивними експертними висновками. Запропонована модель дає змогу трансформувати якість в обчислювані критерії процедурного управління та спостереження щодо адекватності ін-

формації через тренд помилок, викликаних браком інформації та рівня задоволеності клієнтів:

$$E_{quality} = \left(\frac{V_{loyalty}}{V_{total}} + \left(1 - \frac{O_{err}}{O} \right) \right) \times \frac{T}{365}, \quad (3)$$

де $\frac{V_{loyalty}}{V_{total}}$ — відношення задоволених клієнтів до загального обсягу клієнтів, що були опитані з приводу лояльності;

$\frac{O_{err}}{O}$ — відношення операцій, в яких виявлено помилки або збої, до загальної кількості операцій, які включені до масиву обстеження та моніторингу;

T — регулярність (загальна кількість разів) проведення опитувань на рік.

Операційна ефективність у розрізі каналів, поточних кампаній та технологій обслуговування має спільний вихідний показник економічної доцільності, який визначається через класичну формулу співвідношення отриманого результату до вкладеного ресурсу, в якій під ресурсами визначено сукупні строкові витрати на забезпечення системи ДБО, а під результатом — інтенсивність клієнтського споживання послуг ДБО, скорельовану на середню цінність клієнта. Вона визначається за такою формулою:

$$E_{operational} = \frac{C_{staff} + C_{traffic} + C_{property}}{Q_{cl} \times P_{avr}}, \quad (4)$$

де C_{staff} — сукупна сума витрат на персонал: заробітна плата, мотивація та бонуси, витрати на навчання, відрядження тощо;

$C_{traffic}$ — сукупні витрати на зв'язок усіх видів, амортизація програмного забезпечення та нестатичного обладнання (робочих місць тощо);

$C_{property}$ — витрати на виробничі приміщення — офіси дистанційного обслуговування, поточні видаткові матеріали тощо;

Q_{cl} — загальна кількість клієнтів, що скористалися послугами дистанційного банкінгу за цей період;

P_{avr} — середня прибутковість клієнтів за напрямком роздрібного бізнесу, що коригується в цьому періоді.

У випадку розрахунку ефективності поточного функціонування та супроводження системи дистанційного обслуговування на засадах ресурсного підходу менеджери свідомо уникають врахування якісних показників, спираючись виключно на результати статистичної звітності та фактичних витрат. Прозорість і незаперечність обчисленого рівня ефективності за кіль-

кісними показниками дає змогу оцінити доцільність та адекватність системи дистанційного обслуговування в операційній зоні, оскільки процес розрахунку не включає стадії дискусії щодо дефініцій якості — суб'єктивної категорії. При цьому ефективність бізнесу з посиленням на індикатори якісного впливу дають змогу менеджменту приймати стратегічні рішення щодо корекції концепції дистанційного обслуговування — отже, нехтування показниками якості є неприпустимим.

Проблеми сучасного технологічного устаткування банківських бізнес-структур полягають у децентралізації підходів щодо визначення та обчислення ефективності як за окремими процесами, так і в межах стратегічного курсу, зорієнтованого на певний обсяг прибутків. Часто показники ефективності не визначаються в комплексі або не мають суцільного режиму моніторингу та аналізу. Подібний безсистемний підхід спотворює результати, що аналізуються акціонерами та менеджерами вищої ланки і можуть призвести до невинуватених критичних помилок.

Порівняно з традиційним банкінгом, за якого функції фронт-офісу не включають дисциплінуючої жорсткої технологізації, дистанційне обслуговування як комбінований комплекс інтелектуально-автоматизованих процесів поєднує гнучкість людського сервісного підходу та запрограмовану послідовність операційних кроків. Завдяки цьому забезпечується фіксована прогнозованість і продуктивність на одиницю дії — у цьому полягає виразна перевага та врівноваженість системи.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У процесі створення методологічної платформи для аналізу ефективності системи дистанційного банківського обслуговування було виявлено, що дослідження необхідно проводити в межах кожного процесу системи окремо.

Система дистанційного обслуговування складається з процесів, ефективність яких обчислюється за допомогою кількісних та якісних показників, причому значення індикатора безпосередньо залежить від двох класичних завдань бізнесу: збільшити обсяг (кількісний аспект) і підвищити віддачу від одиниці витрат (якісний аспект).

Удосконаленість підходів прогнозування та ідентифікації ефектив-

ності в системі дистанційного обслуговування зумовлена переважною автоматизацією процесів. Це передусім забезпечує підтверджений прозорий статистичний матеріал для обчислення уніфікованих операційних показників та вивільняє інтелектуальний ресурс для реалізації творчих і менеджерських завдань. Потенціал тотального автоматизованого накопичення статистичної бази для вимірювання ефективності бізнес-процесів якісно вирізняє дистанційну модель від децентралізованих з точки зору підходів до локальної процесної ефективності традиційного банкінгу.

Література

1. Башлай С.В. CRM-технології в управлінні клієнтською базою банку // *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: 36. тез доповідей XII Всеукр. наук.-пр. конф. — Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ". — 2009. — Том 2. — С. 7–9.*
2. Вовк Н.Я. Методологічні підходи до оцінки якості менеджменту // *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. — 2006. — Вип. 16.5. — С. 149–153.*
3. Вовчак О.Д., Рудичин Н.М., Андрейків Т.Я. *Кредит і банківська справа: Підручник. — К.: Знання. — 2008. — 564 с.*
4. Короткевич О.В. *Ефективність поточної господарської діяльності: структура, рівень, динаміка (2000–2006 рр.) // Економіка і прогнозування. — 2008. — № 3. — С. 61–69.*
5. Мирошников Д.С. *Моделирование системы дистанционного обслуживания физических лиц в организации (на примере банковских учреждений): дис. канд. экон. наук: 05.13.10. — СПб. — 2006. — 137 с.*
6. Федірко В.В. *Банківська система України в умовах глобалізації світової економіки // Економічний форум. — Луцьк. — 2011. — Вип. 2 // http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/62.pdf.*
7. Шубин К.А. *Управление банковскими инновациями на рынке дистанционного обслуживания на основе оценки экономической эффективности: дис. канд. экон. наук: 08.00.05. — Пермь. — 2007. — 284 с.*
8. Marcos Vergara. *Explaining Bank Efficiency: Bank Size or Ownership Structure? Universidad de Chile. // http://www.cemla.org/pdf/redviii/chile_fuentes_vergara.pdf.*
9. Andreas Soteriou, Stavros A. Zenios. *Efficiency, Profitability and Quality of Banking Services // <http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/97/zenios.pdf>.*

Дослідження/

Олександр Лапко

Старший науковий співробітник
відділу міжнародних фінансів
і фінансової безпеки
Державної навчально-наукової установи
"Академія фінансового управління"
Міністерства фінансів України"

Прискорення інфляції як виклик стабільному розвитку світової економіки

Останнім часом у світовій економіці посилюються інфляційні процеси, викликані значним подорожчанням сировини, політичною нестабільністю в країнах-експортерах енергоресурсів, а також збільшенням споживання сировинних ресурсів та продовольства азійськими країнами, насамперед Китаєм. Останнє спричиняє постійне зростання цін на продовольство в усьому світі, підсилюючи негативний вплив інфляції на фінансово-економічний розвиток. Це зумовлює актуальність дослідження тенденцій та факторів прискорення інфляції щодо її впливу на світовий економічний розвиток, що дасть змогу ґрунтовніше підготуватися до подолання її наслідків у вітчизняній економіці.

ІНФЛЯЦІЯ

Повільне посткризове відновлення світової економіки характеризується відчутним посиленням інфляційних процесів (див. таблицю 1), індикатором чого є індекс споживчих цін (ІСЦ). Провідні міжнародні організації, зокрема Світовий банк [1], попереджали про високу ймовірність гальмування темпів зростання світової економіки у 2011–2012 рр. у зв'язку з підвищенням темпів інфляції, внаслідок чого слід здійснювати корекцію прогнозів економічного розвитку (див. графіки 1, 2).

МВФ прогнозував прискорення інфляції у 2011 році, однак її темпи перевищили всі очікування. Найбільшого впливу інфляції зазнали країни з економіками, що розвиваються. Причому найсуттєвішим чинником її прискорення в країнах із низьким рівнем доходів стала висока частка продовольчих товарів у структурі споживання, оскільки рівень інфляції в цих країнах безпосередньо залежить від коливання цін на продовольство. Так, індекс споживчих цін у країнах СНД у січні – травні 2011 року становив 5.8% (за аналогічний період 2010 року – 3.9%). Найбільше за цей період ціни зросли

у Білорусі – на 25.4%. На другому місці опинився Таджикистан – 6.9%, на третьому – Киргизія (6.5%). Україна посіла п'яте місце серед країн СНД із показником інфляції 5.5%. Росія розділила передостаннє місце з Казахстаном (4.8%), а найнижча інфляція була зареєстрована в Азербайджані (3.4%).

Ключовим фактором, який посилює інфляцію у першому півріччі 2011 року майже в усіх країнах світу, було зростання світових цін на основні біржові товари. Ціни на сировинні товари (нафту, метали та продоволь-

ство) значною мірою відновили максимуми зростання, яке склалося на тлі підвищення глобального попиту на сировинні товари та зменшення перехідних світових запасів. За розрахунками МВФ, індекс цін сировини у липні 2011 року підвищився на 35.6% відносно аналогічного періоду 2010 року (див. графік 3).

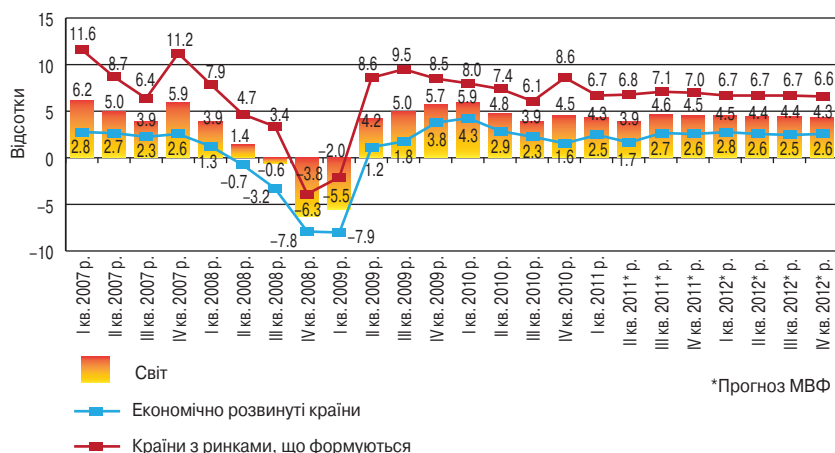
Структурним чинником зростання світової інфляції є динамічне піднесення економік країн, що розвиваються, які вивели споживання сировинних товарів на новий рівень, тоді як відповідного збільшення виробництва не

Індекс споживчих цін у річному вимірі в окремих країнах світу у першому півріччі 2011 р.

Країна	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень
Канада	2.3	2.2	3.3	3.3	3.7	3.1
Франція	1.8	1.7	2.0	2.1	2.0	2.1
Німеччина	2.0	2.1	2.1	2.4	2.3	2.3
Італія	2.1	2.4	2.5	2.6	2.6	2.7
Японія	0	0	0	0.3	0.3	0.2
Великобританія	4.0	4.3	4.1	4.5	4.5	5.2
США	1.6	2.1	2.7	3.2	3.6	3.6
Китай	4.9	4.9	5.4	5.3	5.5	6.4
Індія	9.3	8.8	8.8	9.4	8.7	8.6
Росія	9.6	9.5	9.4	9.6	9.6	9.4
ПАР	3.6	3.6	4.1	4.2	4.6	5.1
G7	1.7	2	2.4	2.7	2.9	2.9
OECD	2.2	2.4	2.7	2.9	3.2	3.1

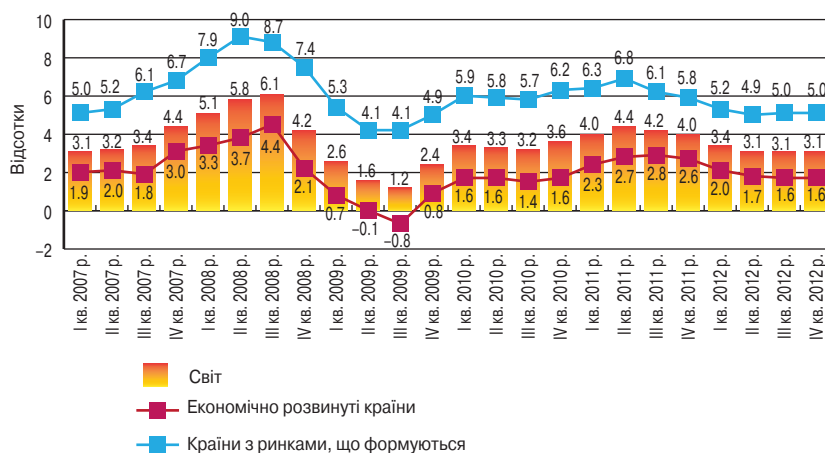
Джерело: [1]

Графік 1. Динаміка ВВП в країнах світу.

Джерело: побудовано автором за матеріалами World Economic Outlook Update Mild Slowdown of the Global Expansion, and Increasing Risks [3].

Графік 2. Інфляція у світі

Примітка. Із III кв. 2011 року – прогнозні показники.

Джерело: побудовано автором за матеріалами МВФ за станом на червень 2011 р. World Economic Outlook Update. Mild Slowdown of the Global Expansion, and Increasing Risks [3].

відбулося (внаслідок підвищення собівартості видобування сировини).

Головним циклічним чинником прискорення світової інфляції стало підвищення попиту на сировинні ре-

сурси з другого півріччя 2010 року. Зокрема, ціни за барель нафти зросли з 83 доларів США у квітні 2010 року до 90 доларів США на початку січня 2011 року. Ця тенденція зазнала

корекції лише наприкінці липня 2011 року (див. графік 4).

Підвищенню світових цін на нафту в першому півріччі 2011 року сприяли:

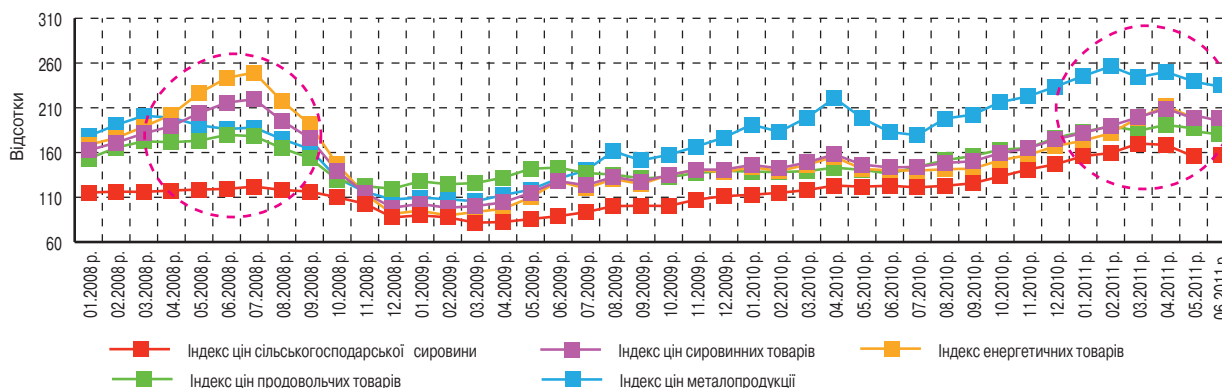
- річне збільшення попиту на вуглеводневі ресурси на 3.4% у 2010 році, яке з 2004 року досягло найвищого рівня та виявилось майже у два рази вищим прогнозованого. Таке збільшення попиту на нафту у 2010 році пояснюється високими очікуваними темпами економічного зростання в цей період;

- зміна енергетичної політики Китаю в напрямі переорієнтації зі споживання електроенергії на дизельне паливо, внаслідок чого Китай став найпотужнішим споживачем вуглеводневих ресурсів у світі;

- підвищення рівня споживання нафти в США і Японії, які наростили виробництво електроенергії за рахунок нафтогазових ресурсів з метою компенсації втрат виробництва на атомних електростанціях.

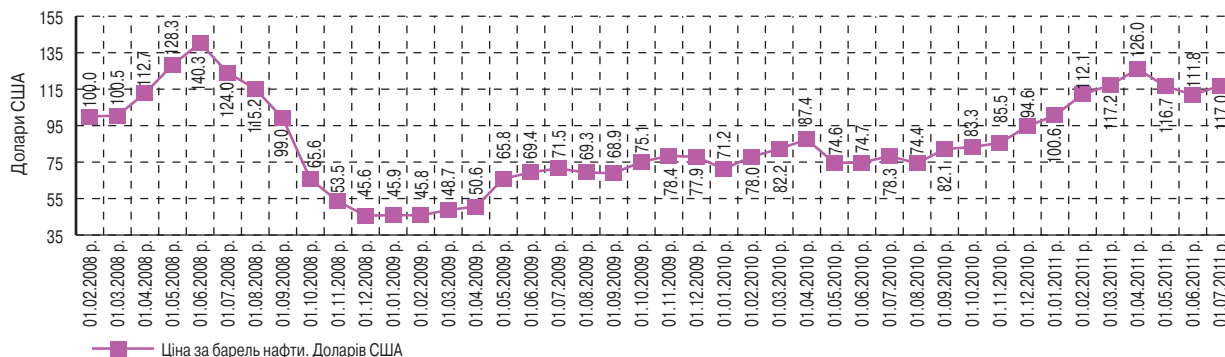
Таким чином, принципову роль у нагромадженні світових інфляційних тенденцій відіграють країни, що розвиваються, насамперед Китай. Зростання впливу Китаю на світові інфляційні процеси пов'язане зі стрімким піднесенням економіки цієї держави (близько 10% на рік впродовж останнього десятиліття) і випереджальним збільшенням споживання первинних ресурсів. Так, за даними Державного статистичного управління КНР [2], ціни на споживчі товари в Китаї у липні 2011 року зросли до найвищого за останні 37 місяців показника – 6.5% у річному вимірі. Зростання цін на товари становило 7.6%, на послуги – 3.7%. Найбільше зросли ціни на продукти харчування – 14.8% порівняно з липнем 2010 року. У червні інфляція в Китаї стано-

Графік 3. Індекси цін основних біржових товарів у 2008–2011 рр. (2005 рік = 100)

Джерело: побудовано автором за матеріалами Index Mundi, МВФ.

Графік 4. Динаміка цін на нафту у 2008–2011 рр.

Джерело: побудовано автором за матеріалами IntercontinentalExchange (ICE) [4].

вила 6.4% у річному вимірі. В цілому у першому півріччі 2011 року споживчі ціни зросли на 5.4% порівняно з січнем – червнем 2010 року. Раніше китайська влада оголосила про намір утримати інфляцію в 2011 році в межах 4%, що зараз видається мало-ймовірним.

Ринок нафтових деривативів засвідчує намагання інвесторів застрахуватися від підвищення цін, що здорожує ф'ючерси на нафту.

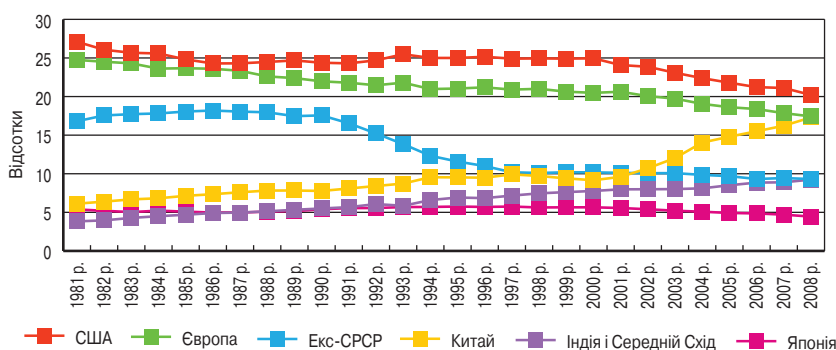
Ураховуючи суттєві зрушення в структурі енергоспоживання на користь країн, що розвиваються (особливе місце серед яких посідає Китай), а також високі темпи їх економічного зростання, можна передбачити, що ризики нафтових шоків будуть важливим фактором впливу на глобальну економічну стабільність у середньостроковій перспективі.

Крім того, такі тенденції несуть загрози сталому розвитку світової економіки, оскільки організація виробництва в цих країнах не ґрунтується на безперечному дотриманні екологічних стандартів та квот на викиди, що забезпечують охорону довкілля. Останнє слід також ураховувати в прогнозуванні напрямів подальшого співробітництва в енергетиці й стратегічного розвитку.

МЕТАЛИ

Високі темпи економічного піднесення країн, що розвиваються, суттєво впливають також на зростання попиту на метал, а відповідно й на ціноутворення на цьому ринку. Ціни на метали динамічно зростали: індекс вартості металу МВФ підвищився з липня 2010 року до липня 2011 року на 31.4% (див. графік 3). Фактором такого зростання стало швидше відновлення світової економіки та відповідне на-

Графік 5. Частка споживання первинної енергії в світі

Джерело: побудовано автором за матеріалами МВФ.

рошення глобального споживання майже всіх металів.

Збільшення пропозиції відбулося недостатньо швидко через більш жорсткі екологічні стандарти (наприклад, скорочення виробництва алюмінію в Китаї – внаслідок надмірного споживання електроенергії) чи деструктивні події на ринку праці (страйки на шахтах із видобутку міді в Китаї).

Крім того, на ринку намітилася **фізична нестача основних металів**, викликана збільшенням попиту країн, що розвиваються, насамперед, Китаю.

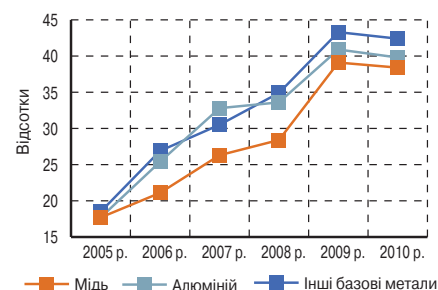
Особливою є роль Китаю у виробництві **рідкоземельних металів**¹. За період 1990–2000 рр. їх видобуток збільшився на 450% (із 16 тис. тонн до 73 тис. тонн) і продовжив зростати. За станом на 2009 рік світове ви-

¹ Рідкоземельні метали – узагальнююча назва для сімнадцяти елементів, які широко використовуються в високотехнологічних галузях промисловості й мають стратегічне значення для багатьох інших виробництв: виробництво гібридних двигунів, жорстких дисків для комп'ютерів, телекомунікаційних систем, двигунів для винищувачів, систем протиракетної оборони тощо. Рідкоземельні метали знайдені в багатьох країнах світу, проте лівова частка їхніх запасів знаходиться в шести країнах: Китай (36%), Росія з країнами колишнього СРСР (19%), США (13%), Австралія (5.4%), Індія (3.1%). Всі інші країни – 23.6%.

робництво рідкоземельних металів становило приблизно 132 тис. тонн, з яких 129 тис. тонн вироблялося в Китаї (тобто 98%) [5].

Упродовж 2003–2007 рр. внесок Китаю у збільшення світового споживання алюмінію та міді становив дві третини; цинку, олова і свинцю – майже 100% (див. графік 6). **Частка Китаю в глобальному споживанні базових металів за останні десять років зросла вдвічі і становить 40% світового споживання**, що відображає експоненціальне зростання сектору промислового виробництва.

Графік 6. Частка Китаю в глобальному попиті на метали

Джерело: побудовано автором за матеріалами МВФ.

ПРОДОВОЛЬЧИЙ РИНОК

Ціни на продовольчі товари у 2011 році вже досягли рівня 2008 року. Індекс продуктових цін МВФ сягнув нового історичного піку на початку 2011 року, підвищившись на 41% із середини 2010 року (див. графік 3). Підвищення цін відбувалося за широкою номенклатурою продовольства. Драйвером зростання стали зернові.

Індекс цін на продовольство FAO (2002–2004 рр. = 100) становив 234 пункти у червні 2011 року, що на 39% перевищує аналогічний показник червня 2010 року. Індекс цін на зернові (259 пунктів у червні 2011 року) зріс найбільше серед інших продовольчих груп – на 71% відносно червня 2010 року й утримує високий рівень. Індекс цін на м'ясо залишається на рекордній позначці – 180 пунктів у червні 2011 року (152 пункти у червні 2010 року).

Несприятливі погодні умови, природні і техногенні катаклізми, а також низка інших системних чинників (падіння курсу долара відносно євро у 2010 році, зростання цін на нафту, скорочення перехідних запасів зернових та нарощування спекулятивних операцій з товарними продовольчими ф'ючерсами) зумовлюють утримання високих цін на продовольство.

До кінця 2011 року загальний обсяг світових зернових запасів унаслідок зменшення запасів кормового зерна скоротиться до найнижчої з 2008 року позначки. Світовий банк прогнозує підвищення цін на продовольство принаймні удвічі до 2030 року.

Підвищення світових цін на продовольство сформувало серйозний ризик нарощування негативного зовнішньоторговельного сальдо в багатьох країнах світу, насамперед у імпортозалежних від продовольства та найменш розвинутих. Глобальні витрати на імпорт продовольчих товарів у 2011 році, за прогнозами FAO, досягнуть нового рекордного рівня – 1.29 трлн. доларів США, що відповідатиме зростанню на 21% порівняно з 2010 роком.

Імпортозалежні від продовольства країни з низьким рівнем доходів та найменш розвинуті країни витратять на продовольство на 27% і 30% більше порівняно з 2010 роком. Витрати на імпортовані продовольчі товари для вразливих країн можуть досягти 18% від їхнього загального імпорту (в середньому у світі витрати

на імпорт продовольства становлять близько 7%).

Вплив Китаю на нагромадження світової інфляції двоякий. Так, зростаючий попит внутрішнього ринку цієї країни на сировину, який не компенсується рівноцінним внутрішнім виробництвом, є чинником утворення дефіциту на міжнародних ринках. А зміна цін на китайський експорт викликає відповідну цінову динаміку на світових ринках готової продукції – ціна підвищується, що призводить до зростання цін на готову продукцію в країнах – торговельних партнерах Китаю і збільшує в них інфляцію.

ПРОГНОЗНІ ОЧІКУВАННЯ РОЗВИТКУ ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СВІТІ

Для України чинники прискорення інфляції не відрізняються від світових. Найбільший вплив матиме зростання цін на сирі мінеральні продукти, паливо, продовольство, а також збільшення адміністративно-регульованих цін (тарифів на послуги ЖКГ).

Розбіжність підходів серед ключових світових гравців у ідентифікації загроз економічному зростанню зумовлює диференціацію стратегій боротьби з інфляцією.

Так, *прискорення інфляції розглядається загрозою економічному розвитку в Китаї*. Крім цього, останнім часом спостерігаються запровадження окремих заходів щодо контролю над інфляцією з боку ЄЦБ.

Натомість США ідентифікують прискорення інфляції як другорядний чинник, наголошуючи на її стимулюючій ролі для економічного зростання. Монетарна влада США визначає найбільшою загрозою для світової і національної економік слабкість економічного зростання та ризик повторення рецесії.

У межах боротьби з прискоренням інфляції в єврозоні в липні 2011 року ЄЦБ підвищив базову процентну ставку на 0.25 в. п. – з 1.25% до 1.5% річних, що є максимальним рівнем із березня 2009 року. На фоні сповільнення зростання ВВП у єврозоні в другому кварталі 2011 року та стурбованості, викликаній суверенною борговою кризою ряду країн єврозони, цей крок доводить **пріоритетність антиінфляційної політики для європейських країн**. Темпи зростання споживчих цін у єврозоні в червні 2011 року не змінилися й залишилися на

рівні травня (2.7% у річному обчисленні) після максимального за два з половиною роки підвищення у квітні – 2.8%. Інфляція перевищує встановлений ЄЦБ поріг у 2% вже вісім місяців поспіль.

Ідентичної політики з ЄС дотримуються Швеція і Китай. Шведський Ріксбанк підвищив процентну ставку вже всьоме за 2011 рік – до 2%, а Народний банк Китаю за цей же період підняв вартість кредитування вже втретє – до 6.56%.

Решта країн, навпаки, намагається стимулювати зростання економіки й фінансового сектору, залишаючи доступ до дешевих ресурсів. Банк Англії зберіг ключову ставку на історично низькому рівні – 0.5% річних; Банк Японії на червневому засіданні залишив базову ставку в рекордно низькому діапазоні 0–0.1%; ФРС США утримує ставку в цільовому діапазоні від 0 до 0.25% річних із грудня 2008 року.

За заявою ФРС, після завершення в червні 2011 року програми QE2² буде продовжено скупівлю казначейських облігацій на ринку. В теорії, QE2 повинна забезпечити ліквідність банкам, які, як передбачалося, спрямують її на кредитування підприємств та споживачів. Натомість банки придбали нові казначейські облігації. Окремі експерти вважають, що політика ФРС підштовхнула сировинні ціни вгору через приплив надмірної грошової маси до фінансової системи, що послабило долар та прискорило інфляцію у світі. На так звану програму QE3 може бути надано ще 300 млрд. доларів США протягом наступних 12 місяців, що підтримає інфляційний тиск на економіку.

Критики підходу ЄЦБ наголошують, що сучасна інфляція не є головною загрозою для єврозони, оскільки підвищення ставок торкнеться не тільки “перегрітої” економіки Німеччини. Це стосуватиметься насамперед периферійних країн єврозони, в яких падає ВВП, зростають борги, існують проблеми з доступом до дешевих фінансових ресурсів, а самим країнам загрожує дефолт. Ефект впливу підвищення ставки на економіку цих країн може виявитися вкрай негативним унаслідок їхніх боргових проблем.

Важливо відзначити відсутність прямого зв'язку між збільшенням ставки рефінансування та зниженням рівня інфляції. Такий зв'язок існує для економічно розвинутих країн із високим рівнем

² QE (Quantitative Easing) – програма кількісного пом'якшення, яка реалізовується в США.

розвитку національного виробництва та конкуренції. Проте для країн, що розвиваються, зокрема для України, такий підхід може дати зворотний результат. Підвищення ставки рефінансування в період нестачі ліквідності в банківській системі зменшує обсяги кредитування реального сектору, що в умовах слабкої конкуренції призводить до звуження товарної пропозиції на внутрішньому ринку (як кількісно, так і за асортиментом) і автоматично зумовлює зростання цін на товари й прискорення інфляції. Крім того, в такій ситуації може зрости рівень імпорту на національному ринку.

Попри те, що в економічно розвинутих країнах ставка рефінансування є основним інструментом монетарного впливу на інфляційні тенденції, в Україні вона не має істотного впливу. Незважаючи на зниження ставки рефінансування Національним банком України, вона залишається досить високою. Як наслідок, вартість позичкових коштів для реального сектору економіки змінюється несуттєво, що не сприяє стимулюванню попиту й підвищенню темпів зростання економіки. В Україні ставка рефінансування дотепер залишається, швидше, економічним індикатором, аніж регулятором рівня інфляції.

Прискорення інфляції в Україні не має принципових відмінностей від передкризової ситуації, коли значне підвищення цін на основні сировинні товари також призвело до пропорційного прискорення інфляційних процесів.

У довгостроковій перспективі України необхідно створювати функціональну економічну систему, яка регу-

лює рівень інфляції, та функціональну систему, що стимулює економічне зростання, де контроль над інфляцією є засобом для досягнення стабільного зростання, а не метою. Наявність таких систем дасть змогу в режимі саморегуляції вирішувати завдання стійкого й динамічного розвитку української економіки.

Підвищення цін на продукти широкого вжитку в Китаї призводить до імпорту інфляції в Україну, оскільки існує широка номенклатура товарів, які не виробляються у нашій країні, й задоволення постійного попиту на них відбувається за рахунок прямого та опосередкованого китайського імпорту.

Для України практично неможлива мобільна переорієнтація імпортих поставок з інших країн або використання національного виробництва в процесі імпортозаміщення. Тому процеси ескалації інфляційних процесів у країнах, що розвиваються, зокрема в Китаї, безпосередньо позначаються на рівні інфляції в Україні.

З огляду на негативні інфляційні тенденції в світі для України актуально залишається розробка антиінфляційних заходів на коротко- та середньостроковий період. Пріоритетними мають стати стимулювання вітчизняного експорту, заходи щодо сприяння програмам імпортозаміщення, диверсифікація імпортих поставок з урахуванням ключових ризиків і загроз економічній та фінансовій безпеці країни.

В Україні важливо запобігти другій хвилі світової кризи та здійснити такі антиінфляційні заходи:

— розглянути можливості створення додаткових стабілізаційних мате-

ріальних резервів на соціально значущу продукцію з метою здійснення товарних інтервенцій у разі надмірного підвищення цін;

— опрацювати заходи державного замовлення для цільового впливу на кон'юнктуру ринку;

— забезпечити ефективний контроль над тарифною політикою підприємств-монополістів;

— підвищити контроль над емісійним механізмом покриття дефіциту бюджету і платіжного балансу;

— спираючись на досвід зарубіжних регуляторів, надати державну підтримку і стимулювати надання кредитів малому й середньому бізнесу (зокрема через зниження відсотка), оскільки під час посткризового відновлення саме ці компанії залишаються найвразливішими;

— підвищити якість моніторингу припливу спекулятивного капіталу в Україну, особливо через небанківські інвестиційні установи для запобігання перегрівання відповідних ринків.

Література

1. Статистичні матеріали OECD [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=22519>.
2. Статистичні дані Державного статистичного управління КНР.
3. Доноридь МВФ: World Economic Outlook Update. Mild Slowdown of the Global Expansion, and Increasing Risks, червень 2011 р.
4. Статистичні матеріали IntercontinentalExchange (ICE).
5. Доноридь Global trade alert № 9 "Resolve Falts As Global Prospects Worsen", за ред. Simon J. Evenett.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за вересень 2011 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	586.9415	16	434 LYD	100 лівійських динарів	669.7504
2	986 BRL	100 бразильських реалів	499.2609	17	484 MXN	100 мексиканських нових песо	64.3395
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	216.4304	18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	64.1763
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	7.4181	19	554 NZD	100 новозеландських доларів	676.0941
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.8262	20	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.1433
6	981 GEL	100 грузинських ларі	484.3349	21	604 PEN	100 перуанських нових сол	291.9136
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	102.2609	22	642 ROL	100 румунських лейв	272.2625
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	133.8871	23	682 SAR	100 саудівських ріялів	212.5293
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	222.8756	24	760 SYP	100 сирійських фунтів	16.8229
10	356 INR	1000 індійських рупій	173.0879	25	901 TWD	100 нових тайваньських доларів	27.4568
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.7533	26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	167.7089
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.6836	27	952 XOF	1000 франків КФА	17.6618
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	17.7551	28	152 CLP	1000 чилійських песо	17.1468
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	2930.4044	29	191 HRK	100 хорватських кун	153.5090
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	5.2979	30	255	100 доларів США за розр. із Індією	637.6560

* Курс встановлено з 01.09.2011 року.

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.09.2011 р.	02.09.2011 р.	03.09.2011 р.	04.09.2011 р.	05.09.2011 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	851.3847	853.0657	853.0657	853.0657	852.6154	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1300.6305	1292.2802	1292.2802	1292.2802	1292.9410	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	1013.5029	1013.5664	1013.5664	1013.5664	1013.4376	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0156	0.0155	0.0155	0.0155	0.0155	
5	208 DKK	100 датських крон	154.5843	152.8533	152.8533	152.8533	152.5405	
6	840 USD	100 доларів США	797.1200	797.1700	797.1700	797.1700	797.1700	
7	352 ISK	100 ісландських крон	3.9719	3.9267	3.9267	3.9267	3.9185	
8	124 CAD	100 канадських доларів	814.5382	816.0795	816.0795	816.0795	814.9497	
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.4426	5.4362	5.4362	5.4362	5.4336	
10	428 LVL	100 латвійських латів	1623.9086	1605.4664	1605.4664	1605.4664	1602.0948	
11	440 LTL	100 литовських літів	333.5955	329.8069	329.8069	329.8069	329.1143	
12	498 MDL	100 молдовських лейв	70.3182	70.3685	70.3685	70.3685	70.4170	
13	578 NOK	100 норвезьких крон	148.8259	148.1792	148.1792	148.1792	148.0318	
14	985 PLN	100 польських злотих	277.6786	274.7834	274.7834	274.7834	271.7213	
15	643 RUB	10 російських рублів	2.7556	2.7592	2.7592	2.7592	2.7431	
16	702 SGD	100 сингапурських доларів	662.7760	661.7604	661.7604	661.7604	662.3336	
17	792 TRL	100 турецьких лір	462.9762	463.2108	463.2108	463.2108	457.1061	
18	795 TMM	100 туркменських манатів	279.6912	279.7088	279.7088	279.7088	279.7088	
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	42.3470	41.6959	41.6959	41.6959	41.2579	
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4590	0.4590	0.4590	0.4590	0.4590	
21	203 CZK	100 чеських крон	47.7743	47.1457	47.1457	47.1457	46.7563	
22	752 SEK	100 шведських крон	125.6917	125.1932	125.1932	125.1932	124.5510	
23	756 CHF	100 швейцарських франків	987.0081	997.4226	997.4226	997.4226	1020.8101	
24	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	125.0191	124.9487	124.9487	124.9487	124.9069	
25	392 JPY	1000 японських єн	104.1916	103.4482	103.4482	103.4482	103.7209	
26	978 EUR	100 євро	1151.8384	1138.7573	1138.7573	1138.7573	1136.3658	
27	960 XDR	100 СПЗ	1282.8531	1276.3256	1276.3256	1276.3256	1275.9068	
			16.09.2011 р.	17.09.2011 р.	18.09.2011 р.	19.09.2011 р.	20.09.2011 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	819.8545	819.8545	819.8545	824.5349	816.2182	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1259.9997	1259.9997	1259.9997	1258.6051	1252.9575	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	1013.5121	1013.5121	1013.5121	1013.5121	1013.5630	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0149	0.0149	0.0149	0.0148	0.0147	
5	208 DKK	100 датських крон	147.6874	147.6874	147.6874	147.3068	146.0519	
6	840 USD	100 доларів США	797.3300	797.3300	797.3300	797.3300	797.3700	
7	352 ISK	100 ісландських крон	3.7928	3.7928	3.7928	3.7832	3.7507	
8	124 CAD	100 канадських доларів	806.6863	806.6863	806.6863	808.9707	810.3199	
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.4211	5.4211	5.4211	5.4211	5.4206	
10	428 LVL	100 латвійських латів	1550.9260	1550.9260	1550.9260	1546.7730	1533.4730	
11	440 LTL	100 литовських літів	318.5579	318.5579	318.5579	317.7497	315.0175	
12	498 MDL	100 молдовських лейв	68.3723	68.3723	68.3723	67.9655	67.9996	
13	578 NOK	100 норвезьких крон	142.1908	142.1908	142.1908	141.7842	140.5106	
14	985 PLN	100 польських злотих	252.6511	252.6511	252.6511	252.5322	249.2135	
15	643 RUB	10 російських рублів	2.6138	2.6138	2.6138	2.6114	2.5832	
16	702 SGD	100 сингапурських доларів	640.9398	640.9398	640.9398	642.6841	632.9313	
17	792 TRL	100 турецьких лір	448.2138	448.2138	448.2138	446.4399	443.2866	
18	795 TMM	100 туркменських манатів	279.7649	279.7649	279.7649	279.7649	279.7789	
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	38.5260	38.5260	38.5260	38.1941	37.4537	
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4578	0.4578	0.4578	0.4578	0.4571	
21	203 CZK	100 чеських крон	44.8305	44.8305	44.8305	44.8594	44.1613	
22	752 SEK	100 шведських крон	119.6342	119.6342	119.6342	119.7605	118.6349	
23	756 CHF	100 швейцарських франків	909.6235	909.6235	909.6235	909.8740	901.8261	
24	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	124.7977	124.7977	124.7977	124.9062	124.8427	
25	392 JPY	1000 японських єн	104.0898	104.0898	104.0898	103.8945	103.9660	
26	978 EUR	100 євро	1099.9167	1099.9167	1099.9167	1097.1261	1087.6924	
27	960 XDR	100 СПЗ	1258.2375	1258.2375	1258.2375	1257.7532	1252.0924	

щодо іноземних валют, України щоденно (за вересень 2011 року)

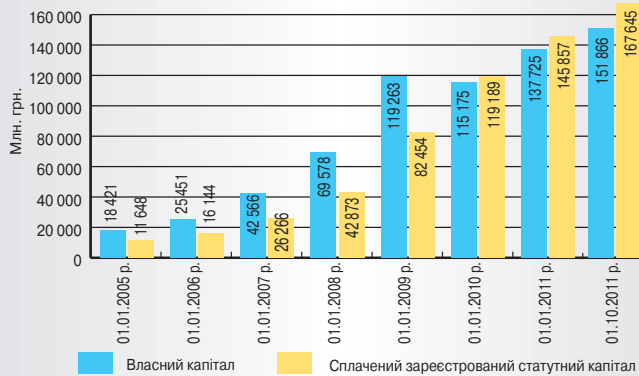
Офіційний курс										
	06.09.2011 р.	07.09.2011 р.	08.09.2011 р.	09.09.2011 р.	10.09.2011 р.	11.09.2011 р.	12.09.2011 р.	13.09.2011 р.	14.09.2011 р.	15.09.2011 р.
	842.1826	841.6225	846.3532	847.4765	847.4765	847.4765	839.2630	823.2116	823.2332	816.7428
	1286.8042	1281.5768	1274.5423	1277.1598	1277.1598	1277.1598	1272.1246	1265.7063	1260.2912	1258.7890
	1013.4376	1013.5647	1013.6936	1013.6936	1013.6936	1013.6936	1013.6427	1013.6427	1013.5139	1013.5139
	0.0154	0.0153	0.0153	0.0152	0.0152	0.0152	0.0151	0.0149	0.0149	0.0149
	151.1723	150.8982	150.2542	150.3378	150.3378	150.3378	147.9103	146.1888	146.0632	146.9545
	797.1700	797.2700	797.2700	797.2700	797.2700	797.2700	797.2300	797.2300	797.2300	797.2300
	3.8830	3.8761	3.8588	3.8610	3.8610	3.8610	3.7984	3.7541	3.7511	3.7742
	806.1872	803.3669	806.4050	809.8994	809.8994	809.8994	802.9834	796.5301	803.1158	805.7992
	5.4303	5.4269	5.4284	5.4273	5.4273	5.4273	5.4226	5.4119	5.4108	5.4127
	1587.5967	1584.7610	1578.1246	1579.0241	1579.0241	1579.0241	1552.7667	1535.3226	1533.6534	1542.6597
	326.1360	325.5535	324.0988	324.2835	324.2835	324.2835	319.0259	315.3085	315.0545	316.9941
	70.5416	70.6055	70.5025	70.2540	70.2540	70.2540	69.8797	69.3099	69.1404	68.7872
	146.7686	147.9722	148.3657	148.1360	148.1360	148.1360	146.2567	143.4289	140.7726	141.3009
	267.7578	265.5809	265.2653	264.2389	264.2389	264.2389	255.9739	251.8267	251.0026	251.1512
	2.7167	2.6925	2.7035	2.7025	2.7025	2.7025	2.6851	2.6308	2.6410	2.6256
	660.5751	659.7822	659.1166	658.4064	658.4064	658.4064	651.3320	646.4181	640.9122	641.3812
	452.4236	450.4392	454.0302	451.2134	451.2134	451.2134	448.4520	444.6385	448.0314	450.6596
	279.7088	279.7439	279.7439	279.7439	279.7439	279.7439	279.7298	279.7298	279.7298	279.7298
	40.5620	40.5465	40.4939	40.4292	40.4292	40.4292	39.3306	38.5311	38.3589	38.2391
	0.4583	0.4583	0.4583	0.4583	0.4583	0.4583	0.4583	0.4577	0.4577	0.4577
	46.0339	45.9743	45.7576	45.8794	45.8794	45.8794	45.0893	44.3968	44.3086	44.5923
	123.7793	123.6765	124.7142	125.0264	125.0264	125.0264	123.8443	121.0942	119.2001	119.3324
	1013.4842	933.9240	928.5166	922.6914	922.6914	922.6914	905.4934	903.1085	903.7304	909.5962
	124.8401	124.7582	124.6711	124.9245	124.9245	124.9245	124.7969	124.5037	124.5843	124.6347
	103.7290	103.0407	103.2523	103.2825	103.2825	103.2825	102.4872	103.3704	103.5921	103.7654
	1126.0823	1124.0710	1119.0482	1119.6860	1119.6860	1119.6860	1101.5327	1088.6973	1087.8203	1094.5171
	1275.9068	1271.9200	1266.4729	1266.2959	1266.2959	1266.2959	1256.9728	1250.5804	1251.4284	1254.0071
	21.09.2011 р.	22.09.2011 р.	23.09.2011 р.	24.09.2011 р.	25.09.2011 р.	26.09.2011 р.	27.09.2011 р.	28.09.2011 р.	29.09.2011 р.	30.09.2011 р.
	819.9777	813.9645	783.2176	783.2176	783.2176	773.8506	780.3654	790.8949	789.0246	782.9509
	1253.2320	1245.3255	1227.9452	1227.9452	1227.9452	1227.5514	1237.8519	1244.8093	1246.7811	1246.7502
	1013.6918	1013.6918	1013.4342	1013.4342	1013.4342	1013.4215	1013.2927	1013.2927	1013.2927	1013.3071
	0.0146	0.0146	0.0145	0.0145	0.0145	0.0144	0.0143	0.0143	0.0143	0.0142
	146.7946	146.0003	144.0145	144.0145	144.0145	143.8914	144.6298	145.5035	146.0666	145.8551
	797.3700	797.3700	797.3700	797.3700	797.3700	797.3600	797.3600	797.3600	797.3600	797.2700
	3.7696	3.7493	3.6976	3.6976	3.6976	3.6926	3.7118	3.7336	3.7479	3.7430
	805.0031	799.8336	771.7743	771.7743	771.7743	772.8453	775.0277	782.2100	777.8997	772.6408
	5.4114	5.4103	5.4059	5.4059	5.4059	5.3992	5.3956	5.3981	5.4000	5.3917
	1541.4471	1532.9109	1511.7766	1511.7766	1511.7766	1509.7342	1516.9617	1526.4841	1532.3296	1530.3582
	316.6109	314.9020	310.5605	310.5605	310.5605	310.1409	311.7574	313.5818	314.7826	314.3776
	68.2195	68.3294	68.1822	68.1822	68.1822	67.9784	67.5660	67.1529	66.7359	66.4924
	140.8483	140.1694	137.0005	137.0005	137.0005	135.8005	137.5461	138.9904	139.0763	138.4015
	250.3881	245.2561	239.0173	239.0173	239.0173	237.2822	245.2689	247.6521	245.2737	244.6049
	2.5317	2.5384	2.4988	2.4988	2.4988	2.4833	2.4563	2.4747	2.5060	2.5012
	633.8460	624.2715	611.1034	611.1034	611.1034	611.3928	613.5286	621.9756	621.0041	615.8420
	447.4619	439.8615	435.2586	435.2586	435.2586	431.8484	430.5400	431.9537	431.6790	429.9113
	279.7789	279.7789	279.7789	279.7789	279.7789	279.7754	279.7754	279.7754	279.7754	279.7439
	37.6535	37.1027	36.5899	36.5899	36.5899	36.7045	37.1929	37.8103	37.4296	37.1932
	0.4571	0.4571	0.4571	0.4571	0.4571	0.4571	0.4565	0.4565	0.4565	0.4565
	44.3433	43.6139	43.1025	43.1025	43.1025	43.0581	43.6246	44.2330	44.3209	44.1918
	119.8704	119.2600	115.5972	115.5972	115.5972	114.9886	116.4029	117.9784	118.2292	117.8387
	906.1624	890.6403	873.5667	873.5667	873.5667	878.1095	881.8909	885.1661	890.5214	889.2300
	124.8951	124.9892	124.6284	124.6284	124.6284	124.8039	124.5615	124.6271	124.7082	124.6206
	104.1931	104.4772	104.5232	104.5232	104.5232	104.6574	104.4576	104.2796	104.2872	103.9138
	1093.1943	1087.2937	1072.3032	1072.3032	1072.3032	1070.8545	1076.4360	1082.7351	1086.8814	1085.4831
	1253.0979	1252.1396	1242.1351	1242.1351	1242.1351	1243.2370	1244.8305	1246.7692	1252.4661	1245.0360

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

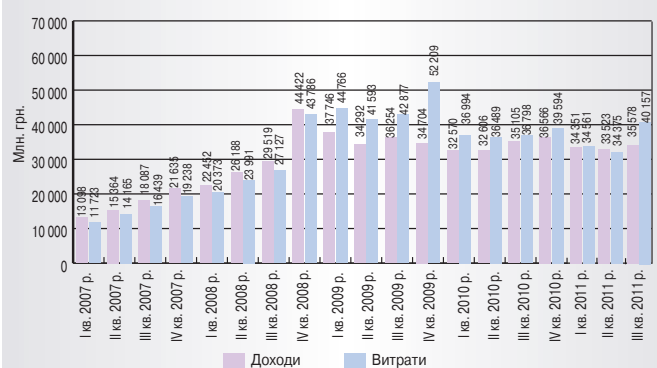
ЕКСКЛЮЗИВ/

Динаміка фінансового стану банків України на 1 жовтня 2011 року

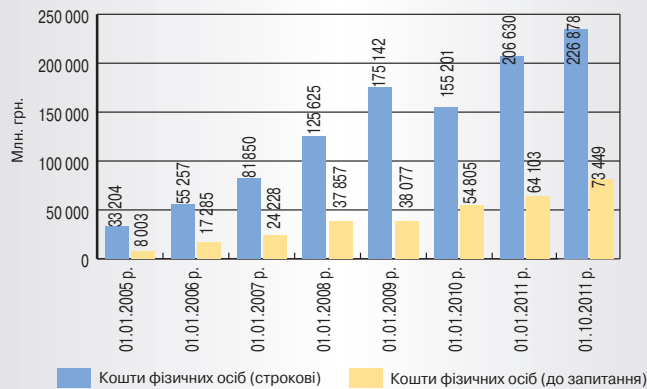
Динаміка власного та статутного капіталу

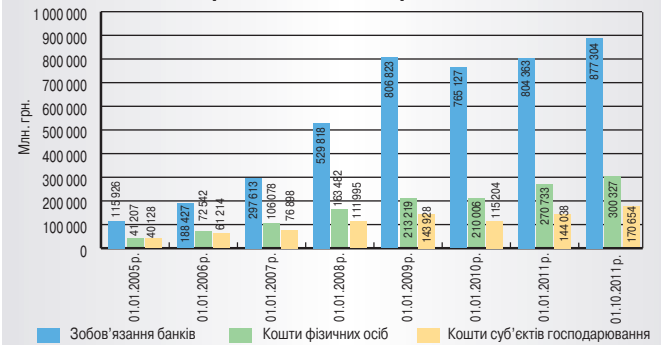
Щоквартальна динаміка доходів та витрат банків України

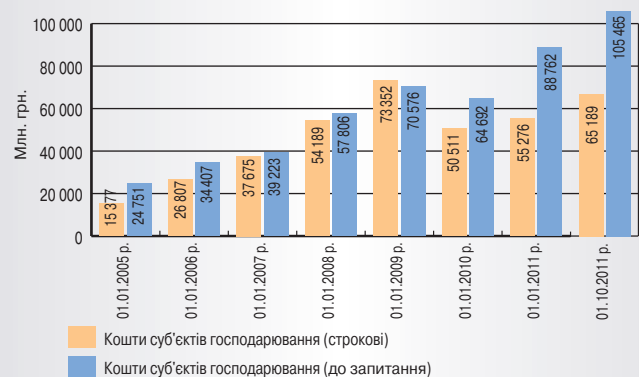
Динаміка коштів фізичних осіб

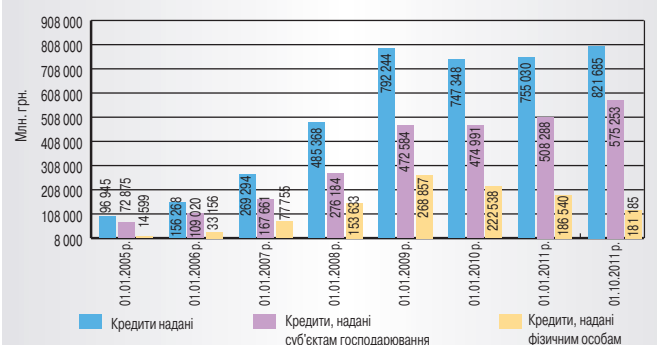
Динаміка зобов'язань банків, коштів суб'єктів господарювання і коштів фізичних осіб

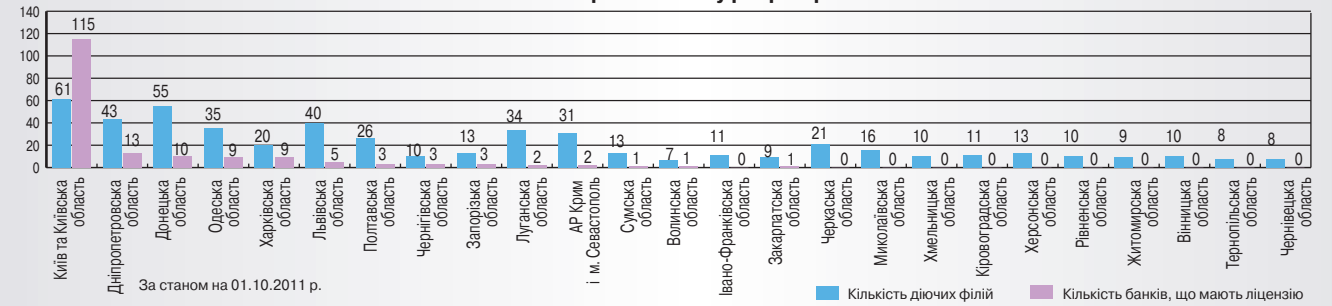
Динаміка коштів суб'єктів господарювання

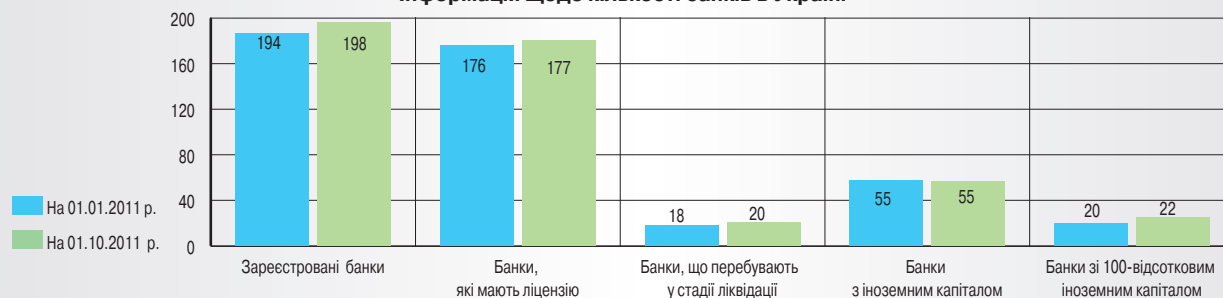
Динаміка наданих банками кредитів, кредитів, наданих суб'єктам господарювання та фізичним особам

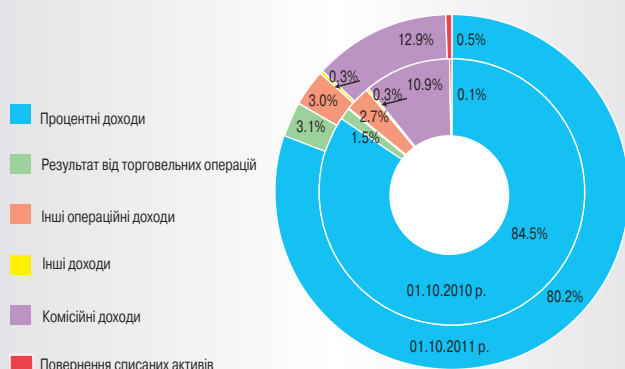
Кількість банків та філій банків у розрізі регіонів

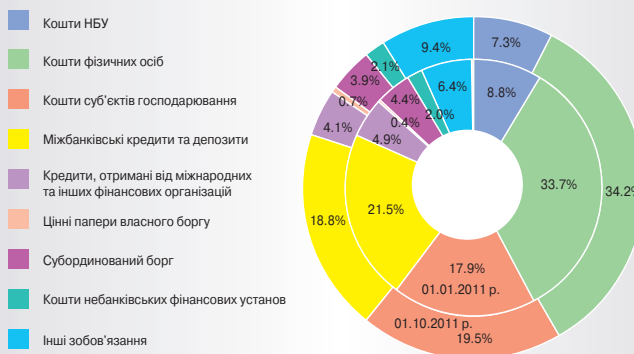
Інформація щодо кількості банків в Україні

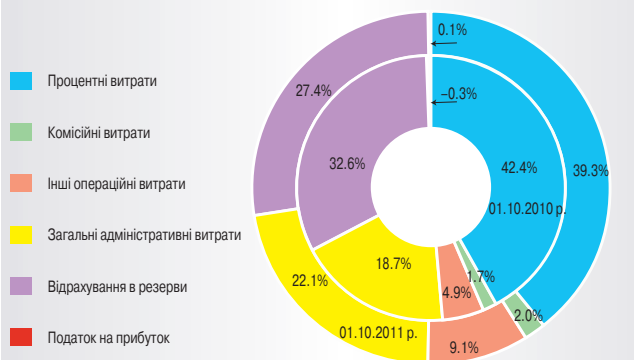
Структура доходів

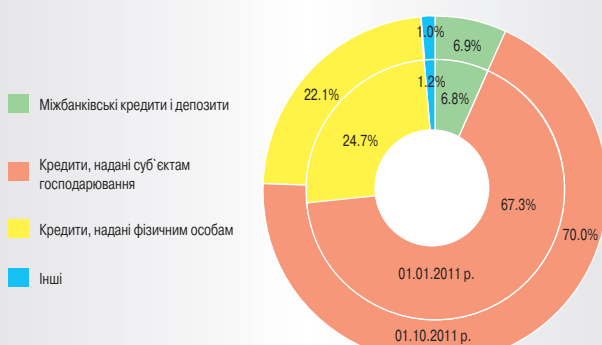
Структура зобов'язань

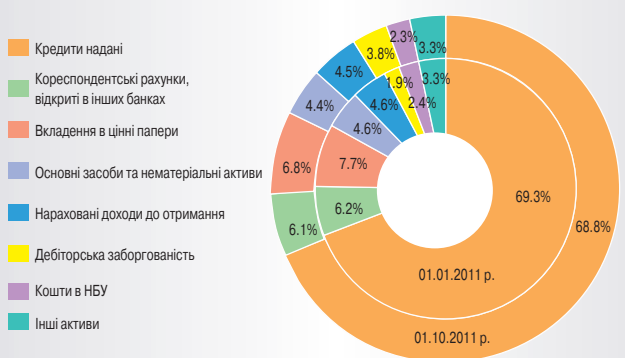
Структура витрат

Структура наданих кредитів

Структура активів

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Ексклюзив/

Основні показники діяльності банків України на 1 жовтня 2011 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.10. 2011 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	186	193	198	198	197	194	198
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	1	6	1	7	6	6	0
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	20	19	19	13	14	18	20
4	Кількість діючих банків	165	170	175	184	182	176	177
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	23	35	47	53	51	55	55
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	9	13	17	17	18	20	22
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	19.5	27.6	35.0	36.7	35.8	40.6	41.6
Активи, млн. грн.								
1	Активи, всього	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 029 170
1.1	Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	223 024	353 086	619 004	973 332	1 001 626	1 090 248	1 194 207
2	Готівкові кошти та банківські метали	7 628	11 430	18 313	20 668	21 725	26 749	27 530
3	Кошти в Національному банку України	17 382	15 280	19 120	18 768	23 337	26 190	27 211
4	Кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках	11 589	18 535	26 293	40 406	51 323	67 596	72 888
5	Кредити надані	156 268	269 294	485 368	792 244	747 348	755 030	821 685
5.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	109 020	167 661	276 184	472 584	474 991	508 288	575 253
5.2	кредити, надані фізичним особам	33 156	77 755	153 633	268 857	222 538	186 540	181 185
6	Довгострокові кредити	86 227	157 224	291 963	507 715	441 778	420 061	437 868
6.1	Із них: довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	58 528	90 576	156 355	266 204	244 412	262 199	297 190
7	Прострочена заборгованість за кредитами	3 379	4 456	6 357	18 015	69 935	84 851	82 772
8	Вкладення в цінні папери	14 338	14 466	28 693	40 610	39 335	83 559	80 828
9	Резерви під активні операції банків	9 370	13 289	20 188	48 409	122 433	148 839	165 640
9.1	Відсоток виконання формування резерву	100.1	100.1	100.04	100.1	100.05	100.01	100.01
9.2	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	8 328	12 246	18 477	44 502	99 238	112 965	124 106
Пасиви, млн. грн.								
1	Пасиви, всього	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 029 170
2	Власний капітал	25 451	42 566	69 578	119 263	115 175	137 725	151 866
2.1	У тому числі: сплачений зареєстрований статутний капітал	16 144	26 266	42 873	82 454	119 189	145 857	167 645
2.2	Частка капіталу в пасивах, %	11.9	12.5	11.6	12.9	13.1	14.6	14.8
3	Зобов'язання банків	188 427	297 613	529 818	806 823	765 127	804 363	877 304
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання;	61 214	76 898	111 995	143 928	115 204	144 038	170 654
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	26 807	37 675	54 189	73 352	50 511	55 276	65 189
3.2	Кошти фізичних осіб;	72 542	106 078	163 482	213 219	210 006	270 733	300 327
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	55 257	81 850	125 625	175 142	155 201	206 630	226 878
Довідково								
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	26 373	41 148	72 265	123 066	135 802	160 897	174 231
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	14.95	14.19	13.92	14.01	18.08	20.83	18.87
3	Доходи, млн. грн.	27 537	41 645	68 185	122 580	142 995	136 848	103 452
4	Витрати, млн. грн.	25 367	37 501	61 565	115 276	181 445	149 875	109 093
5	Результат діяльності, млн. грн.	2 170	4 144	6 620	7 304	-38 450	-13 027	-5 641
6	Рентабельність активів, %	1.31	1.61	1.50	1.03	-4.38	-1.45	-0.75
7	Рентабельність капіталу, %	10.39	13.52	12.67	8.51	-32.52	-10.19	-5.25
8	Чиста процентна маржа, %	4.90	5.30	5.03	5.30	6.21	5.79	5.36
9	Чистий спред, %	5.78	5.76	5.31	5.18	5.29	4.84	4.57

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Інформація з першоджерел/

Доповнення до Переліку осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків¹, внесені у жовтні 2011 р.

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові тимчасового адміністратора або ліквідатора	Дата і номер рішення Комісії ² про надання сертифіката	Серія та номер сертифіката	Строк дії сертифіката / продовження терміну дії сертифіката	Застосування заходів впливу
1	Берега Сергій Олексійович	09.04.2009 р. № 176	Серія А № 00093 (тимчасова адміністрація); серія В № 00080 (ліквідація)	09.04.2014 р.	Прийнято рішення Комісії від 18.10.2011 р. № 369 про анулювання сертифікатів серія А № 00093 (тимчасова адміністрація); серія В № 00080 (ліквідація)
2	Бердй Любов Нестерівна	26.10.2011 р. № 371	Серія В № 00210 (ліквідація)	26.10.2016 р.	
3	Соловйов Володимир Олексійович	26.10.2011 р. № 372	Серія А № 00234 (тимчасова адміністрація); серія В № 00212 (ліквідація)	26.10.2016 р.	
4	Кіценко Олена Федорівна	26.10.2011 р. № 373	Серія А № 00235 (тимчасова адміністрація); серія В № 00211 (ліквідація)	26.10.2016 р.	

¹ “Перелік осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків” у повному обсязі за станом на 01.01.2011 р. опубліковано у № 2 (2011 р.) “Вісника НБУ” на стор. 62–70.

² Кваліфікаційна комісія Національного банку України з питань сертифікації тимчасових адміністраторів та ліквідаторів банків.

Перелік осіб, чиї сертифікати на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків утратили чинність

За станом на 01.11.2011 р.

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові тимчасового адміністратора або ліквідатора	Дата та номер рішення Комісії про надання сертифіката	Номер та серія сертифіката	Строк дії сертифіката / продовження терміну дії сертифіката	Дата і підстава припинення чинності сертифіката
1	Гавриляка Ігор Володимирович	20.09.2006 р. № 59	№ 000049-ЛТ (тимчасова адміністрація, ліквідація)	20.09.2011 р.	Сертифікат втратив чинність 20.09.2011 р. на підставі рішення Комісії від 18.10.2011 р. № 370
2	Титаренко Микола Олександрович	20.09.2006 р. № 60	№ 000050-ЛТ (тимчасова адміністрація, ліквідація)	20.09.2011 р.	Сертифікат втратив чинність 20.09.2011 р. на підставі рішення Комісії від 18.10.2011 р. № 370
3	Хома Тарас Михайлович	20.09.2006 р. № 61	№ 000052-ЛТ (тимчасова адміністрація, ліквідація)	20.09.2011 р.	Сертифікат втратив чинність 20.09.2011 р. на підставі рішення Комісії від 18.10.2011 р. № 370
4	Савон Володимир Васильович	20.09.2006 р. № 62	№ 000053-ЛТ (тимчасова адміністрація, ліквідація)	20.09.2011 р.	Сертифікат втратив чинність 20.09.2011 р. на підставі рішення Комісії від 18.10.2011 р. № 370
5	Полещук Олександр Борисович	20.09.2006 р. № 63	№ 000054-ЛТ (тимчасова адміністрація, ліквідація)	20.09.2011 р.	Сертифікат втратив чинність 20.09.2011 р. на підставі рішення Комісії від 18.10.2011 р. № 370
6	Бедненко Владислав Миколайович	20.09.2006 р. № 64	№ 000055-ЛТ (тимчасова адміністрація, ліквідація)	20.09.2011 р.	Сертифікат втратив чинність 20.09.2011 р. на підставі рішення Комісії від 18.10.2011 р. № 370
7	Чичикало Олег Сергійович	20.09.2006 р. № 66	№ 000057-ЛТ (тимчасова адміністрація, ліквідація)	20.09.2011 р.	Сертифікат втратив чинність 20.09.2011 р. на підставі рішення Комісії від 18.10.2011 р. № 370
8	Майданюк Олександр Георгійович	20.09.2006 р. № 67	№ 000058-ЛТ (тимчасова адміністрація, ліквідація)	20.09.2011 р.	Сертифікат втратив чинність 20.09.2011 р. на підставі рішення Комісії від 18.10.2011 р. № 370
9	Кузьменко Олена Олександрівна	20.09.2006 р. № 68	№ 000059-ЛТ (тимчасова адміністрація, ліквідація)	20.09.2011 р.	Сертифікат втратив чинність 20.09.2011 р. на підставі рішення Комісії від 18.10.2011 р. № 370
10	Клименко Світлана Юріївна	20.09.2006 р. № 69	№ 000060-ЛТ (тимчасова адміністрація, ліквідація)	20.09.2011 р.	Сертифікат втратив чинність 20.09.2011 р. на підставі рішення Комісії від 18.10.2011 р. № 370

Підготовлено управлінням припинення діяльності банків Генерального департаменту банківського нагляду Національного банку України.

Спеціально для "Вісника НБУ"/

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у вересні 2011 року

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у вересні 2011 р. (в розрізі інструментів)

Показники	2011 р.	Відсотки	
		У тому числі за вересень	
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00	
У тому числі через:			
– кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	16.11	21.24	
– кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	13.30	18.89	
– операції прямого РЕПО	70.59	59.87	
– інші кредити	–	–	
– стабілізаційний кредит	–	–	
– кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	–	–	

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у вересні 2011 р.

Показники	2011 р.	Відсотки річні	
		У тому числі за вересень	
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	9.75	10.31	
У тому числі за:			
– кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	9.26	9.25	
– кредитами, наданими шляхом проведення тендера	10.22	10.28	
– операціями прямого РЕПО (розрахунково)	9.77	10.69	
– за іншими кредитами	–	–	
– стабілізаційним кредитом	–	–	
– кредитами, наданими для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	–	–	

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у вересні 2011 р. *

		Відсотки річні
Показники	Вересень 2011 р.	
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банкам	8.1	
за кредитами, отриманими від інших банків	8.5	
за депозитами, розміщеними в інших банках	9.3	
за депозитами, залученими від інших банків	10.6	
Фізичним та юридичним особам:		
за кредитами**	15.5	
за депозитами	7.2	
* За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.		
** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".		

* За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у вересні 2011 р.¹

Агрегати грошової маси	01.07.2011 р.		01.08.2011 р.		01.09.2011 р.		01.10.2011 р.	
	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.
Готівка. Гроші поза банками								
M0, % до початку року	102.6	4 712.2	106.0	11 040.5	106.0	10 987.4	103.8	6 918.8
M0 + переказані кошти в національній валюті								
M1, % до початку року	106.8	19 688.5	107.5	21 756.9	107.3	21 208.0	105.1	14 726.4
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти								
M2, % до початку року	108.7	52 149.6	109.4	56 364.1	110.8	64 169.9	110.4	62 002.0
M2 + цінні папери власного боргу банків								
M3, % до початку року	109.1	54 528.4	109.9	59 133.9	111.1	66 501.2	110.8	64 404.5

¹ Інформацію щодо темпів зростання грошової маси у січні – червні 2011 року опубліковано в № 8 (2011 р.) на стор. 56.

Примітка. Облікова ставка Національного банку України у вересні 2011 року не змінювалася і, починаючи з 10.08.2010 р., становить 7.75% річних.

Правлінням НБУ прийнято постанову від 16.06.2011 р. №195, згідно з якою з 01.07.2011 року:

1) встановлено порядок формування обов'язкових резервів на окремому рахунку в Національному банку України у розмірі 100% від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування згідно з установленими нормативами на відповідний період;

2) встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів:

– строкові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – 0; короткострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – 6; довгострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – 2; кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – 0; кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – 8; кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів у національній валюті, – 0; кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів в іноземній валюті, – 2;

3) дозволено банкам зараховувати для покриття обов'язкових резервів придбані ними цільові облігації внутрішніх державних позик України, випущені з метою залучення коштів для фінансування заходів, пов'язаних з підготовкою і проведенням чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні, у розмірі 50% від їхньої номінальної вартості.

З 02.10.2009 р. за залишками коштів обов'язкових резервів, що перераховані банками на окремий рахунок у Національному банку України, Національний банк нараховує проценти в розмірі 30% від облікової ставки Національного банку України за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів (постанова Правління НБУ від 29.09.2009 р. № 567).

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у вересні 2011 року

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик у вересні 2011 року												
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбання облігації	Пропозиція			Результати розміщень					Встановлений рівень доходності облігацій, %	Середньозважений рівень доходності облігацій, %	
		Встановлені обмеження на загальну кількість розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Усього	Залучено коштів до державного бюджету від розміщення облігацій, тис. грн.	Випуск ОВДП для збільшення формування стабільного капіталу банків			Інші
119	07.09.2011 р.	1 000	1 000	-	29.02.2012 р.	-	-	-	-	-	-	
120	07.09.2011 р.	1 000	1 000	-	05.09.2012 р.	-	-	-	-	-	-	
121	07.09.2011 р.	1 000	1 000	-	09.07.2014 р.	-	-	-	-	-	-	
122	07.09.2011 р.	1 000	1 000	-	17.08.2016 р.	-	-	-	-	-	-	
123	14.09.2011 р.	1 000	1 000	-	07.12.2011 р.	-	-	-	-	-	-	
124	14.09.2011 р.	1 000	1 000	-	20.06.2012 р.	-	-	-	-	-	-	
125	14.09.2011 р.	1 000	1 000	-	31.07.2013 р.	-	-	-	-	-	-	
126	14.09.2011 р.	1 000	1 000	-	13.07.2016 р.	-	-	-	-	-	-	
127	21.09.2011 р.	1 000	1 000	-	28.03.2012 р.	-	-	-	-	-	-	
128	21.09.2011 р.	1 000	1 000	-	19.09.2012 р.	-	-	-	-	-	-	
129	21.09.2011 р.	162 000	1 000	50.50	09.07.2014 р.	162 000	165 487.86	165 487.86	-	10.00	10.00	
130	21.09.2011 р.	1 000	1 000	-	20.07.2016 р.	-	-	-	-	-	-	
131	28.09.2011 р.	1 000	1 000	-	28.12.2011 р.	-	-	-	-	-	-	
132	28.09.2011 р.	1 000	1 000	-	27.06.2012 р.	-	-	-	-	-	-	
133	28.09.2011 р.	1 000	1 000	-	31.07.2013 р.	-	-	-	-	-	-	
Разом						162 000	165 487.86	165 487.86	-	-	-	

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, які перебувають в обігу (на 1 жовтня 2011 року)

*За станом на 01.10.2011 р.

Роман Подвысоцкий. *Юбилей увенчали признанием профессионализма и государственными наградами.*

Сообщение о праздновании двадцатилетия деятельности Национального банка Украины, во время которого группе сотрудников были вручены государственные награды и знаки отличия НБУ, а также присвоены почётные звания.

Государственные награды Украины.

Сообщение о награждении государственными наградами работников НБУ, присвоении им Президентом Украины почётных званий.

Низкий поклон вам, ветераны!

В рамках празднования 20-летия основания Национального банка Украины руководство учреждения организовало прием для ветеранов труда, многие годы проработавших в структурах НБУ.

Татьяна Богдан. *Современные подходы к управлению рисками государственного долга.*

Обобщены уроки финансового кризиса, изложены современные подходы к управлению рисками государственного долга, даны рекомендации по усовершенствованию его структуры по видам валют, процентных ставок и сроков погашения.

Михаил Дыба, Евгений Осадчий. *Влияние глобализации на банковскую систему Украины.*

Проанализировано влияние финансовой глобализации на развитие отечественной банковской системы. Исследуются проблемы, вызванные процессами глобализации и интеграции банковской системы страны, вопросы увеличения зависимости от иностранного банковского капитала.

Александр Лапко. *Ускорение инфляции как вызов стабильному развитию мировой экономики.*

Анализируются инфляционные процессы в мировой экономике, даются рекомендации относительно мер, которые необходимо принять в Украине, чтобы избежать второй волны мирового кризиса.

Юрий Матвийчук. *Здесь готовят лучших банкиров.*

Сообщение об итогах I Всеукраинского конкурса “Лучшее высшее учебное заведение по подготовке специалистов банковско-финансовой сферы — 2011 г.”, награждении лауреатов, среди которых, в частности, Университет банковского дела НБУ и Украинская академия банковского дела НБУ.

Алексей Бережной, Татьяна Медвидь. *Феномен терроризма: современные формы, экономические аспекты и основные пути предотвращения.*

Авторы рассматривают суть категории “терроризм”, предлагают классификацию его современных форм, а также уделяют внимание специфике финансирования террористической деятельности, предлагая модель оценки поведения террориста, а также рассматривая возможность влияния на предложения по предоставлению услуг финансовых посредников терроризма.

Роман Подвысоцкий. *Согласованы эскизы памятных монет, посвящённых “Евро-2012”.*

Сообщение о согласовании Национальным банком Украины и Союзом европейских футбольных ассоциаций (УЕФА) эскизов дизайна 12 монет, посвящённых проведению в Украине игр финального турнира Чемпионата Европы по футболу 2012 года.

О выпуске памятных банкнот по случаю 20-летия создания Национального банка Украины.

Сообщение о выпуске в обращение банкнот номиналом 50 гривень, посвящённых 20-летию Национального банка Украины.

О выпуске в обращение памятной монеты “Михайло Янгель”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 5 гривень, посвящённой Михайлу Кузьмичу Янгелю — выдающемуся конструктору ракетно-космической техники. Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятной монеты “Чайка Дніпрова”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 5 гривень, посвящённой 150-летию со дня рождения украинской писательницы

Днепровой Чайки (Людмилы Алексеевны Василевской). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

Андрей Скрыпник, Алексей Ткаченко. *Информационная составляющая повышения эффективности кредитования аграрного сектора.*

Рассмотрен вопрос кредитования аграрного сектора, который считается банками наиболее рискованным. На примере модели кредитного рacionamento доказана возможность наращивания объёмов кредитования и увеличения прибыли банков.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесённые в сентябре 2011 г.

Вера Герасименко. *Усовершенствование экономико-правового механизма регулирования рисков вкладных операций банка.*

Дается характеристика разных видов вкладов, их пользы и рисков для вкладчиков и банков. Обосновывается необходимость принятия закона, который будет регулировать конкуренцию в банковской сфере. Даны рекомендации по усовершенствованию нормативно-правового регулирования НБУ рисков банков при вкладных операциях.

Татьяна Шалыга. *Индикативные средства управления операционной эффективностью системы дистанционного банковского обслуживания.*

Проанализированы основные составляющие управления эффективностью системы дистанционного банковского обслуживания, предложена методика автоматизированного накопления статистической базы количественных и качественных показателей для измерения эффективности бизнес-процессов.

Динамика финансового состояния банков Украины на 1 октября 2011 года.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 октября 2011 года.

Дополнения к Перечню лиц, которые имеют сертификаты Национального банка Украины на право осуществления функций временного администратора и ликвидатора банков, внесённые в октябре 2011 г.

Перечень лиц, сертификаты которых на право осуществления функций временного администратора и ликвидатора банков утратили силу (по состоянию на 01.11.2011 г.).

Александр Берегуля. *Возможности решения проблем развития ипотечного кредитования в Украине.*

Рассматриваются основные пути разработки украинскими банками стратегии деятельности на ипотечном рынке в современных условиях.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за сентябрь 2011 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за сентябрь 2011 года).

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в сентябре 2011 года.

Объёмы кредитов, предоставленных Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, средневзвешенная процентная ставка по кредитам, предоставленным Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, процентные ставки банков по кредитам и депозитам в национальной валюте, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.10.2011 г.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в сентябре 2011 года.

Владимир Лепушинский. *Встреча нобелевских лауреатов по экономике в г. Линдау: новый взгляд на актуальные проблемы глобального развития.*

Заметки со встречи нобелевских лауреатов по экономике с молодыми учеными, которая состоялась в августе 2011 года в г. Линдау. Мысли, озвученные нобелевскими лауреатами и касающиеся проблемных вопросов глобального экономического развития, дают возможность нестандартно взглянуть на некоторые догматические постулаты экономической науки, а также сделать определённые выводы для формирования экономической политики в Украине.

ANNOTATIONS

Roman Pidvysotskyi. *The anniversary was crowned with state awards and recognition of professionalism.*

Report on the celebration of the 20th anniversary of the National Bank of Ukraine. During the celebration, a group of employees was awarded with state awards and NBU honorable distinctions and bestowed titles of honor.

State awards of Ukraine

Report on decorating of NBU employees with state awards and bestowing titles of honor on them by the President of Ukraine.

A deep bow to you, veterans.

Information about the reception for labor veterans, who worked many years in NBU organization departments. The reception was dedicated to the 20th anniversary of the foundation of the National Bank of Ukraine and held by NBU management.

Tetiana Bohdan. *Modern approaches to the national debt risk management.*

Generalized are lessons of the financial crisis; stated are modern approaches to the national debt risk management; given are recommendations on the improvement of the national debt structure by types of currencies, interest rates, and maturity dates.

Mykhailo Dyba, Yevhen Osadchyi. *The influence of globalization upon the banking system of Ukraine.*

Considered is the influence of the financial globalization upon the domestic banking system development. Discussed are problems caused by processes of globalization and integration of the banking system of the country and questions of increasing dependence on foreign banking capital.

Oleksandr Lapko. *Inflation acceleration as a challenge to the stable development of the world economy.*

The author discusses inflation processes in the world economy and gives recommendations concerning measures to be taken in Ukraine in order to escape the second wave of the world crisis.

Yurii Matviichuk. *The best bankers are trained here.*

Report on the results of the First All-Ukrainian contest "The best institution of higher education on banking and financial specialists training - 2011" and on awarding laureates, among which were the NBU Banking University and the NBU Ukrainian Academy of Banking.

Oleksii Berezhnoi, Tetiana Medvid. *Terrorism phenomenon: modern forms, economic aspects, and basic means of prevention.*

The authors consider the essence of the "Terrorism" category, propose the classification of its modern forms and give consideration on the specificity of terrorist activities financing, offering a model for assessment of terrorist behavior and considering the possibility of influence on services provided by financial mediators of terrorism.

Roman Pidvysotskyi. *Endorsed are sketches of commemorative coins dedicated to Euro 2012.*

Information about endorsement of sketches of 12 coins dedicated to Euro 2012 Football Championship in Ukraine by the National Bank of Ukraine and the Union of European Football Associations (UEFA).

Putting into circulation the commemorative banknotes on the occasion of the 20th anniversary of the National Bank of Ukraine.

Information about putting into circulation the 50 hryvnia commemorative banknotes dedicated to the 20th anniversary of the National Bank of Ukraine.

Putting into circulation the commemorative coin "Mykhailo Yangel".

Official report on putting into circulation the 5 hryvnia commemorative coin dedicated to Mykhailo Yangel, famous constructor of space technology. Obverse and reverse of the coin are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "Chaika Dniprova".

Official report on putting into circulation the 5 hryvnia commemorative coin dedicated to the 150th birth anniversary of Liudmyla Oleksiivna Vasylevska, Ukrainian writer. Obverse and reverse of the coin are enclosed.

Andrii Skrypnyk, Oleksii Tkachenko. *Information component of an increase in the efficiency of lending to the agrarian sector.*

Discussed is lending to the agrarian sector, which banks consider to be the most risky. The authors give the model of credit rationing, proving the possibility of increasing lending volumes and banks' profits.

Amendments to the State Register of Banks made in September 2011.

Vira Herasymenko. *Improvement of the economic and legal mechanism for regulation of banks' deposit risks.*

The author characterizes various types of deposits, their advantages and risks for depositors and banks, grounds the necessity of adoption of the law regulating the competitiveness in the banking sphere, and gives recommendations on the improvement of the legal regulation of banks' deposit risks by the NBU.

Tetiana Shalyha. *Indicative measures for the management of the operational effectiveness of the remote banking system.*

Discussed are main components of the management of the operational effectiveness of the remote banking system. Given are methods for automatic accumulation of the statistical base of quantitative and qualitative indicators for business-processes efficiency measurement.

Dynamics of the financial performance of Ukrainian banks as of 1 October 2011.

Main indicators of activities of Ukrainian banks as of 1 October 2011.

Amendments to the List of officials that have NBU certificates entitling them to be interim administrators and bank liquidators made in October 2011.

The list of officials whose certificates entitling them to be interim administrators and bank liquidators has expired (as of 1 November 2011).

Oleksandr Berehulia. *Possibilities of solving problems of the development of mortgage lending in Ukraine.*

Considered are ways of the development of Ukrainian banks' strategy on the mortgage market at the present stage.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in September 2011).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in September 2011).

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in June 2011.

Volumes of NBU loans for support of banks liquidity, average weighted interest rates on NBU loans for support of banks liquidity, interest rates of banks on national currency loans and deposits, dynamics of money supply growth as of 1 October 2011.

Government securities market in Ukraine in September 2011.

Volodymyr Lepushynskyi. *The meeting of Nobel laureates in the town of Lindau: new viewpoint on actual problems of the global development.*

Notes from the meeting of Nobel laureates on economics with young scientists, which was held in August 2011 in the town of Lindau. Thoughts of the Nobel laureates concerning key problems of the global economic development make it possible to take a different view of some dogmatic postulates of economics and make certain conclusions concerning formation of the economic policy in Ukraine.